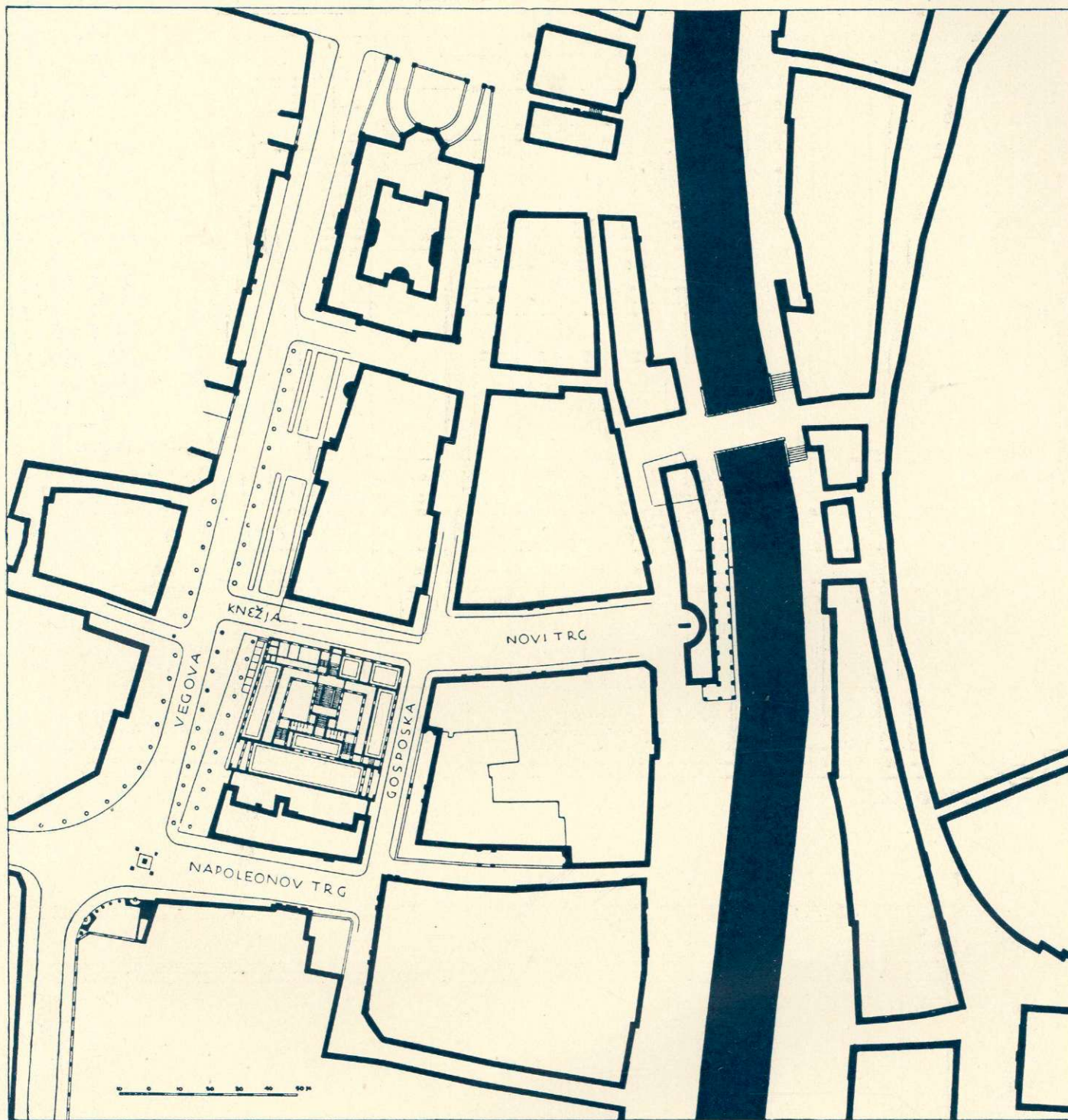
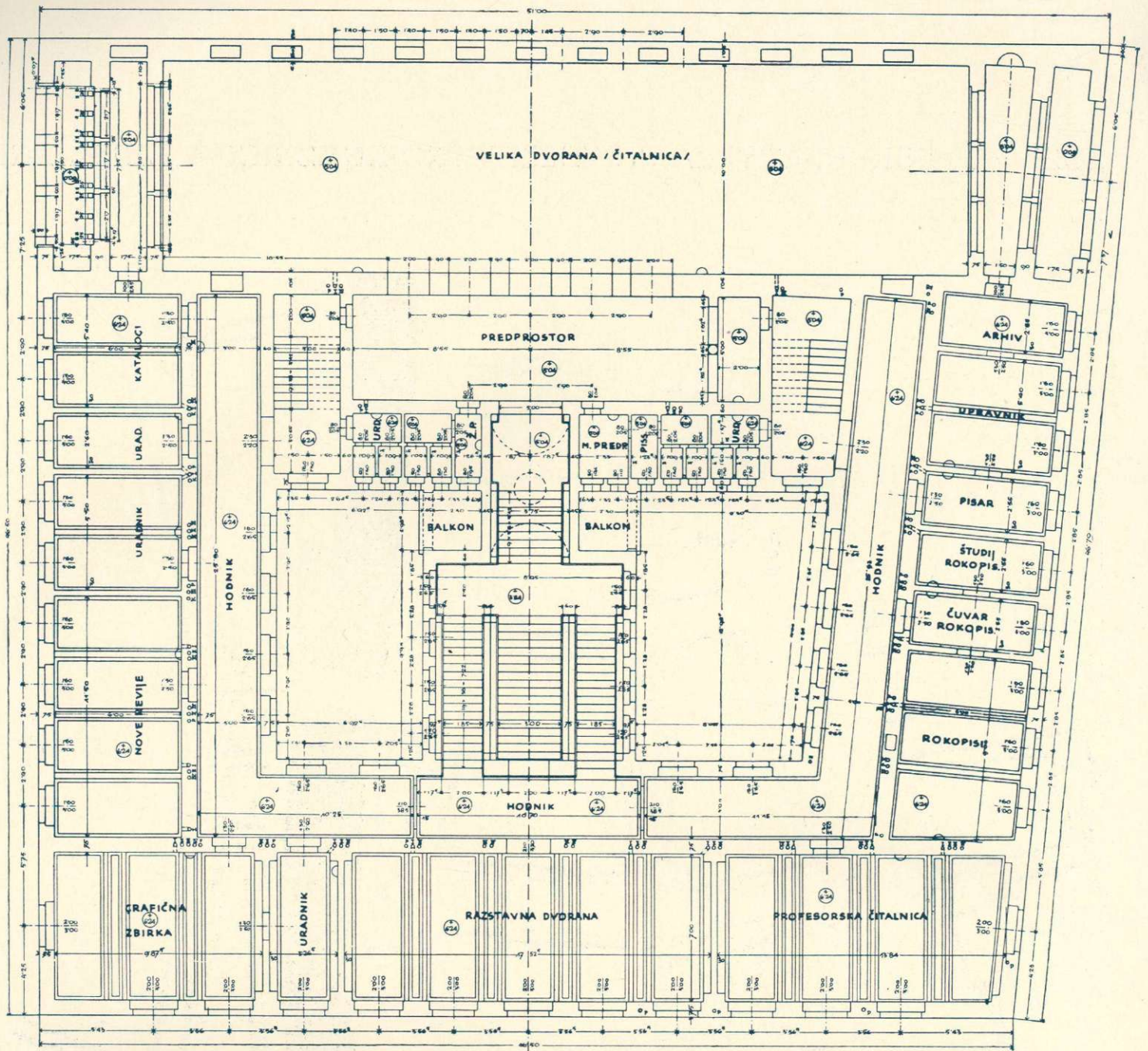

JOŽE PLEČNIK: NAČRTI ZA UNIVERZITETNO KNJIŽNICO V LJUBLJANI

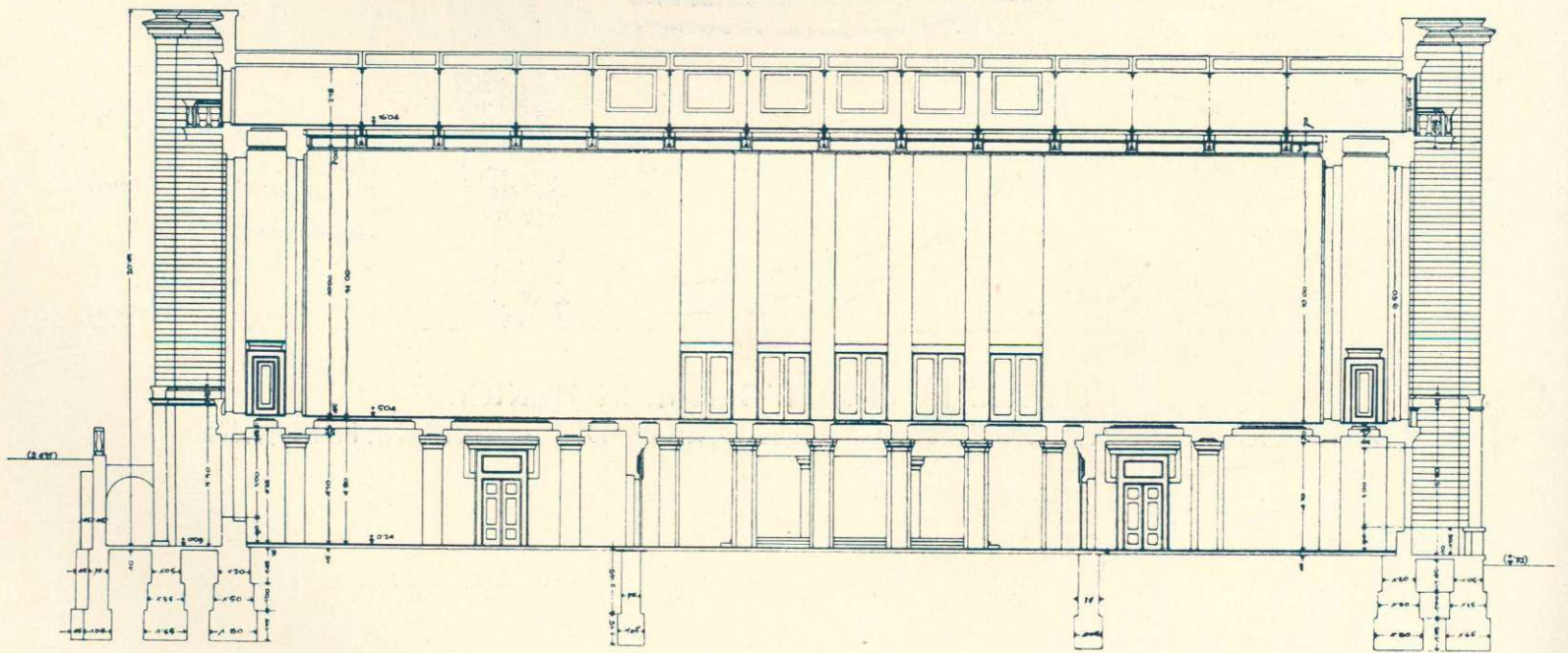

SITUACIJA PROJEKTIRANE KNJIŽNICE
IN PREDLOG ZA REGULACIJO ZAPADNEGA DELA STARE LJUBLJANE

I. NADSTROPJE

1:100

PREREZ A-B

1:100

NAČRT ZA UNIVERZITETNO KNJIŽNICO V LJUBLJANI

FRANCE STELE

Kulturna Ljubljana je po vojni na prelomu. Tretjič v svoji zgodovini doživlja svoj razcvet, tretjič je prisiljena iskati temu razcvetu vidno, dostojno posodo, izgraditi svoj organizem tako, da bo res glava in srce nevidnega telesa duhovnega organizma, za katerega je poklicana, da misli in čuvstvuje; da mu bo glava in srce, ki točno funkcionira, redno in pravočasno dovaja krvi in pobud vsem žilam in vsemu kompliciranemu živčnemu sistemu. Srednjeveška Ljubljana, mesto meščanov in obrtnikov in zastopnica oblasti deželnega gospoda, si je popolnoma zadostovala. Prav tako si je popolnoma zadostovala baročna Ljubljana, ki je bila že mesto meščanov in obrtnikov, glava cerkvene in deželne upravne organizacije in mesto plemičev. Njen sestav kakor njena funkcija sta bila že neprimerno bolj komplicirana, posebno njena duhovna vloga že prav pomembna. In za vse te funkcije je imela zadosti in zadostnih organov. Nova, povojna Ljubljana je vse več kakor sta bili njeni predniki, ona je duhovna prestolica najvišje funkcijske oblike organizma človeštva, naroda, in ta vloga, če ji hoče biti kos, zahteva od nje zopet čisto poseben kompliciran aparat, brez katerega tak duhovni organizem danes ne more enakopravno obstajati. Iz te potrebe smo dobili univerzo, zarodek akademije v Znanstvenem društvu, Narodno galerijo, konservatorij, deželni muzej reorganizirali v Narodni muzej, študijsko ali licejsko knjižnico v narodno knjižnico (Državna študijska knjižnica) itd. Dobili smo ustanove, dobili organe dela, nismo jim pa obenem mogli ustvariti primerne posode, brez katere je redno in zadostno delovanje takih ustanov nemogoče. Univerza, ki je razmeroma še na najboljšem, se stiska deloma celo po adaptiranih kletnih prostorih, Narodna galerija se more razviti v Narodnem domu brez obsežnih prizidav samo v omejenem obsegu, konservatorij gostuje pri Glasbeni matici, Narodni muzej postaja z vsakim letom bolj nepregledno skladišče, najbolj obupen pa je položaj naše glavne knjižnice. Kaj pa pomeni dobro urejena, redno poslujoča osrednja knjižnica, to bo pri narodu, ki se ponaša z enim najvišjih odstotkov čitajočih in pišočih ljudi, brez posebnih utemeljitev razumljivo.

Položaj te naše glavne knjižnice, katera nosi danes ime Državna študijska (licejska) knjižnica in ki je v svojem bistvu narodna knjižnica, je po vojski prav izreden. Ustanovljena je bila po požaru ljubljanskega jezuitskega kolegija l. 1774 in je polagoma vsrkala vase glavne knjižne zaklade središča Slovenije, bivše dežele Kranjske, tako da je po svoji knjižni vsebini najože zvezana s kulturno preteklostjo naše domovine in globoko zasidrana v njeni

zemlji (Kidrič: »Teritorijalna kulturna last.«)* Že to dejstvo bi opravičevalo, da ji sodobnost posveti največjo pozornost. Vanjo so se stekle deloma knjižne zapuščine naših protestantov, za njo so delovali in o nji sanjali Operozi, tu so ohranjene v veliki meri knjižnice konec 18. stol. razpuščenih samostanov, in pripadle so ji knjižnice mnogih naših odličnih znanstvenih delavcev, pred vsem Zoisa in Kopitarja. V predvojni Avstriji je imela pravice deželne osrednje knjižnice (od l. 1807), kar jo je zelo obogatilo, po vojni pa je dobila pravice narodne knjižnice, v katero se ne stekajo samo vsi tiskani proizvodi Slovenije, ampak cele Jugoslavije. Z ustanovitvijo slovenske univerze se je kljub temu, da ima univerza sama obširne in dobro izgrajene seminarske in institutske knjižnice, naloga naše narodne knjižnice močno komplicirala. Samo mehanično zbiranje in urejanje po zakonu ji pripadajočega gradiva more biti samo njen postranski, vsakdanji posel; po sili razmer pa je postala avtomatično tudi univerzitetna knjižnica, hrbtenica vseh ljubljanskih posebnih strokovnih knjižnic, kar so v svojem bistvu seminarske in institutske knjižnice. To pa ji nalaga še posebne naloge in se mora izpopolnjevati po trdnem načrtu v osrednjo znanstveno knjižnico Slovenije. V tem bi še ne bilo nobene krize zanjo, ker vse to pomeni samo polni razmah njenih življenjskih sil; nastala pa je kriza, ki se vsak dan povečuje s tem, da dosedanji prostori niti za silo ne zadostujejo za njeno nemoteno funkcioniranje. Kajti če muzej lahko postane za nekaj let neestetsko učinkujoč magacin, si knjižnica tega tudi za eno leto ne bi smela dovoliti! Ker pa to stanje traja že več let, moramo javnost tistega naroda, ki je po številu čitajočih sodeč eden najbolj prosvetljenih na svetu, opozoriti neusmiljeno na to, da so zaradi pomanjkanja prostorov celi oddelki te knjižnice danes ohromeli.

Prostori zanjo že tudi pri mnogo skromnejših razmerah pred vojno niso bili zadostni in se je njena namestitev v 2. državni gimnaziji vedno smatrala za začasno. Že v Avstriji je obstojal načrt, da se postavi zanjo posebno poslopje. To je bilo nujno že radi tega, ker razpolaga z neprecenljivimi rokopisnimi zakladi, ki so doslej samo zasilno in čisto neprimerno hranjeni, še manj pa zadostno zavarovani pred nesrečami. Pod silo novih razmer se je uprava knjižnice vsa leta po vojni trudila, da zagotovi potrebna sredstva za zidavo lastnega poslopja. V šoli profesorja Jožeta Plečnika je bil tudi izdelan načrt, kako naj se ti naši kulturni ustanovi postavi primeren dom. Izvršitev tega načrta je zaradi splošnih denarnih težav začasno odložena, mislimo pa, da ne bi bilo prav, če bi kljub sili časov le za trenotek zamrla zavest, da se knjižnica mora zidati, ker je ena najnujnejših potreb našega javnega življenja. Naš namen je, da javnost seznanimo s Plečnikovim načrtom in ji predložimo ta važni problem v razmotrivanje in uvaževanje.

Načrt predlaga zazidavo prostora nekdanjega »knežjega dvorca« med skupino hiš ob Valvasorjevem trgu, Vegovo, Gosposko in Knežjo ulico. Zazidava je zamišljena v nepravilnem četverkotniku okrog četverkotnega dvo-

* Prim. K. Stefan: Geschichte der Entstehung und Verwaltung der K. K. Studien-Bibliothek in Laibach, Ljubljana, 1906. — Fr. Kidrič: Biblioteški problem in univerza v Zgodovini slovenske univerze do l. 1929.

rišča. Rimsko-srednjeveško mestno ozidje ob Vegovi ulici bi se ohranilo, glavna fasada z glavnim vhodom bi bila obrnjena h Knežji ulici, stranski vhod, ki bi služil posebno obiskovalcem ljudske čitalnice, pa bi se nahajal na strani Gosposke ulice. Stavba naj bi bila štirinadstropna, vendar tako, da bi bila spodnja nadstropja, ki bi služila za urade in stanovanja, normalno visoka, dočim bi bila zgornja nadstropja, ki bi služila za knjižna skladišča, samo 2.50 m visoka; to bi omogočalo lahko dosegljivost knjig. Zadnji trakt ob hišah ob Valvasorjevem trgu bi bil pa posebno razdeljen, ker bi obsegoval obe čitalnični dvorani in eno vrsto skladišč, ki je nad visoko dvorano pomembna tudi radi njene gorkote.

Razdelitev prostorov bi bila v principu sledeča: Zadnji trakt je bistveno čitalniški trakt, pritličje in prvo nadstropje ostalih ter zapadni trakt v 2. nadstropju služijo uradam, študijskim prostorom in službenim stanovanjem; tretje in četrto nadstropje za skladišča knjig, obsežno dvorišče pa je izrabljeno za stopnišča. Organizacijsko je važno, da služi glavni vhod iz Knežje ulice z arhitektonsko bogatim glavnim stopniščem za dohod h glavni čitalniški dvorani, uradam, stanovanjem in študijskim prostorom. Dvoje stranskih stopnišč na dvorišču ob traktu z dvorano služi za notranji promet. Glavna čitalnica je razen tega zvezana z vsemi nadstropji po dveh tovornih dvigalih. Kot stranski vhod in posebno kot dohod k ljudski čitalnici časopisov v pritličju pod veliko dvorano in predavalnici služi vhod v južnem delu fasade ob Gosposki ulici.

Po nadstropjih je razdelitev prostorov sledeča: Kleti zavzemajo samo prostor pod traktoma ob Gosposki ulici in Knežji ulici. Razen skladišč kuriva, centralne kurjave in kleti v ožjem smislu obsegajo tudi stanovanje za kurjača ob Gosposki ulici. V pritličju je v traktu ob Knežji ulici glavni vhod z dohodom na glavno stopnišče sredi dvorišča. Na desno v veži je vratarjeva loža in ob nji do ostankov mestnega ozidja ob Vegovi ulici vratarjevo stanovanje. Na levo od vhodne veže je predvidena knjižnična ekspedicija. Vsi drugi prostori razen južnega trakta so namenjeni skladiščem časopisov in knjig. Deloma bi se lahko porabili za univerzitetne seminarje. V južnem traktu se nahaja ob Gosposki ulici ljudska čitalnica časopisov, ob Vegovi ulici ji po velikosti odgovarja skladišče časopisov, v sredi med njima pa je 16.76×7.76 m velika predavalnica. Dohod je iz Gosposke ulice. Prostor pod glavnim stopniščem je izrabljen za predprostor predavalnice, za garderobe, stranišča in pod. **P r v o n a d s t r o p j e :** Ob Knežji ulici v sredi je 17.50×7 m velika razstavna dvorana, ob nji do Vegove ulice profesorska čitalnica, proti Gosposki ulici pa uradna soba in grafična zbirka. V traktu ob Vegovi ulici je shramba rokopisov, študijska soba zanje in upravne pisarne. Ob Gosposki ulici je prostor za revije, kataloge in urade. **V e s j u ž n i t r a k t** zavzema velika čitalnica, obsežna dvorana segajoča skozi tri nadstropja v višino, velika 38×10 m in 10 m visoka. Svojo luč prejema skozi ogromna okna proti Gosposki in Vegovi ulici. Dohod k nji tvori od glavnega vhoda iz Knežje ulice glavno stopnišče, ki je troramno in katerega stranski dve rameni vodita s podija na dvorišču v drugo nadstropje. **P r e d d v o r a n o** je predprostor z garderobo, okrepčevalnico in stranišči. **D r u g o n a d s t r o p j e :** Trakt ob Vegovi ulici služi za stano-

vanje ravnatelja knjižnice. Po potrebi se vsak čas lahko preuredi za skladišče knjig. Trakta ob Gosposki in Knežji ulici služita za skladišča. Skladiščni prostori se po potrebi lahko poljubno razdele. Tretje nadstropje: Vsi trije trakti razen južnega služijo za skladišča knjig in so zidani po istem principu kot v drugem nadstropju. Četrto nadstropje: Trakt ob Vegovi ulici je namenjen zbirki zemljevidov in muzikalij s prostori za uradnike. Vsi ostali prostori služijo za skladišče knjig. Podstrešje z bakrom krite strehe je 2 m visoko, svetlo in ognja varno ter lahko služi za shrambo. V osi glavnega vhoda ob Knežji ulici bi bilo poslopje 20·70 m visoko. Opremljeno bi bilo znotraj in zunaj brez večjega bogastva, čisto stvarno: pri glavnem stopnišču, ki bi bilo prekrito s kupolo in bi imelo troje ramen, bi učinkoval zlasti slikoviti sestav posameznih delov, pri fasadah izključno razmerje ploskev in iz notranje razdelitve prostorov povzročeno skupljanje odprtih, posebno oken. Hiša bi imela tri fasade. Oni dve na Gosposko ulico in Vegovo ulico bi si v glavnih potezah odgovarjali, vse njihovo bogastvo bi se omejevalo na poudarek trakta z dvorano. Dvoje rusticiranih širokih pilastrov bi mogočno oklepalo konec tega trakta na straneh, notranjo ploskev bi zavzemalo ogromno (9·50 × 7·25 m) tridelno okno, krasile pa bi dekorativne ograje pod oknom in ograja odprtega balkona nad koncem dvorane. Tudi glavna fasada bi bila strogo stvarna, čisto konstruktivna in po gradivu bi bil odlikovan edino portal sam, ki bi ga na vrhu krasila balkonska ograja in plastično okrašen velik sklepnik. Vseh oken obrnjenih na cesto bi bilo 191, od teh jih odpade 34 na podstrešje.

Načrt, ki ga s to objavo predlagamo javnosti, pa ni zanimiv in važen samo zato, ker je doslej edini konkretni predlog za poslopje ljubljanske univerzitetne knjižnice, ampak je največjega pomena za sodobno estetsko Ljubljano sploh. Kajti nič manj kakor kulturna Ljubljana je tudi estetska Ljubljana po vojni na važnem prelomu. Prav temu okraju stare Ljubljane, v čigar jedru leži Novi ali Turjaški trg, je zadel potres l. 1895 najobčutnejše rane. Do tedaj je bil izredno harmonično zazidan in sam v sebi zaokrožen, nekam sam vase zaprt, kar je bila posledica dejstva, da je bil nekdanj od treh strani obdan od obrambnih ozidij in je prosto dihal prav za prav samo proti Ljubljani na Bregu z ljubljanskim pristaniščem. Ta zaprtost vase pa je povzročila za ta del Ljubljane še sedaj značilno sklenjenost hiš zunanjega oboda tega dela mesta, ki je še danes osnovni estetski motiv lepote severne strani Cojzove ceste. Ena glavna žila, Gosposka ulica, je spajala ves ta mestni del v smeri od severa, od Vicedomskih vrat proti jugu do križevniškega samostana. Okno za promet s svetom je bilo zlasti pristanišče na Bregu, vse drugo pa je služilo notranjemu prometu in par večjim počitkom na glavnih trgih tega dela mesta, na Turjaškem, Valvasorjevem in Jurčičevem trgu. Zaprtost teh trgov je bila bistven estetski činitelj v tem zares enotnem in kljub svoji enotnosti motivno zelo raznovrstnem mestnem delu. Estetsko sta dominirala predvsem Turjaški trg in Breg. Viseči teren Turjaškega trga ni bil brezpomemben, dokler je bil na vzhodni strani ob Ljubljani zaprt z vrsto hiš, segajočih sem od Jurčičevega trga. Iz fotografij vemo, da so te sicer ne razkošne hiše izredno

dobro zapirale trg proti vodi, podobno kakor je arhitektonska stena scene antičnega teatra zapirala gledališče tam, kjer bi pogled sicer zablodil predaleč v okolico in bi brez te stene lahko prezrl igrani prizor. Na teh hišah se je namreč ustavilo oko gledalca z gledališko dvigajočega se Novega trga, ako je gledal proti gradu; odtod je potem neprisiljeno preskočilo na zelenje bregov pod gradom in do njegovih mogočnih zidin. Danes, ko te kulise na levem bregu Ljubljane ni več, zablodi oko skozi nelepe škrbine na drugi breg, odkoder le s težavo najde pravo razmerje do mogočnosti pogleda, ki ga nudi grajski breg z gradom.

Na zapadni strani je bil ta trg prav tako idealno zaprt v glavnem s tako zvanim »knežjim dvorcem«, dvorcem knezov Auerspergov. Obiskovavec Ljubljane je bil na tem tako idealno zaokroženem in zaprtem trgu prisiljen, da se je pečal samo z doživetjem njenega globljega značaja in ga je po našem prepričanju razen na estetski magistrali izpred škofije čez Mestni in Stari trg do Florijanske ulice redkokje globlje in učinkoviteje doživel kakor tu. Za doživetje estetske duše kakega mestno arhitektonskega organizma je potreben neskalsen milje, ki je lahko tudi zelo skromen, in tu je tak neskalsen milje do potresa neoporečno vladal.

Nič manj zaokrožen ni bil nekdanj Breg. Ne smemo namreč pozabiti, da je bil tako pred sedanjim šentjakobskim mostom kakor na severu zaprt. Idealen severni zaključek so mu nudile iste hiše, ki so zapirale na vzhodu Turjaški trg.

Potres l. 1895 in njemu sledeča modernizacija Ljubljane sta estetsko ravnovesje tega dela mesta na več mestih občutno omajala. Največ sta trpela ravno Turjaški trg in Breg. Padle so lepe kulisne stavbe na vzhodu, padla je po mnenju tistih, ki so jo poznali in opisovali, najlepša stavba stare Ljubljane, »knežji dvorec« na zapadu.

Primerno in velikopotezno zazidanje praznine nekdanjega »knežjega dvorca« je torej neke vrste estetska reparacija stari, estetsko še vedno živi Ljubljani. Zazidanje s knjižnično palačo pa je celo še več, ker je tudi reparacija posesti ljubljanskim Modricam, ki so v tem dvorcu imele svoj hram.

Prepričani smo, da bi po tem projektu izvršena stavba, tudi če se odreče vsakemu kričečemu bahaštvu, gradbeno estetsko vlogo svoje prednice prav dobro nadomestila. To tem bolj, ker je bil ravno njen snovatelj tisti, ki je na periferiji tega važnega dela stare Ljubljane že marsikaj popravil in srečno dopolnil. Na Cojzovi cesti je odkril neprimerno mogočno in obenem slikovito učinkujoči strnjeni obroč stavb od križank do Ljubljane. Do obupa nesrečno zasnovano Vegovo ulico z Valvazorjevim trgom je rešil tako, da je sodobnemu Ljubljančanu naravnost kraj oddiha in prijetnega sprehoda. Ukrotil je celo najstrupenejšega zmaja, ki je kazal svoje zobe proti tej ulici, poslopje banke Slavije, in ves blok okrog Glasbene matice dvignil na eno prvih estetskih stopenj sodobne Ljubljane. Kedor je vse to zasnoval in rešil, more tudi pri zazidanju usodne dvorčeve škrbine dodati samo zaključni kamen že napol dovršeni zgradbi te ulice. V svoj estetski program je vključil tudi ostanek mestnega ozidja za nekdanjim dvorcem. Tudi s tem vrača Ljubljani del njene

zgodovine. Stari »knežji dvorec« je bil namreč neka posebnost stare Ljubljane tudi po tem, da je edini imel prednost, da je smel v svoje stavbe vključiti del mestnega ozidja. To se je zgodilo na ta način, da je s svojim južnim krilom dosegal ozidje in je bil konec tretjega nadstropja postavljen naravnost nanj. Severno krilo je prav tako dosegalo ozidje in priključilo stavbi polkrožen stolp, ki se je nahajal tu ob t. zv. Knežji ulici. Tudi tu je zgornje nadstropje počivalo na zidu, cel konec trakta pa je tvoril kot zaključek ulice štirioglat stolp z omenjenim polkrožnim pristavkom, ki je segal samo do višine ozidja. Ozidje, ki je na tem mestu v temeljih ozidje rimske Emone, v nadzidku pa ozidje srednjeveške Ljubljane, je bilo od tega stolpa do ogla pri Cojzovi cesti dvojno in zato izredno široko. Vrh tega širokega ozidja je služil Auerspergovi palači kot terasa, na sredi katere se je nahajal baročen kiosk, ki nam je znan iz slik. Če torej sedaj Plečnik zamišlja, naj ob novi stavbi ozidje ostane in se samo s primernim nasadom in vzdrževanjem estetsko vključi v celoto te ulice s projektirano stavbo vred, tudi s tem vrši samo estetsko reparacijo tako zelo oškodovani stari Ljubljani.

S prostorom, kjer se ta stavba snuje, je zvezana tradicija ene najkulturnejših hiš stare Ljubljane in ene njenih najstarejših knjižnic.* Plemičev, ki so ta dom Modric ustvarili, že zdavnaj ni več in nov duh napolnjuje posode, ki so jih oni svoj čas ustvarili za drugačnejše cilje. Mesto vicedomske palače je zavzela slovenska univerza, med plemiške hiše se je vgnezdila Glasbena matica, kaj je torej bolj naravno, da tudi mesto ene najstarejših ljubljanskih knjižnic zavzame slovenska glavna knjižnica?

Zavest, da je lastno knjižnično poslopje za Ljubljano neodložljiva potreba, ne sme več zaspati. Tudi v času največjih stisk narod, ki hoče biti narod, ne sme izgubiti ponosa in pozabiti na nujne potrebe svoje duhovne kulture.

* P. pl. Radics: Die Fürst Karlos Auerspergische Hausbibliothek in Laibach v Oesterr. Wochenschrift, 1863, str. 625 sl.

DARITEV

JOŽE KASTELIC

V zapuščenih katedralah so se slopi razsuli,
po vitkih obokih dež polzi,
svetniki v oknih so svoje svite zgubili,
skozi razbita stekla se veter podi.

V zapuščenih katedralah so kakor nekoč oltarji samo.
Včasih gre kdo prav trudno do njih
in zmoti tišino — —
Nato pa spet dežne kaplje šumijo kakor introitus tih.

LUČI NA SEVERU

EDVARD KOCBEK

»Waldfriedhof«

Na visoko planoto, z gozdovi porastlo, vozi vzpenjača. Stara gospa v črnem in otrok s cvetjem v naročju mi sedita nasproti. Oddaleč zvone zvonovi v predpomladno popoldne. Solnce se počasi bliža zapadu, zebe me. Ko sem stopil iz mračne postaje, mi je lahen veter prinesel vonj kadila nasproti. Tako čudno dirne človeka: kadilo iz gozda. Stopim med mirne bore, smreke in ciprese, obrastle z bršljanom in tedaj opazim, da stoje v njih temnozeleni senci kamnite postave: križi, angeli, žene in žare, kakor zapuščena mitologija. Toda ni zapuščena, kajti med suhim igličevjem, ki se ustavlja v njih gubah, skakljajo ptiči in ob spomeniku na levi sedi na klopi pod drevesom star mož. Na levo in desno se vrstite rumena barva drevesnih debel in siva barva spomenikov. In ko nisem vedel, kam bi se v tej širni enoličnosti obrnil, sem zaslišal godbo, kakor glas orgel v prostranosti ali močan harmonij. Hitel sem v tisto smer in oddaleč videl belo oblečenega duhovnika, kako govori ljudem pred odprtim grobom. Tista godba pa niso bile orgle, nego štirje muzikanti v črnem, ki so držali pozavne ali trobente pred seboj in negibno svirali. Ko so končali zategle, žalostne melodije, so se obrisali okrog usten in se umaknili med drevje. Ko sem se vračal na postajo, sem hodil zelo dolgo. In ko sem v dolini izstopil, sem še vedno slišal zvonove.

V temi planetarija

Moja natura je v svojem razvoju prišla do nenavadne žeje. Spoznavam njeno novo elementarno potrebo, strast po kozmičnem kaosu. Ne zadovoljujem se več le z mirnostjo, ki mi je prišla iz spoznanja časovnih zakonitosti. Hočem se uvrstiti v plaz, ki se usodno giblje in piti svežost, ki ga spremlja. Ta plaz je velemestno človeštvo. Pijan sem od bližine defetističnega razpoloženja, radostno potolažen, ker slutim smotrnost razdiralnih energij, ki ostro in sijajno napredujejo. Velemestne ulice in njih prebivališča so tista torišča, kjer razpadajo kulturne sinteze v kaotično zmes prvin. Mestna družba se je iz socialnega občestva spremenila v individualistično koeksistenco ljudi. V tej razrahljani in pestri mešanici napreduje analiza psihe, vseh občutij in duševnih situacij, propada civilizacija stoletij in se izolirajo smisli. Toda vsaka svoboda okrepča prvine, že se na novo združujejo. Greš po ulici, zapreš oči in skušaj najti jedro tega gibanja. In tedaj se zaveš, kako živi povsod in kako napreduje raztapljanje dosedanjih form; zvoki se vrtijo v medsebojnem vakuumu, barve se krčijo, brzine se izenačujejo s statičnostjo. Film briše meje časa in prostora, teater meje med resničnostjo in dozdevnostjo. Vse pa se vrši radi neizgovorjene in neznane zavesti krivde, ki nas še v spanju vznemirja. Tu je vzvod, ki se obeša človeštvo nanj: etično težišče se bo preneslo. Danes še ne govorim o tem, natura se nikdar ne oznanja jasno in glasno. Sili me le žejnega, da znova pijem in pijem. In šele pozneje kdaj se zavem, da se pijači, ki jo pijem, pravi tudi: ljubezen do vrednega človeštva.

Zvečer sem v postelji zaznal dva šuma: zvenenje tihega prostora in šum rahlega dežja. Prepletala sta se, a vendar ostala nedeljena. Sleherno morje pljuska ob dvoje različnih obrežij.

Nekaj me bodri

Prisotnost veselo-zlobnih ljudi mi je v uteho. K vam se zatekam, žvižgajoči veseljaki z zanikarno čepico na kuštravi glavi, k vam, na pristaniška skladišča naslonjeni možje z dobrodušnimi očmi. Tajnost vaših dejanj me ne straši, kakor žejni pijem vašo kričečo pesem v krčmi in gledam vašo neovirano samostojnost sredi življenja. Vaše dogodivščine so maščevalni pohodi pozabljenega boga. Radi človečnosti bi postal bandit. Morski razbojniki, berlinske podzemeljske tolpe, čikaški tolovaji, vsi so branilci nature. Z rokami v hlačnem žepu hodim po mestu. Zdaj slišim pesem: Mein Peter ist Trompeter.

Zakaj grem podnevi mimo nekega napisa in ga ne preberem, v mraku pa ga hočem prebrati? Ne, ne verujem v popolnost tega sveta, pač pa v njega izpolnjenje.

Ko sem vstal od dela

Zdaj mi gorijo lica v lahki rdečici. Nevidna grandioznost me spaja z vesoljnim bitjem. Napet sem v vsem svojem obsegu, da bi vzdigoval neverjetna bremena, nemiren trepet me blaženo objema. Ogrnil sem se in stopil na ulico. Zdaj me vabi pravilnost mesta, mirno mu grem nasproti. V nogah ne čutim trudne majavosti, postavljam jih ostro in varno. Oči sijejo bodro, moja pozornost je točna in jasna kakor sila, ki bi rada naskočila. Vsak korak mi daje novega navdušenja in novih radosti, kakor bi se z nevzdržnim naponom sproščevala dolgo nakupičena energija. Ljudje so novi, zanimivi, ta hodi tako, drugi drugače, vsak po svoje, slehernega bi vedel posnemati. Psička vidim, zanimiv okrasek opazim, pogovor mimoidočih razumem. Ujemam podrobnosti, a ne ostajam pri njih, naglo jih vežem kakor v snope in hitim dalje. Ura bije pet, jasen večer se spaja z lučjo cestnih svetilk, že imam svojo uro v roki, ugotavljam točnost in še bolj vozljam svojo napetost. Grem mimo vrat in bliskovito vem, treba mi je tega, že sem v trgovini in glasno govorim in glasno odidem. Sproti se zavedam nujnosti dejanja, a sproti krotim njegovo spontanost z modro varnostjo, češ, nič ne bom pozabil in nič mi ne bo ušlo. Vsa sedanost mi je pred očmi. Gibljem se na desno in levo in imam občutek skladnosti ter časovne zgoščenosti, a obenem občutje sladke, zdrave svobode.

Zopet sem trčil na Goethejev stavek: »Ich lebe sehr diät und halte mich ruhig, damit die Gegenstände keine erhöhte Seele finden, sondern die Seele erhöhen.«

Staro mesto

To mesto je neverjetno lepo, a obenem kraj žalovanja. Ulice se dvigajo v rahlih lokih proti gradu. Pridem do majhne planote, gole, polne stopnic, kamenitih skladov, ovinkov in ograj, vse je kakor skrbno ohranjeno, le tu in tam raste grmovje. Dvigam se v grajski stolp in tu se mi odpre pogled, ki ga nikdar

ne pozabim. Veter suje v preperle deske in v ogrodje stopnic, siva luč pada na neskončno morje šilastih streh. Ne vem nič, kje je vzhod in kje zahod, zdi se mi, da sem tečaj stare zemlje. Stražar razlaga: cesar Friderik, njegov stolp, uporni vitezi, smrtonosni skok jezdeca, grajska kapelica. Toda oči mi zdrsnejo zopet nazaj, čez obzidja, jarke, nasipe, podzemeljske hodnike in močne stolpe. Gledam hiše, sence med njimi, zvezanost poslopij med seboj, njih družinskost, domačnost njih številnih dimnikov in strehe, strehe. Kakor tihe koklje z belo kožico čez zaprte oči se mi zdijo, ki so se zatele pod grajski hrib. Rjava barva zemlje jih ščiti. Niti eni ulici ne vidim do dna; zareze med strehami vijugasto izginjajo, le tu in tam zagledam majhna okna. In tedaj vidim ljudi, kakor da sem prestavljen v minule veke: rojene in spočenjajoče, rodove neznanih, kako hodijo po majhnih trgih in tesnih ulicah, mimo šumečih vodnjakov in dišečih cerkva, kako stojijo na obzidju in na balkonih, kako sedijo pred hišami in ob ognjišču. Kako stopajo drugi na njih mesta, rod za rodom, vse do danes. Tedaj pa se mi dvignejo oči, kajti v daljavi tulijo tovarne in delavnice. Dvignil sem se in šel proti mestu v daljavi. Mimo cerkva, kjer leži na nekdanjih katoliških oltarjih evangelij in kjer sredi dragocenega gotskega prostora govori pastor peščici ljudi, in preko kalne reke z masivnimi mostovi ter zapuščenimi samostani. Luči so se prižigale, ko sem stopil na široke ulice, polne ljudstva. In tedaj se je začela ohranjenost spreminjati v starost, kajti bil sem med bari, plesnimi lokali in kinematografi in spomnil sem se, da je tramvaj v tem mestu med najhitrejšimi na svetu.

V senci med samotnimi plinskimi svetilkami stoje dekleta. Zdaj se zgane ena, zdaj dve ali tri in se zopet obrnejo brez cilja. Ko slišijo, da prihaja človek, oddaleč gledajo vanj, ko pa človek prihaja bliže, začenjajo hoditi, zabrundajo melodijo in se nekam trudno zibljejo v kolenih. Nekateri prihajajo neokretno mimo njih in gledajo v tla, tem pomenljivo zakašljajo. Drugi se pozneje obrnejo nazaj, tem pokažejo jezik. Tretji pa pridejo počasi, z zavihanimi ovratniki, spregovorijo par besed, si prižgejo cigareto, nato pa jim ponudijo desno pazduho. Ko sem neki večer poslušal predavanje človeka, ki me je hotel utrditi v veri v zmago duha, sem se razmišljujoč napotil skozi ulice brez tramvaja. Naenkrat mi je planila kri v glavo. V nogah sem čutil svinec, srce mi je začelo hitreje bítí. Šel sem skozi ulico in nisem hotel kreniti z nje. Mešanica bojazni in pričakovanja je valovala v meni. Nepopisno dolga je tista ulica. In ko se bližam njenemu koncu, stoji na oglu ena sama, slabotna in kakor zgubljená. Oblečena je v črno. Neveren sem se ustavil tik pred njo. Gledala sva se z očmi. Rekla je: »Nimmst Du mich mit?« Gledal sem jo, kdo to govori. Tako enostavno je vprašala. Nič nisem mogel reči. »Hm,« je vprašala znova. Primem jo za roko. »Kako vam je ime?« »Mia.« Rahlo se je nasmehnila. »Mia, ne zamerite.« Komaj vidno se umakne in reče: »Ist schon gut.« Tedaj mi je bila res blizu. Počasi umakne svojo roko: »Zbogom,« je rekla in me še bolj razveselila.

Rilke si je sestavil tale nagrobni napis:

Rose, oh, reiner Widerspruch, Lust,
Niemandes Schlaf zu sein unter so viel Lidern.

Zadnja postaja

To mesto pa, ki sem zdaj že par dni v njem, ima zopet svoje znake: Star lift. Dražje mandarinke. Papir po ulicah. V vsaki tretji trgovini maske. Vrčki piva. Klavir peterburške firme. Čelade z bridko konico. Film o Vatikanu. Vlažni samostani. Spomeniki s konji. Fotograf v cerkvi. Plin in barok. Stare slikarice. Majhne gostilne z velikimi znamenji. Silni konji pred parizarji. Naočniki na vrvici. Razglednice z verzi in rdečimi nosovi. Verlorenes Untersteiermark. Nizozemsko slikarstvo. Vaške cerkvice. Debeli trebuh. Venus Madona in Venus Perversa. Lampijoni na oknih. Spomin na Ažbeta. Glaspalast in jaslice na godbo. Higiena seksusa. Stari atleti. Jessus, Maria unt Joseff! Društvo ljubiteljev kaktusa. Wotan in Donna Clara.

Ob enih ponoči se peljem z zadnjim tramvajem. Žene imajo kratka krila. Mož ob vratih gleda topo. Ko so električne vilice na strehi za hip popustile in smo utonili v mesečino, sem si oddahnil.

Po pismu iz domovine

Stisnilo me je med dva siva valja. Skozi okno vidim dež in sneg, rjave, visoke hiše, črno viseče žice, golo drevje in pošastne geometrične lise. Ni ne žalost, ne trudnost, ne nezadovoljnost. Je svečana povzdignjenost nad človekove dneve, grozotno prijetna brezizraznost, neumljivo dno izmirjenosti. Gledam v list papirja, zopet in zopet sestavljam besede in stavke, vedno enostavnejše vem: mlada žena je umrla. In potem mislim nanjo, na tisto visoko postavo s širokim hrbtom, ki ji je glava sedela sredi skoraj moških ramen. Ne morem si je predstaviti same, polno predstav se mi vriva pred oči: vonj zemlje, kmetski vozovi, obloženi z zvenečimi verigami in konjskimi odejami, vonj ženskega potu in zrele izabele, vonj gostilniškega zraka in svežega perila v solncu. Krepko je hodila, skoraj sklonjeno, gnala se je pri delu, dlani dolgih rok so ji bile žuljeve. Ko je padal njen hrupni glas po dvorišču in je prijemala za bič, je skoraj siloma zadrževala svoje deklišтво, ko je stopala v procesiji ali stala v sadovnjaku, ga ni mogla. Rano je vstajala, pozno legala spat, delala neprestano, iz dneva v dan, dvajset let in še več. Bila je duh zemlje, duh mučenk, ki nikdar ne izumrejo, marveč se previdno dopolnjujejo. Zdaj ji zvonijo naši domači zvonovi, soseščina ji plete vence iz smrečja, mladi mož pa je položil rožmarina nanjo in na otroka, ki ga je v smrtnih bolečinah mrtvega rodila. Na vse to ni vprašanja. To je prejasna zgodba. Negiben stojim v njej in nič ne morem.

Fontana šumi

Vijoličaste hiše se dvigajo v večerno nebo, kakor človek v halji s širokimi rokavi. Ti hribi so ganljiv spomin na jug. Smreke so kakor ciprese, hiše zidane v novem slogu so kakor kamenite zgradbe z ravno streho. Solnce zahaja, zrak je čist in ljudje postajajo dobri. Tam, kjer cesta najmočneje zavije, je zaokrožen balkon s klopjo, od tam se vidi mesto, kakor Firenze s Fiesol. V mraku se je tik njega ustavil avto, dva mlada človeka sta izstopila in vzela medse otroka. Mlad mož in mlada žena z otrokom. Večer se je zgostil, nad mestom so zažarele nebrojne luči. Zvoniki gotskega velikana so nenavadno

skrivnostni. Mož in žena sedita na klopi, naslonjena drug ob drugega, otrok zre tiho v veličastnost večera in avto stoji za njimi kakor zvest pes-čuvar. Ljubezen občutim, kakor neskončno čist dotik.

Luč iz sredine

Že teden dni sem sam. Nič nisem čital, z nikomer nisem govoril, sredi tega sveta sem obstal, slonel ob zidovih in gledal. In prišlo je, kakor pride vsaka neizrečenost, začutil sem mirnost, kako se je dvigala iz tal, od stanice do stanice, dokler me ni prepojila. Zdaj sem več kakor potolažen, zdaj sem miren. Pokojen sem kakor veliki palmi listi, ki je njih negibnost v skladu s slovesnostjo zelenih ploskev. Zdaj sem še bolj brezbeseden, gledam nepremično, roko dvigam kakor zrel sad, telo mi je dragocena posoda. Nevidna sapa veje skozi stvarstvo, kakor predpomladni veter, poišče slehernega, v njegovem hladu postajam vednost. Čim mirnejša mi je zavest, tem prozornejši je svet. Čutim omamo do srca, predana mi je misel očakov in čuvstvo starih kraljev. V največji tišini se bliža svet svojemu spominu. Jokal bi nad sleherno tihoto predmetov in zapuščenostjo živali. Zdaj šele vidim to, kar nam je dano v tolažbo. Vidim goloba na oknu, kako je postavljen v svoj red. Gledam mizo in ne morem odtrgati pogleda od nje. Ura bije s pritajenimi zvoki. Sunt lacrimae rerum. To je skrivnost, to je moja ljubezen, to je moj mir. Med predmeti hočem bivati, jih spremljati in z njimi iti v raj.

Drevo

Oblačna in mirna nedelja. Barve so se umirile, prijetna luč prihaja izpod neba, v sredi je temno zamegleno, na obzorju svetlo in odrešilno. Grem navkreber po asfaltirani cesti, ki se vzpenja nad mestom. Na desni je ograja, pozneje, ko cesta zavije v drugo stran, je ograja na levi; na desni vile, mirne in dostojanstvene. Na plotu je medena tablica, za plotom prazne grede, drevje, med temno barvo iglastega grmovja se blestijo zidovi in zagrnjena okna. Za okni slutiš fotelje in divane, čaj, cigarete in gramofon. Mesto leži pred mano in napolnjuje veliko kotlino, lahná bela koprena leži nad njim, miren nedeljski ropot je čuti, kakor iz globokega poslopja. Sam sem, ugodno toploto čutim. In ko z zaprtimi očmi globoko vdihavam, mi bíjejo žile na čelu. Ko pa znova odprem oči, ne vidim mesta v globini, marveč drevo pod ograjo, rastoče v strmem bregu. Zdi se mi, da visi v prozornem zraku kakor neskončno rahla in do potankosti izdelana tkanina. Luč neba ga obseva v krogu in razsvetljuje do skritih pazduh. Siva koža je nežna, kakor koža zdravega bitja. Mirno in lahko grem z očmi od njegovih korenin preko debla, vej in vejic. Negibno stoji, niti za las se ne premakne, vse je nenavadno pregledno. Ko pa sem opazil njegovo odprtost navzgor in hvaležno vpijanje danega, me je pretreslo do srca, kajti na koncu negibnih vejic sem zagledal majhne popke kakor darove z neba.

Vigilija

Zdaj vse dneve z odprtimi očmi spim. Hodim po ulicah, prestopam z vagona v vagon, lezem po stopnicah, a s svojimi mislimi se mudim na naj-

skrajnejših mejah. Resnično slep in gluha postajam. Marsikdaj česa enostavno več ne razumem. Dvakrat moram vprašati. Ko me vprašujejo, se nasmehnem. Vsi se čudijo, kajti nič pametnega ne vem. Jecljam, kakor napol budni. Vse dneve sem kakor bedast človek, ki venomer nekam strmi. V steno, v šipo, vedno v majhno točko. Nekaj zveni. In čim bolj strmim, tem bolj zveni. Kakor šumenje zvezd v ogromni nočni prostor, kakor prelivanje morja v strahoten lijak. Kako naj slišim pretrgano cvrkutanje ptičev ali vrata, ki nekje škripljejo?

Na stolpu

Povsod smo domači, nikjer doma. Tujina in domovina, kako pijani pojmi! Zemlja je naša, a mi nismo njeni. Njena lepota je težka od skrivnosti človeka, neznanca. Vso moramo videti, vso slišati, toda ne moremo se razbremeniti. Čimbolj nam je mimogredočim v počitek, tembolj se nam razboli srce. Toda čim večji je ovinek našega romanja, tem večji je tudi naš zadnji mir.

Bližanje

Zunaj je že dolgo mrak, v sobi pa je toplo. Od peči prihajajo topli valovi. Včasih pogledam v žareči osvit priprtih vrat, čujem šum zraka, ki sopečno vstopa pri njih, da zamolklo brni, kakor poln, napet zvok koristnega dela. Trepeta kakor stroj, zdi se mi, da se soba nalahko trese. Vztrajno, neprestano. Sladko sem razburjen, kajti hipoma mi je vse pred očmi. Hodil sem po svetu in gledal obraze, zdaj so prišli in živijo v slovesnem zboru. Hodil sem po zemlji in videl morja in reke, planine in polja, mesta in samote. Zdaj vidim ladje in vlake, vozove in negibne ceste, vrtohlave brzine in komaj zaznavno guganje. In prišle ste tudi ve, trpkost in zadrega, ekstaza in tajna radost, in tudi vi, najtišji trenutki, ki ste kakor zlata skrinja potopljena v skrit zaliv. Hipoma mi je vse pred očmi. Vesel klonem svoje čelo, kajti vedno sem še isti, ki sem spal v Ravenni na smetišču in doma na dišečem senu. Potolaženo bodi srce, miruj nepočakanost moja. Že slišim svetove, ki se odpirajo, že so se dvignili vetrovi. In celo v prijazni temi sobe se razmikajo nejasnosti, vzbuja se teženje po družnosti, po neomejenem prostoru, po preplavljenosti luči, po bučanju vode in brezdelnem razgovoru. Nič se ni spremenilo.

Zadnji dnevi

Nenadoma je danes vstalo v meni žalostno občutje iz časa: »Tudi to je minilo.« Kakor doma, ko mine poletna nedelja in nas zagrne mlačen večer. Naslonjen sem na okno in gledam na ulico. Ljudje hodijo in izginjajo za ogli. Tramvaj šviga iz ene ulice v drugo. Za strehami je nebo vedno temnejše, predmeti v sobi me nepremično gledajo. Prestavim knjigo na polici, zopet tone v brezšumen mir. Koraki mi izzvenevajo, novi naporji se javljajo s sunki in izginjajo brez sledu. Misli mi omahujejo kakor ptici peruti. Vse bi rad in ničesar ne bi rad, nejasno morje je med tema bregovoma. Bojazen se pojavlja v meni. Ko sem pozneje stopil na ulico, sem se zadel v kandelaber.

Moji samotni prijatelji: Žena, ki je klicala v vestibulu teatra Prrogrrrramm. Dva človeka, ki sta na obrežju Elbe s fračami streljala v pokrov okrogle škatle, na drevo pritrjene. Jecljavec, ki je igral čelo na domačem koncertu. Prodajalec otroških igrač na božičnem sejmu. Drogerist, ki se je drugi dan, ko sem ga videl, zastrupil. Mož, ki je hodil po Perziji. Igralka, ki je pričakovala otroka. Točajka v kavarni pod vrhom Hoher Staufen. Mož, ki si je suktnjo narobe oblačil. Kolesar, ki se je sleherni večer vozil z rdečim lampijončkom v roki.

Sadno drevje, vinogradi, peščena pota, grmovje ob cesti, pogovor pod nebom, topoli na nizkih višinah, bukovi gozdovi, klokotajoča voda v majhnih potokih, kruh in jabolčnik, vonj hlevov in zvonovi cerkva, ki so okna njih zvonikov kakor dobrodušne oči stare matere, ki rožni venec prebira. To sliko sem imel pred seboj, ko sem se na tem oglu ustavil. In spomnil sem se tudi bezgovih pušk in na sladko nemirnost, ki sem jo občutil, če sem se srečal z deklicami iz mesta. Že takrat so mi bile kakor pisane igrače iz papirja, ki žive svoje nedoumljivo življenje. Zdaj, ko vidim dekle z dežele, se mi nekaj povrača, rahlo spremenjeno.

Doma

Rad bi, da bi se po vsem tem prebudil kakor iz popoldanskega spanja, ko te neznano snujoče sile telesa zavedejo v gledanje zaprtih oči in se, ko njih čas preteče, vzbudiš neokreten in pripravljen. To je namreč velik čas, šumeč omotične svežosti in iskre napetosti, mešanice bliskovitih domislekov in neskončne občutljivosti za okolico. Takrat si blizu enostavni rešitvi: opaziš še neodkrito potezo stenskega ornamenta, občutiš strahotno nenavadnost nekega okusa, in vidiš celotnost daljnega dogodka kot svetlo resnico. V tej sorodnosti občutja se spominjam posebno nekega popoldneva, ko sem kot otrok oblečen zaspal in spal trdno, dokler me ni mati vzbudila: »Gospod župnik te kličejo.« Pogledal sem jo. »Pismo moraš nesti,« je silila. In tedaj se je v meni prebudila fantastičnost življenja, delež življenja, ki me ni več zapustil. Dvignil sem se namreč in se začel čuditi: »Kaj je res že jutro? Ali sem tako dolgo spal?« Mati me je pustila v prevari, najbrž ni imela časa. »Le hitro, vsi smo že davno pokoncu,« je rekla. In ko sem šel po dvorišču in čez trg, sem bil prepričan, da je jutro. Nikdar pozneje si nisem mogel te zmote razložiti. Vedel sem, kje je zapad in kje vzhod, tisto popoldne pa me ni motilo, da sije jutranje solnce na zapadu in da dajem hvalo jutru namesto večeru. Toda, ko sem šel v svojem večernem jutru po cesti in nesel pismo, mi je vendar nekaj stisnilo otroško srce. Naenkrat mi je bilo žal zamujenega večera. Tedaj je dobila resničnost v mojih očeh važno dopolnilo, moj svet se je začel preustvarjati in v toplem zraku sem začel z bojaznijo in slutnjo gledati človeške oči. Zato bi rad, da bi se tudi po vsem tem kakor prebudil in bi v novi prebujenosti bil še bliže resničnosti.

NAČRT NOVEGA DOKAZA ZA ISTINITOST BOŽJO

FRANCE VEBER

»Sem, Ki Sem.« Mojz. II., 3., 14.

V pričujoči razpravi nameravam opozoriti čitatelja zlasti na dve činjenici, ki sta po mojem prepričanju z bistvom Boga nerazdružno zvezani in obenem tolikega pomena za vse pojave sveta in življenja, da bi brez njih niti misliti ne mogli, ali kaj sploh je ali ni in kaj je ali kaj ni. Moj poklic je znanstvo. Tem bolje bo, ako najprej pokažem, kakó bi brez omenjenih dveh činjenic tudi vse znanstvo in zlasti vse znanstvo razpadlo v prazen nič. Ako se bo nadalje res pokazala še ozka zveza, ki je med tema dvema činjenicama in idejo Boga, bo takó postalo tem manj opravičeno mnenje nekaterih krogov, češ, da sem se v svojih zadnjih spisih oddaljil od čiste znanosti in približal k nekemu zgolj bogoslovnemu tolmačenju človeškega življenja. Sicer mi pričajo sigurni znaki za to, da to mnenje ne izvira iz stvarnega poznanja mojih del in da se je celó češki filozof J. T v r d ý samo na osnovi skrajno površnega prelistanja nekaterih mojih spisov mogel povzpeti do trditve, da ga moja filozofija spominja na srednjeveško geslo: »Philosophia ancilla theologiae«¹; zato bi bilo stvarno skoraj odveč, da na taka mnenja posebej odgovarjam. Toda vprašanje, ki ga načenam v tej razpravi, je tudi záse dovolj važno, zlasti ker utegne odpreti novo pot do Boga, ki je dosedaj še ni prehodil noben filozof, čeprav bi o vseh filozofih, ki so postali za zgodovino filozofije resničnega pomena, lahko rekli, da njihove filozofije iz predstave Boga izhajajo in se k predstavi Boga tudi vračajo.

Kateri sta omenjeni dve posebni činjenici, ki naj nam ohranita oboje, čisto znanstvo in občečloveško vero v Boga? Je to činjenica istinitosti in činjenica veljavnosti. Vsakemu bo hitro pojasnjeno, kaj mislim z obema činjenicama. Vsi govorimo o dogodkih, ki so se v istini vršili, in o dogodkih, ki jih dejanski ni bilo; na pr. od zgodovine zahtevamo poročila o

¹ »Sodobna filozofija pri Slovanih« (Současná filosofie u Slovanů), priredil Miloš Weingart, v Pragi 1932. (Přednášky Slovanského Ustavu v Praze, svazek III., str. 143—145). Tvrđý dobesedno izvaja: »V Jugoslaviji kljub politični jednoti, katero je ustvarila svetovna vojska, še ni kulturne jednote in to niti ne v filozofiji, ki bi bila najprej poklicana, da tako jednoto ustvari. So tu tri povsem različne tradicije, kulturne in filozofične: 1. slovensko-ljubljanska, 2. hrvatsko-zagrebska in 3. srbsko-beograjska. — Slovenci imajo svojo staro in trdno tradicijo v filozofiji, in sicer že pred ustanovitvijo univerze v Ljubljani. To je sholastično-katoliška tradicija, na katero je pri nas že pred leti opozoril Ivan Žmavc, ki je danes popolnoma prešel od filozofije k sociologiji in narodnemu gospodarstvu. In ta tradicija, dobro izbrušena in organizirana, izvršuje močan pritisk na posameznike, ki se pri Slovencih bavijo s filozofijo, kakor se je pokazalo tudi na samem Žmavcu, ki je z ozirom na to filozofsko situacijo nekoč priporočal, naj bi si slovenski filozofi vzeli za skupni filozofski temelj Aristotelovo filozofijo. Poleg te stalne tradicije je imela za slovensko filozofijo znaten pomen *iniciativa*, ki je prihajala od časa do časa iz štajerskega Gradca, kjer je bila v Avstriji Slovincem najbližja univerza in kjer je tudi večji del Slovencev študiral. Neposredno pred vojno in med vojno je deloval na tej univerzi prof. A l e x v. M e i n o n g, ustvaritelj apriorno racionalistične »Gegenstands-

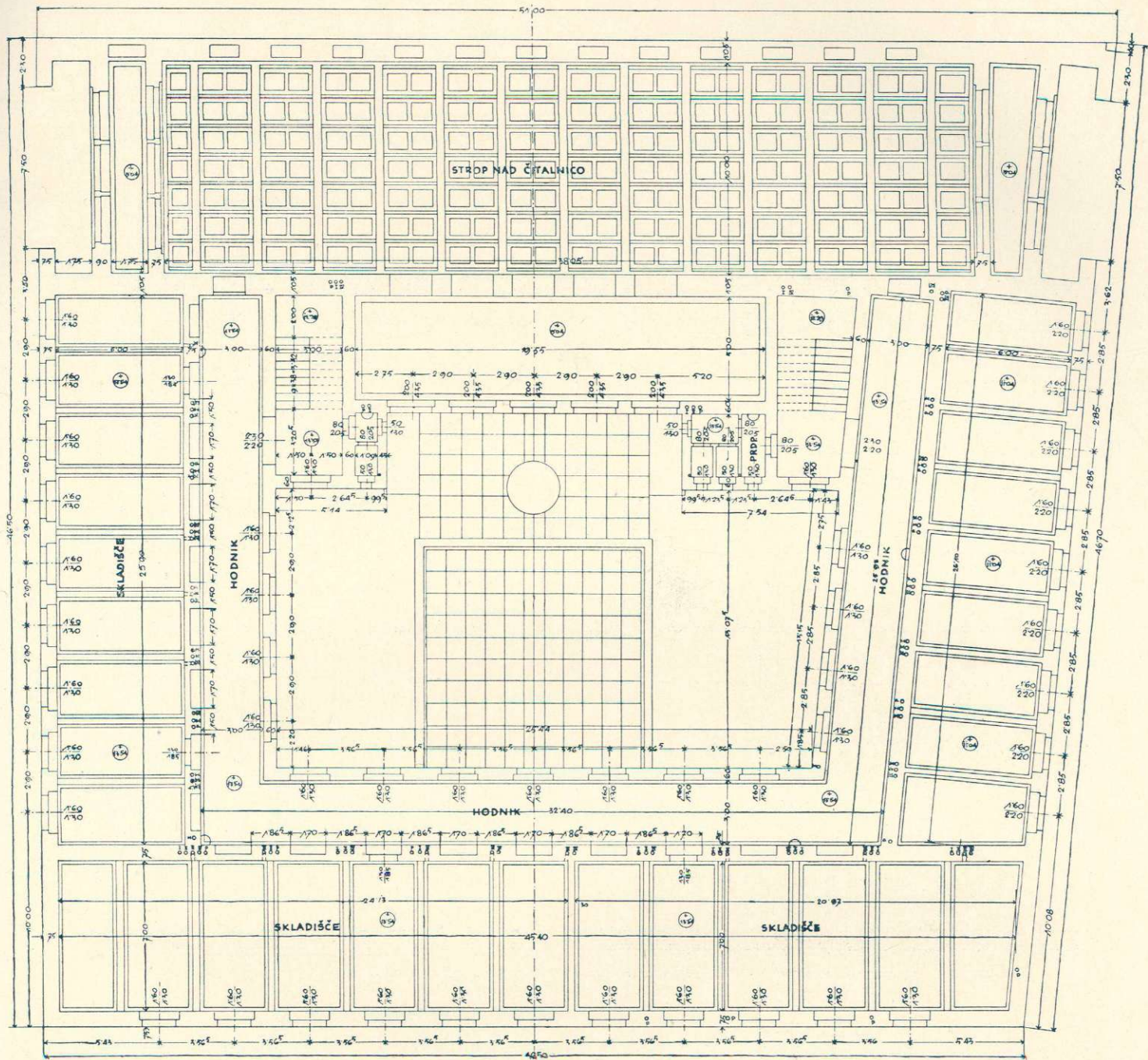
dogodkih prve vrste, romani pa nas zadovoljujejo tudi z dogodki druge vrste. Seveda trčimo na to razliko vselej in povsod tudi v vsakdanjem življenju in je tu misliti samo na primere, ko govorimo na pr. o dejanski ali samo namišljeni vročini, o resničnem ali navideznem premoženju, o istinitem ali samo zaželenem lepem vremenu, o svetu, s katerim nas seznanja dnevno življenje, ali o svetu, ki nam ga prikazujejo sanje itd. Ves svet in vse življenje nam tako razpade v dve polovici, ki obsegata istiniti svet in istinito življenje na eni strani in neistiniti svet in neistinito življenje na drugi. Že zdaj tudi vidimo, da utegnejo pojavi prve polovice prilično prehajati med pojave druge polovice in narobe: na pr. dejanski vročini (nedejanskemu mrazu) sledi dejanski mraz (nedejanska vročina), veselo razpoloženje se menjava z bridko otožnostjo, zdravje prekinjajo bolezni. Vse to pa ne omaja nespornega dejstva, da razpade vesoljstvo, kakor si ga sploh moremo zamisliti, v vsakem trenutku v vesoljstvo istinitih in neistinitih pojavov in dogodkov. Istinitost in neistinitost gre skozi vse pojave sveta in življenja kakor mejnik, brez katerega bi tudi ti pojavi sami nehali kaj biti in bi postali prazen nič.

Veljavnost je z istinitostjo toliko sorodna, da bi bil marsikdo voljan, ji dati tudi isto ime. Velja, da je rdeča barva različna od bele, da je celota večja nego del, da je $2 \times 2 = 4$, da dobro ni zlo itd. Zakaj bolje govorimo o »veljavnosti« in ne o — istinitosti razlike med rdečo in belo barvo? Prej sem rekel, da utegnejo istiniti pojavi postati neistiniti in narobe. Vsako tako pre-

theorie« (nauk o predmetu), katero je dopolnjeval s psihološkimi analizami v Brentanovem smislu. On je svetoven filozof, čigar misli segajo s svojim vplivom noter v Ameriko, in ni torej čudno, da jim je podlegel tudi Slovenec France Veber, ki je spadal med Meinongove zaupne ljubljence. France Veber je postal glasnik Meinongove smeri, katero je pa precèj samostojno obdelal, na novo ustanovljeni ljubljanski univerzi po vojni, kjer je bil imenovan za profesorja filozofije. Pisal je tudi češki v Česko Mysl o prostoru. Od Meinongovega duhá je popolnoma prožeta njegova knjiga »Uvod v filozofijo«, izdana l. 1921, in nadalje spisi »Problemi sodobne filozofije« (1923), »Etika« (1923), »Analitična psihologija« (1924), »Estetika« (1925). V vseh se kaže skrajni dualizem duha in prirode, navaden v nemški filozofiji in prenašajoč starega platonskega duhá v moderno filozofijo. Njegova analitična psihologija ni čisto empirična psihologija, temveč vsebuje metafizične prvine, kakor Brentanova in Meinongova psihologija. Avtor poudarja kompleksnost duševnih dejstev in jih ne smatra za golo vsoto elementov. V etiki in estetiki priznava poleg psihološke analize nujnost normativnih temeljev. Ko je izšel njegov »Uvod v filozofijo«, mu je očital Žmave v Česki Mysli brezobzirnost do slovenske filozofske tradicije, katero je takrat popolnoma ignoriral. Toda ta tradicija si je dobila pri Vebru svoje pravice, kajti njegovo filozofsko stališče se je za njegovega univerzitetnega delovanja radikalno izpremenilo, to pa ravno pod vplivom slovenske filozofske tradicije. To je šlo precèj lahko, kajti v Vebrovi filozofiji ni bilo prvin, absolutno nepomirljivih s teološko-sholastično tradicijo, kakor so bili nekdaž v Pajkovi filozofiji. Meinongova filozofija je zrasla vendar iz Brentanove obnovitve sholastično-aristotelovskih in platonskih nazorov v moderni filozofiji in ni torej čudno, če je Vebrova filozofija, ki je pritekla iz tega izvirka, vendarle našla skupne točke s staro tradicionalno katoliško-sholastično filozofijo: in tako je nastal pri Francetu Vebru filozofski »preobrat«, katerega je napovedal v svoji zadnji knjigi: »Filozofija, načelni nauk o človeku in njegovem mestu v stvarstvu« (1930) in ki je mnoge njegove častilce in filozofe presenetil. Seveda se pa osebni preobrati prav tako kakor politični ne vrše brez priprave; tako tudi tukaj ne moremo konstatirati diskontinuitete, temveč si skušamo oni pojav pojasniti na temelju kontinuitete v zgoraj omenjenem smislu. V svojem zadnjem spisu podreja Veber znanstveni

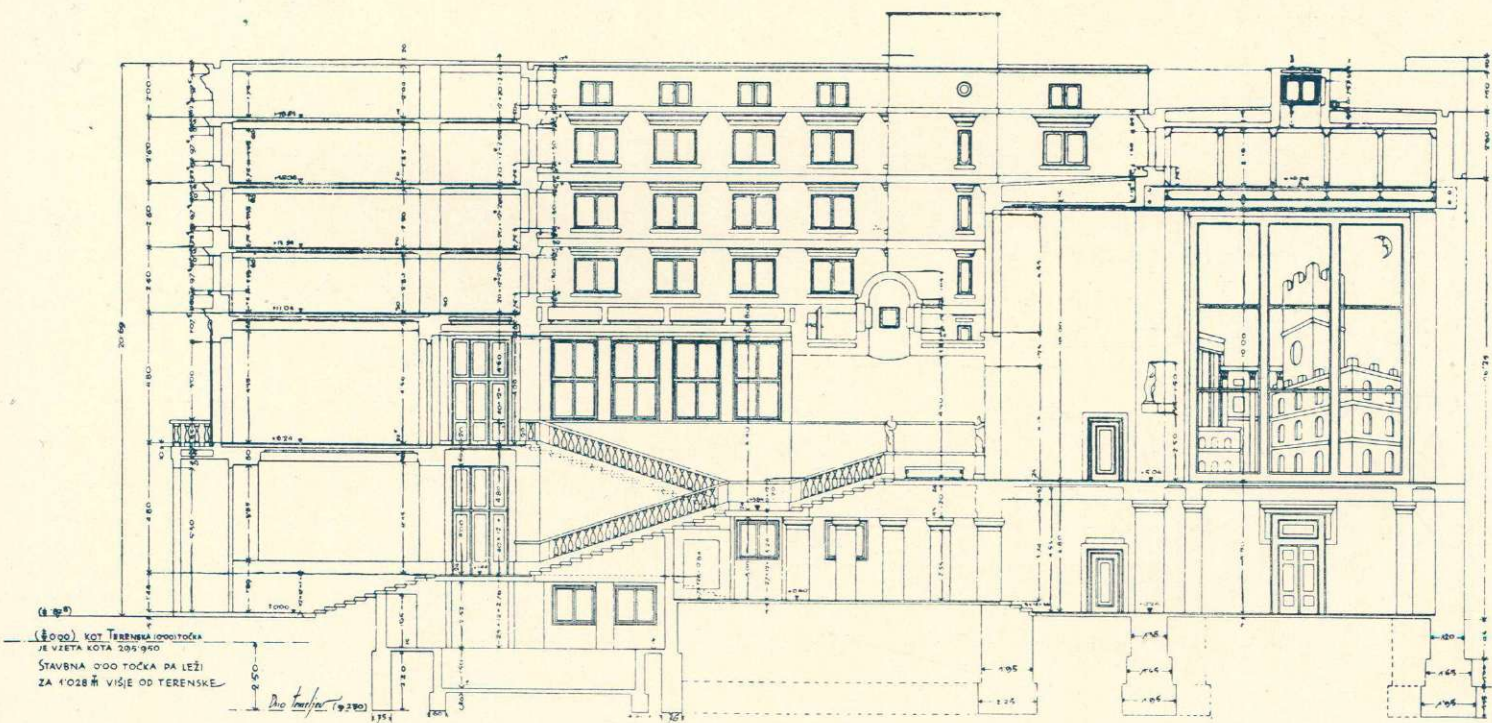
hajanje istinitosti v neistinitost ali neistinitosti v istinitost imenujemo tudi spreminjanje; vsako spreminjanje pa je neobhodno časovno. Torej mora biti vse, kar naj bo v ožjem pomenu besede istinito ali neistinito, obenem časovno določeno. Pri veljavnosti ni potrebe po takem posebnem dodatku. Da je rdeča barva različna od bele, da je celota večja nego del itd., vse to velja brez ozira na vsak čas in vsako spremembo. Isto pove tudi posebni nadrejeni značaj vsake veljavnosti. Kakor velja razlika med istinitim Triglavom in istinitim Krvavcem, enako velja razlika med istinitim Triglavom in neistinito zlato goro ali tudi med neistinito zlato goro in neistinito deveto deželo. Sicer nahajamo tudi primere podobno nadrejene istinitosti, toda vsaka taka istinitost je odvisna od pristojnih podrejenih istinitosti: na pr. istinitost Triglava je zgrajena na istinitostih vseh posameznih delov Triglava, neistinitost »devete dežele« na neistinitostih njenih delov itd. Dočim je istinitost, ko je zgrajena na istinitostih drugih pojavov, od teh istinitosti tudi sama zavisna, zadeva veljavnost končno resda tudi pojave, ki so istiniti ali neistiniti, je pa sama od teh istinitosti ali neistinitosti povsem nezavisna. To dejstvo zopet priča za omenjeni spreminjevalno-časovni značaj istinitosti na eni strani in za nasprotni nespreminjevalno-brezčasni značaj veljavnosti na drugi. Pozneje bom lahko podal še ostrejšo določitev te razlike, že sedaj pa vsak uvidi, da je pravilneje, ako smatramo veljavnost za posebno činjenico in je ne zamenjamo z istinitostjo. Istinitost in veljavnost je še dvojna: *i s t i n i t o s t* in *v e l j a v n o s t* v ožjem pomenu besede ali n e -

vidik filozofije temeljnemu teističnemu stališču, in živahen čuvstven značaj, od katerega je ves spis prešinjen, kaže, da avtor ni pisal zaman l. 1928 spisa »Emocionalna struktura osebnosti«. Vidi se tukaj tudi, kako se je kot kontrast k skrajnemu meinongovskemu racionalizmu prijavil k besedi iracionalizem in vplival na izkristaliziranje filozofsko-teološkega stališča. Ta pojav ni neobičajen v moderni filozofiji (Max Scheler). Sploh spada ves razvoj Franceta Vebra v smernico slovanskega filozofiranja, katero je možno konstatirati pri Berdjajevu v Rusiji, Lutoslavskem na Poljskem in Rádlu pri nas. Vebrov »preobrat« se je pripravljaval z njegovimi filozofskimi problemi, s katerimi se je posebno pečal, tako z razmerjem znanosti in vere (»Znanost in vera« 1923), dalje z idejnimi temelji slovanskega agrarizma (»Idejni temelji slovanskega agrarizma«, 1927), kjer je najbolj občutil pomen tradicije za filozofsko idejo. Dosledno postopajoč v svojem temeljnem teološkem stališču podreja Veber tudi sociologijo teologiji. Zgolj družabna razmerja so samo animalno duhovna, dvigniti se morajo k čisti duhovnosti in ta se javlja edino v cerkvi, kot vrhuncu socialnega združevanja. Narodnost je nujni temelj vsega animalnega in duhovnega združevanja in v njem se morejo uveljavljati tako interesna razmerja kakor tudi državna, in seveda naj bodo vsa ta družabna razmerja v harmoniji s cerkvenim občestvom. Veber to sicer imenuje harmonijo, toda njegov miselni sistem zahteva prav za prav podreditev, kar bi bolje odgovarjalo duhu, ki veje iz cele te poslednje filozofove faze. Povsod se vam pripominja srednjeveško geslo: »Philosophia ancilla theologiae.« Slovenska filozofija se na ta način preveč oddaljuje od objektivnega svetovnega filozofskega vidika, ker postaja preveč izraz lokalne tradicije. Inicijativa tu nima vpliva na tradicijo, tradicija se ne prilagoduje novi inicijativi, temveč nasprotno inicijativa se prilagoduje popolnoma tradiciji, katera zmaguje na celi črti. Kdor istoveti tradicijo z narodnostjo, bo vesel, ker se je tu v filozofiji pojavil narodni duh. Kak bo seveda nadaljnji razvoj slovenske filozofije, se da pri znatnem Vebrovem vplivu predpostavljati. Njegova učenka Alma Sodnikova je pod znatnim Vebrovim vplivom, kakor kaže njena knjiga »Zgodovinski razvoj estetskih problemov« 1928, kjer daje Vebro odlično mesto med estetskimi teoretiki.«

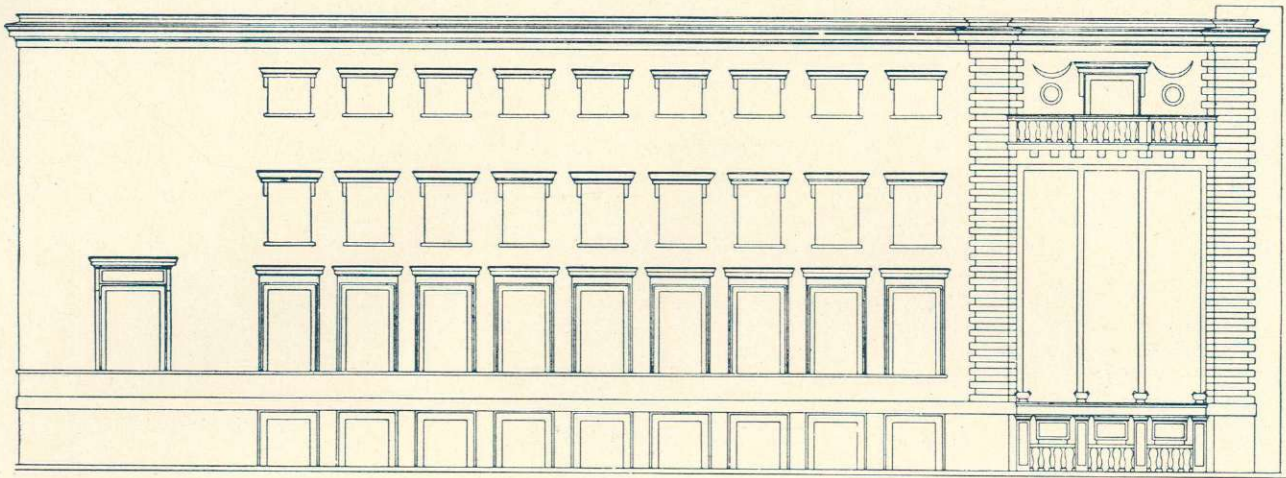
III. NADSTROPJE

1:100

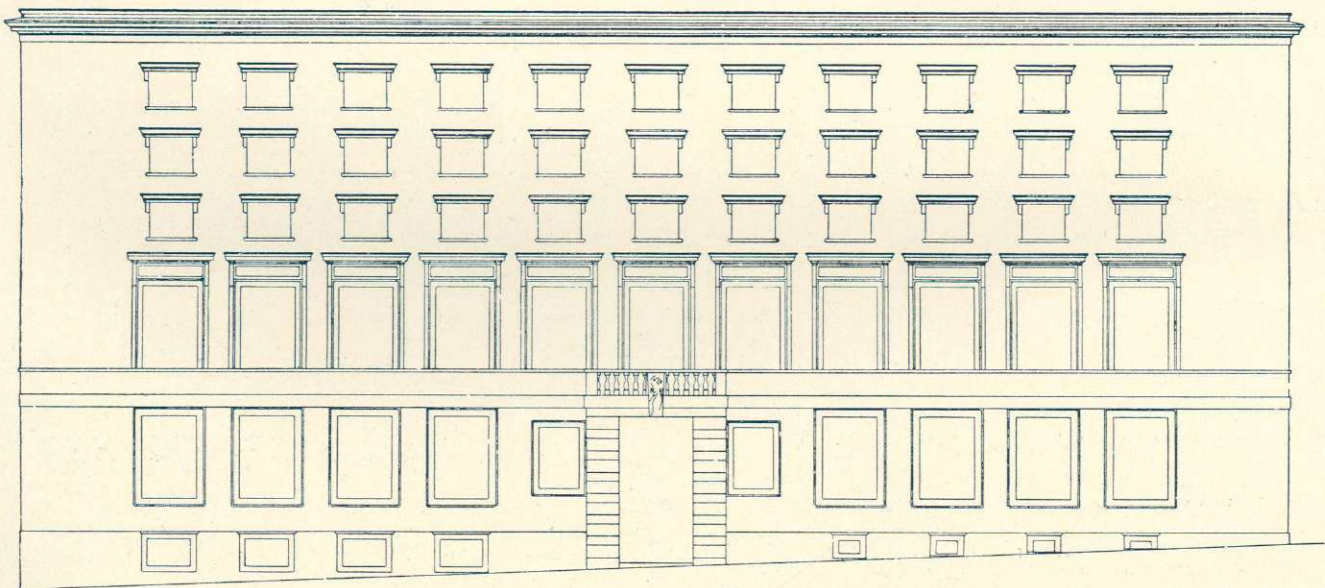
PREREZ C-Č

1:100

FASADA NA VEGOVO ULICO

1:100

FASADA NA KNEŽJO ULICO

1:100

istinitost in neveljavnost (istiniti Triglav — neistinita zlata gora; veljavna enačba — neveljavna enačba).

Očividen je nedopovedljivi pomen, ki gre istinitosti in veljavnosti že za vsakdanje življenje. Kam bi zašel človek, ako bi ne upošteval istinitosti svoje bližje in daljne okolice, kje bi se znašli vsi, ako bi dejanski prezirali vse neštete odnose, ki jih sami smatramo za brezčasno veljavne? Lahko celo rečemo, da bi naše življenje neobhodno ugasnilo v trenutku, kakor hitro bi na vsej črti hotelo biti življenje proti istinitosti in proti veljavnosti. Kaj naj mislimo o krmarju, ki bi ne uvaževal istinitosti viharja, kaj o vojskovodji, ki bi se ne ravnal po istinitem kretanju sovražnih čet? Enako nemožen bi se vsakemu zdel zemljemerec, ki bi delal proti veljavnim načelom zemljemerstva, ali pa trgovec, ki bi mu bila deveta briga dejanska veljavnost računstva. Ta pomen istinitosti in veljavnosti za vsakdanje in nevsakdanje življenje tudi ni prav nič odvisen od vsebinske pomembnosti pristojne istinitosti ali veljavnosti. Tudi istinitost vsebinsko kaj malo pomembnega kamenčka na cesti ali veljavnost vsebinsko enako kaj malo pomembne razlike med dvema svetlobama je že večkrat postala usodna za človeško življenje in je tu misliti na pr. samo na kolesarja, ki drvi brezumno po cesti, ali na nočnega popotnika, ki ga brleča luč iz daljave premoti, da zaide v močvirje. Čitatelj sam si lahko zamisli še boljše primere, ki mu bodo morda še glasneje pričali o življenjskem pomenu istinitostne in veljavnostne činjenice. Ta pomen je tolik, da celó kaj težko nanj posebej mislimo, zato težko nanj mislimo, ker moramo vprav istinitost in veljavnost že predpostavljati, ako naj na karkoli smiselno mislimo ali spričo česar koli smiselno čuvstvujemo in si česar koli smiselno želimo. To bo tudi brez podanih primerov vsak priznal, ako nič drugega ne stori, nego samo poizkusi, da si odmisli na pr. vsako razliko med istinitostjo in neistinitostjo ter med veljavnostjo in neveljavnostjo; saj bi mu v tem primeru recimo neistinita zlata gora morala postati enakovredna z istinitim zakladom ali recimo razlika, če prenesemo to še na polje veljavnosti, bi mu postala enakost in enakost razlika: kdo se more v kaj takega vživeti, ne da bi si sam vzela možnosti, da še sploh naprej misli, pa tudi stremi in čuvstvuje?

Zato more tem manj začuditi, da imata istinitost in veljavnost še prav poseben pomen za oni del človeškega življenja, kakor se javlja v človeški znanosti. Znanost v bistvu sploh nič drugega ni nego smotreno in urejeno iskanje in odkrivanje istinitosti na eni strani in veljavnosti na drugi. Na pr. prirodoslovje nam odkriva istinitosti, ki se tičejo vnanje prirode, zgodovina istinitosti zgodovinskih dogodkov, jezikoslovje istinitosti, ki so značilne za jezik, dušeslovje dušeslovne istinitosti itd. Ali matematika nam odkriva veljavnosti, ki opredeljujejo najrazličnejše količinske odnose, logika veljavnosti pravičnega mišljenja, etika veljavnosti dobrega in zlega itd. Podani primeri že sami obenem povedó, da priča tudi sestav znanosti za naše že izvedeno razlikovanje, v čigar smislu smatramo »veljavnost« za posebno činjenico in je ne zamenjujemo z »istinitostjo«. Vprav sem spada namreč znana razlika med tako zvanimi izkuštenimi (»empiričnimi«) in neizkuštenimi (»apriornimi«) vedami in torej razlika med vedami, kakor so prirodoslovje, dušeslovje, zgodovina itd. na eni

strani in matematika, logika, etika itd. na drugi. Znanosti prve vrste izsledujejo vsaj izhodno in končno prave istinitosti (»dejstva«, »fakta«), znanosti druge vrste pa prave veljavnosti (»pravila«, »načela«). Oboje znanosti se seveda utegnejo ali v danem primeru celó morajo tudi medsebojno vezati in prepletati; matematično osnovana fizika in dušeslovno osnovana logika sta za to najboljša zgleda. Toda tudi v takem primeru ostane ohranjena enaka razlika med izkustvenim in neizkustvenim delom pristojne znanosti, namreč da izsleduje znanost v svojem izkustvenem delu istinitosti, v neizkustvenem pa veljavnosti in da je tudi njena metoda ali pot bistveno drugačna tedaj, ko naj jo vede do istinitosti, in zopet drugačna tedaj, ko naj jo vede do veljavnosti. (Opazovanje — preudarjanje!) Torej je pač nedvomen posebni pomen istinitosti in veljavnosti tudi za znanost in znanstveno prizadevanje. Bistveni ter najplemenitejši namen znanosti je v odkrivanju istinitosti in veljavnosti; zato bi bilo zanikanje istinitosti in veljavnosti enakovredno z zanikanjem vsake znanosti. Samo istinitost in veljavnost pa nam pomagata razumeti tudi ono za sestav vseh znanosti takó važno dvojico izkustvenih in neizkustvenih znanosti; izkustvene znanosti težé za istinitostjo, neizkustvene pa za veljavnostjo.²

Spričo pokazanega pomena istinitosti in veljavnosti za življenje vobče in znanost posebej pa postaja tem važno vprašanje, ki sem ga v pričetku omenil, namreč ali nimata istinitost in veljavnost morda še globljega odnosa do našega pojma Bogá. Če bi se tudi ta odnos pokazal kot resničen, tedaj more na podlagi tega, kar je bilo o istinitosti in veljavnosti že povedano, vsak sam presoditi vrednost naziranja, češ, da tisti, ki priznava Boga, ne umeva življenja in ne čisla znanosti.

I. O ISTINITOSTI IN IDEJI BOGA

Najprej si moramo istinitost s a m o dodobra ogledati. Toda že v trenutku, ko skušamo to storiti, zadenemo na nove težave in nova vprašanja. Govorimo o »istinitem« premoženju, o »istinitem« dežju, o »istiniti« pokrajini itd.; ali kaj posebnega naj še bo istinitost sama, istinitost poleg premoženja, dežja in pokrajine? Saj nam istinitost očitno zdrkne v prazen nič, kakor hitro jo skušamo motriti s a m o, to je brez ozira na to, k a r se nam prikazuje kot istinito. Odmisli si od istinitega premoženja, od istinitega dežja, od istinite pokrajine »premoženje«, »dež«, »pokrajino« in postalo ti bo nemogoče, kakorkoli še »istinitost« samo dojeti. Izrečno moram pripomniti, da ne velja to tudi narobe, zato ne, ker si premoženje, dež, pokrajino lahko predstavljamo v najbolj živih barvah, ne da bi morali misliti na istinito premoženje, na istinit dež,

² Pomena, ki gre istinitosti in veljavnosti za znanost, tudi prav nič ne zatemnuje znana razlika med teoretičnimi in praktičnimi vedami, med vedami, ki so posvečene samemu odkrivanju istinitosti in veljavnosti, in med vedami, ki jim je izsledovanje istinitosti in veljavnosti samo sredstvo za druge namene. Zakaj tudi praktične vede (medicina, tehnika, statistika itd.) morejo samo z izsledovanjem istinitosti in veljavnosti doseči svoje druge namene; dà, pri teh vedah je dejansko odkrivanje istinitosti in veljavnosti posebno važno, ker nam samo dejanski (in ne le navidezno) odkrite istinitosti in veljavnosti pomagajo, da dosežemo tudi kakršnekoli druge namene.

na istinito pokrajino, dà, ne da bi nas moralo vprašanje teh istinitosti kakorkoli posebej zanimati. Tudi ne drži ugovor, da stopa v takem primeru na mesto istinitosti — neistinitost pristojnih pojavov in da si zato moramo vse, kar naj si predstavljamo, obenem kot istinito ali kot neistinito predstavljati. Že domišljija pove, da si utegnemo predstavljati pojave negledé na vprašanje njihove istinitosti ali neistinitosti: v domišljiji si utegnemo predstavljati e n a k o oboje, »Ameriko«, ki v istini je, in »deveto deželo«, ki je v istini ni. Jasno pa je, da je vsako tako neposredno dožemanje s a m e istinitosti (ali neistinitosti) že naprej izključeno in da mora vsak, ki naj dožame istinitost, obenem dojeti to, čemur ta istinitost gre. Tako smo dospeli do prve označbe vsake istinitosti. Vse, kar je istinito ali neistinito, ima lastno naravo, ki jo lahko v polni meri dojamemo, četudi vprašanje istinitosti ali neistinitosti docela prezremo; istinitost (neistinitost) pa take lastne narave nima, oziroma jo v trenutku zgubi, kakor hitro jo skušamo motriti sámo in brez ozira na to, čemur gre. To naj kratko pove tale prva označba vsake istinitosti: istinitost je sestavno zavisna ali sestavno vezana činjenica.

Potemtakem bi se zdelo, da bomo prišli bliže k cilju, ako bomo skušali enakomerno motriti oboje, istinitost in to, kar je istinito, skratka ako istinitosti tudi v samih mislih ne bomo več ločili od istinitega. Torej vzemimo na pr. istinito pokrajino in jo motrimo v celoti, upoštevaje oboje, da nam gre za pokrajino in da nam gre za istinito pokrajino! Čim to storimo, se pojavijo nove težave. Pokrajino, ki je pred nami, lahko poljubno opišemo: vidimo, da ima na pr. podolgovato obliko, da je posejana z zelenjem, ki ga prekinjajo hišice njenih prebivalcev, da leži ob vznožju goratega hriba, iz katerega curljajo studenčki in izvirajo bistro čisti potočki; vse to in še marsikaj drugačnega lahko nazivamo tudi lastnosti pokrajine, ki ji dajejo njeno posebnost in jo ločijo od drugih pokrajin. Toda prenesimo zdaj to še na razmerje pokrajine do istinitosti! Ali je tudi istinitost pokrajine taka stran pokrajine, kakor njena oblika, njeno zelenje in njena lega? Očividno ne. Naj si pokrajino še takó točno ogledamo in jo z vseh strani poiščemo, bo ves naš trud zaman, dokler iščemo v istinitosti nekaj, kar bi pokrajino tako označevalo, kakor jo označujejo njeno zelenje, njena oblika, lega itd. Tudi zelenje pokrajine ni pokrajina, pač pa sestaven del ali sestavna lastnost pokrajine, ki že sama ne dopušča, da bi pokrajino, ki je pred nami, imenovali peščeno puštinjo. Seveda tudi istinitost pokrajine ni pokrajina, toda istinitost pokrajine tudi ni noben sestavni del in nobena sestavna lastnost pokrajine. Bistvo pokrajine sestavljajo, tako lahko rečemo, najrazličnejše činjenice, kakor so na pr. zemlja, rastlinstvo, oblika, lega, svetloba itd., nikakor pa ne moremo reči, da bi pokrajino enako sestavljala še posebna istinitostna činjenica. Tudi ko vihar ali potres uniči pokrajino, si jo lahko še vedno poljubno živo predstavljamo; pokrajina ni prenehala biti pokrajina in imeti te ali one posebne lastnosti, temveč je samo biti prenehala. In tudi neistinita »deveta dežela« bi s svojo obistinitvijo ne izgubila nobenih starih lastnosti in ne pridobila novih, ostala bi vprav »deveta dežela«. Kar sem utrdil na primeru pokrajine in devete dežele, velja v vsej splošnosti. Istinitost pojavov ni nobena sestavna

stran teh pojavov samih in nima nobene zveze z vprašanjem, kaj ti pojavi so in v čem se drug od drugega razlikujejo. S tem pa je istinitost pokazana še z druge plati, ki nas sili, da smatramo to činjenico za skrivnostno zagonetko.

Gori sem bil utrdil, da je istinitost sestavno zavisna ali sestavno vezana činjenica, ki nam spuhti v prazen nič, kakor hitro jo skušamo motriti samo, to je brez ozira na to, čemur gre. Zdaj pa vidimo, da nam ista istinitost spuhti v prazen nič tudi tedaj, ko jo skušamo motriti v zvezi z vsem tem, kar nazivamo zdaj istinito, zdaj neistinito. Saj smo se mogli pravkar prepričati, da istinitost temu, čemur gre, prav nič ne da in prav nič ne vzame. Istinita pokrajina in neistinita zlata gora se ne razlikujeta druga od druge po istinitosti in neistinitosti, temveč po lastnostih, ki jih ima prva negledé na svojo istinitost in ki jih ima druga negledé na svojo neistinitost. Zato sem mogel že v drugih svojih spisih tudi v podrobnostih utrditi vzporedno dušeslovno dejstvo, da si same istinitosti sploh ne moremo predstavljati in ne v ožjem pomenu besede »predočevati«, temveč da moramo istinitost kratkomalo — predpostavljati. Predočujemo si pokrajino in zlato goro; istinitost pokrajine in neistinitost zlate gore pa ne odločata vprašanja, kaj si predočujemo v prvem primeru in kaj v drugem, pač pa bistveno drugačno vprašanje, kakó si kaj predočujemo v prvem primeru in kakó v drugem: istinito pokrajino si predočujemo na pr. »z odprtimi očmi« (pristno, zaznavno), neistinito zlato goro pa samo v fantaziji (nepristno, domiselno). Vse to tudi dušeslovno pove, da istinitost pojavom pač gre, a teh pojavov samih prav nič ne označuje niti ne more označevati.³ Kdor bi torej istinitost pojavov smatral za posebno določilo teh pojavov, ta bi moral obenem priznati, da je istinitost tako edinstveno določilo, ki je vsebinsko popolnoma prazno. Istinitost ni nobeno določilo! Če pa je temu takó, postaja naš problem istinitosti še težji in nedoumnejši. Če istinitost ni nikako določilo, no, tedaj bi morala biti istinitost pač samostojna činjenica, ki bi morala imeti lastno naravo in biti vsaj po tej svoji naravi popolnoma nezavisna od vsega tega, čemur jo v danem primeru pripisujemo in kjer jo v danem primeru nahajamo. Proti takemu pojmovanju istinitosti pa govori odločno vse to, kar nas je že gori prisililo, da smo istinitost označili kot sestavno zavisno ali sestavno vezano činjenico. Kaj sledi iz vsega tega? Prepričali smo se, da postane istinitost toliko kakor prazen nič, ako jo skušamo motriti kot samostojno činjenico in

³ Čitatelj, ki mu je poznana moja psihologija, se bo pri tej priliki spomnil tudi na moje razlikovanje med »vsebinsko« in »dejno« komponento doživetja in na vzporedno dejstvo, da zadevamo ob istinitost ali neistinitost pojavov samo z dejno komponento svojega doživetja. Vsebina doživetja nam predočuje »predmet« doživetja, dej doživetja pa je samo način tega predočevanja. S posebnim ozirom na istinitost in neistinitost gre zlasti za predstavljanje, ki je po svoji dejni strani »pristno« ali »nepristno«, v slučaju svoje pristnosti pa še »pozitivno« ali »negativno« pristno: istinitost pojavov je neposredno prirejena njih pozitivno pristnemu predstavljanju, neistinitost pa negativno pristnemu; bolj posredno in manj točno pa lahko rečemo, da si istinite pojave predstavljamo pristno (»zaznavno«), neistinite pa nepristno (»fantazijsko«). Podrobno izvedbo vseh teh odnošajev prinaša v zvezi z mojim »Očrtom psihologije« (1924) zlasti moja razprava »Problem predstavne produkcije«, Razprave Z. D. H. V. v Ljubljani, IV., 1928.

torej brez ozira na to, čemur gre. Nato smo se prepričali, da postane istinitost toliko kakor prazen nič tudi tedaj, ako jo skušamo motriti kot določilo in torej v sestavni zvezi s tem, čemur gre. Tu je možna samo ena odločitev, pa najsi bi se zdela marsikomu še tako težka: istinitost je sestavno prazna ali sestavno ničnostna činjenica.

Ko sem to dejstvo prvič zazrl, me je zajel občutek neke groze. Istinitost, ki je, kakor sem v uvodu mogel omeniti, takó nedopovedljivega pomena za svet in življenje, naj bi bila sestavno prazna in naravnost ničnostna činjenica!? Najhitrejši izhod iz te zagate bi nam nudilo posebno dušeslovno pojmovanje istinitosti. Videli bomo, da nas ta izhod ne vede do cilja, da nam pa kljub temu prav bistveno pomaga, najti pravo in končno rešitev celotnega vprašanja. Zató naj najprej s primeri, ki so izven trenutnega spornega polja, pojasnim, kaj mislim z omenjenim posebnim »dušeslovnim« pojmovanjem istinitosti. Vzemimo primer »prijetne« pečenke. Pečenka je prijetna, se pravi, da je prijetna za nekoga, namreč za onega, ki jo uživa. Ako pa vzamemo pečenko samo in torej kakor kakršenkoli drugi kos vnanje prirode in brez vsakega odnosa do tistega, ki mu je v hrano, ostanejo pečenki še vedno njene prave lastnosti, kakor so dane na pr. z njeno obliko, težo, gostoto itd.; še kako posebno prijetnost ali neprijetnost pa bi v tem primeru na pečenki popolnoma zaman iskali. Takó pa dobi tudi prijetnost pečenke mesto, kakor smo ga že sami dodelili — istinitosti. Tudi prijetnost izgine v prazen nič, kakor hitro jo skušamo motriti samo, to je brez ozira na to, čemur gre (pečenki); in tudi prijetnost izgine v prazen nič, kakor hitro jo skušamo motriti v sestavni zvezi s tem, čemur gre, a še ne upoštevamo tistega, ki mu kaj prijetno je ali se prijetno dozdeva. Tudi prijetnost je sestavno prazna ali sestavno ničnostna činjenica. Toda prijetnost dobi takoj svojo sestavno vsebino in polnost, ako upoštevamo oboje, to, čemur gre, in tistega, ki mu kaj prijetno je, ali kratko: prijetnostni objekt (pečenko) in prijetnostni subjekt (tistega, ki pečenko uživa). Takó pojmovana prijetnost je sicer zgolj odnosno, vendar vsebinsko polnovredno določilo pečenke, ki pove, da so ljudje, ki jim je uživanje pečenke pogoj za posebno čuvstvovanje.⁴ Ali mislimo še na primer »strupenega« plina. Seveda ima tudi plin najrazličnejše lastnosti; ali med temi lastnostmi ne najdemo nobene posebne strupenosti, dokler ne upoštevamo tistega, ki mu recimo vdihavanje plina takó ali drugače škoduje. Plin je strupen, se zopet samo pravi, da je strupen za nekoga; tudi »strupenost« preneha biti vsebinsko prazna činjenica šele tedaj, ko upoštevamo oboje, strupenostni objekt in stru-

⁴ S podanim tolmačenjem »prijetnosti« ne zanikam teorije tako imenovanega »čuvstvenega predočevanja«, v čije smislu so tudi vrednote posebne, namreč vprav po vsebini našega čuvstvovanja predočevane predmetne in torej nedušeslovne bistvenosti. Pač pa menim, da za prijetnost tako pojmovanje v večini slučajev ni prikladno: kaj je prijetno ali neprijetno, se v večini slučajev res nič drugega ne pravi, nego da nam vzbuja tako imenovano »hedonsko« ugodje ali neugodje. Teorija čuvstvenega predočevanja velja takó pač v načelu, vendar ne zahteva, da bi vselej tedaj, ko govorimo o vrednotah, morali misliti na posebne predmetne bistvenosti. Pri tako zvanih »višjih«, na pr. estetskih ali etičnih vrednotah bo to več ali manj vedno potrebno; za hedonske vrednote pa zadošča v večini slučajev zgolj »psihologistično« pojmovanje vrednot.

penostni subjekt. In takó bi lahko našli še nebroj drugih primerov za taka določila, ki ne določajo pojavov po njih lastni naravi, temveč izpovedujejo samo neko razmerje teh pojavov do pristojnih subjektov. Ali potemtakem ni upravičena domneva, da moramo podobno postopati tudi z — istinitostjo in da bo tudi istinitost prenehala biti orisana sestavno prazna ali ničnostna činjenica, čim jo vzamemo kot zgolj odnosno posledico tega, kar naj bo istinito, in — tistega, ki mu kaj istinito je ali se istinito dozdeva?

Tudi bistvo takó pojmovane istinitosti bi bilo le v odnosu med »istinitostnim objektom« in »istinitostnim subjektom«: kakor prav za prav ne smemo reči, da je pečenka prijetna, in bi bolje rekli, da je za nekoga prijetna, enako bi ne smeli več reči, da so pojavi istiniti, pač pa da so le za nekoga istiniti. Taka teorija istinitosti se da še podrobneje izvesti. Že gori sem dejal, da istinitost in neistinitost v dušeslovnem pogledu ne odgovarjata vprašanju, kaj si predstavljamo ali kakorkoli drugače predočujemo, pač pa vprašanju, kakó si kaj predstavljamo ali drugače predočujemo, na pr. ali »z odprtimi očmi« ali zgolj domiselno. Način predočevanja mora biti drugačen tedaj, ko naj se nam predočavano prikazuje obenem kot istinito, in način predočevanja mora biti zopet drugačen tedaj, ko naj se nam predočevano prikazuje obenem kot neistinito. Če imenujemo predstavljanje ali predočevanje prve vrste istinitostno predstavljanje ali predočevanje, predstavljanje ali predočevanje druge vrste pa neistinitostno, lahko zdaj ta posebni dušeslovni nauk o istinitosti in neistinitosti tudi takole izrazimo: pojavi so istiniti ali neistiniti, se pravi samo to, da si jih istinitostno ali neistinitostno predstavljamo, odnosno kakorkoli drugače predočujemo. Ta nauk bi se lahko boril tudi proti očitku, češ, da prezre primere, ko si kaj pač istinitostno predstavljamo, a se pozneje pokaže, da smo se varali (primer tako zvane halucinacije ali napačne zaznave). V takem primeru treba temu nauku samo dostaviti, da ne gre za vsako istinitostno ali neistinitostno predstavljanje, temveč da gre samo za večino takega predstavljanja. V tem smislu bi na pr. misel, da je Triglav »zares« istinit in da je zlata gora »zares« neistinita, imela pač samo ta pomen, da si Triglav večina živih bitij predstavlja istinitostno, zlato goro pa neistinitostno. Takó je seveda možno, da si kdo tudi zlato goro predstavlja istinitostno; ali vsak tak ostane v manjšini in tudi naša sodba, da je njegovo predstavljanje zlate gore napačno, ima samo ta pomen, da je tako predstavljanje manjšinsko, izjemno predstavljanje. Slej ko prej pa bi veljal nauk, da istinitost pojavov ni nič drugega nego posledica njih istinitostnega predstavljanja. Izrečno naj še pripomnim, da je bistvo tega nauka dano s tako zvanim psihologizmom ali fenomenalizmom, ki pravi, da je tudi istinitost zgolj dušeslovna činjenica in da so zato tudi zakoni istinitosti prav za prav le dušeslovni zakoni; po naši opredelitvi tega nauka bi bili zakoni istinitosti — samo zakoni istinitostnega predstavljanja.

Seveda je s tem že povedano, zakaj tudi s takim posebnim naukom o istinitosti ne morem soglašati. Naj bo istinitost karkoli, vendar že na prvi pogled ne gre reči, da bi bila istinitost le posledica vprašanja, ali se nam kaj istinito dozdeva. Na pr. Triglav ni zato in toliko istinit, ker in kolikor si ga vsi

istinitostno predstavljamo, temveč vprav narobe velja, namreč da si Triglav zato in toliko istinitostno predstavljamo, ker in kolikor je pač istinit. Enako neistinitost zlate gore ni posledica dejstva, da si zlato goro vsi neistinitostno predstavljamo, temveč naše neistinitostno predstavljanje zlate gore je narobe vprav v neistinitosti zlate gore šele utemeljeno in po neistinitosti zlate gore šele upravičeno. Ni istinitost posledica istinitostnega predstavljanja, pač pa je istinitostno predstavljanje edina naravna posledica istinitosti. Zato je omenjeni posebni nauk popolnoma zgrešen tudi tam, kjer govori o »večinskem« in »manjšinskem« istinitostnem predstavljanju. Saj so vendar preznani slučaji tudi večinskega in vendar napačnega ali manjšinskega in vendar pravilnega istinitostnega ali neistinitostnega predstavljanja! Na pr. premikanje solnca si vsi istinitostno predstavljamo in vendar vemo, da premikanje solnca, ki in kakor si ga istinitostno predstavljamo, ni istinito. Istinitostno predstavljanje je kajpada še resnično ali napačno, pravilno ali nepravilno; toda resničnost našega istinitostnega predstavljanja je odvisna od *i s t i n i t o s t i* tega, kar si predstavljamo, in ne — od števila vseh, ki si kaj istinitostno predstavljajo. Vprav zato so kaj dobro možni primeri neistinitih pojavov, ki si jih večina predstavlja istinitostno, pa tudi primeri istinitih pojavov, ki si jih večina predstavlja neistinitostno. Iz istega razloga tudi ne drži deloma že označeno vzporejanje istinitosti na pr. s prijetnostjo. Prijetnost pečenke, kakor sem jo gori orisal, res ni nič drugega nego odraz našega posebnega uživanja pečenke. Zato pa tu že naprej odpade tudi vsaka prava »resničnost« ali »napačnost« takega uživanja; dà, vprav tu moremo to resničnost ali napačnost tolmačiti samo v smislu povprečnega ali izjemnega uživanja te vrste in torej tako, kakor bi omenjeni posebni nauk o istinitosti rad tolmačil tudi pravilnost ali nepravilnost istinitostnega predstavljanja: imeti glede jedi in pijače nepravilen okus, se pravi imeti okus, ki ni normalen, ker se razlikuje od okusa večine ljudi. No, na točki istinitosti in vzporednega istinitostnega predstavljanja pa je ta zadeva, kakor smo videli, bistveno drugačna. Pravilnost istinitostnega predstavljanja odloča sama istinitost in ne število onih, ki to predstavljanje imajo; zato se istinitost ne da primerjati s prijetnostjo, zato je na točki istinitosti vsak psihologizem ali fenomenalizem že načelno zgrešen.

Takó prehajam povsem naravno k onemu najglobljemu jedru istinitosti, katero edino nam obenem zadostno razlaga, zakaj moramo, kakor je bilo to v uvodu povedano, istinitost vselej in povsod brezpogojno upoštevati, ako hočemo pravilno in hkratu uspešno živeti. *I s t i n i t o s t o b v e z u j e !* S tem kratkim stavkom je povedano vse, kar moramo vedeti, ako hočemo priti do pravega in polnega bistva vsake istinitosti. S tem kratkim stavkom je obenem izpovedano oboje: da istinitost ni in ne more biti vsebinsko prazna ali ničnostna činjenica, da pa istinitost tudi ni in ne more biti goli odraz istinitostnega predstavljanja. Istinitost ni prazen nič, ker prazen nič ne obvezuje; in istinitost ni odraz istinitostnega predstavljanja, ker vprav obvezujoči značaj istinitosti zahteva, da se istinitostno predstavljanje po istinitosti ravna. Z istim kratkim stavkom pa je končno tudi že nakazana pot, ki nas vede do zaključne rešitve

vseh teh vprašanj. Pokazal sem že, kakó nam istinitost izgine v prazen nič, ako jo skušamo motriti bodisi sámo bodisi v zvezi s tem, čemur gre. Iz tega pa zdaj sledi, da je tako motrenje istinitosti še vedno nezadostno. K d o r h o č e bistvo istinitosti doumeti, mora istinitost in to, čemur istinitost gre, prav bistveno prekoračiti! In vprav to smo tudi že skušali storiti in dejanski storili takó, da smo od istinitosti in istinitega prešli na polje istinitostnega predstavljanja in smatrali istinitost za golo posledico takega predstavljanja. S tem smo resda dosegli, da je dobila istinitost svojo vsebino, namreč vsebino istinitostnega predstavljanja. Toda kaj lahko sem mogel pokazati, kakó je tudi tako pojmovanje istinitosti nezadostno in bistvu istinitosti naravnost protivno. Kaj torej zdaj iz vsega tega sledi? Po moji pameti to, da moramo, če naj istinitost zares doumemo, prekoračiti tudi polje vsega izkustveno danega življenja in se pogumno povzpeti k polnemu priznanju edinstvenega nadizkustvenega subjekta, Bogá: Bog je Oni Edinstveni, kateri edini more istinitosti vzeti njeno sestavno vsebinsko praznoto in storiti iz istinitosti to, kar je, namreč obvezo za nas. Bog, istinitost, istinito in priznanje istinitega se pokaže kot četvorica, katere vsak predhodni člen sestavno pogaja sledečega: brez Boga ni istinitosti, brez istinitosti ni istinitega, brez istinitega ni priznanja istinitosti in torej vsled že pokazanega pomena tega priznanja za življenje in znanost tudi ne življenja ne znanosti.

Šele tako pojmovanje istinitosti daje istinitosti povsem trdno in nepremakljivo mesto v vesoljstvu. Saj so za istinitost po vsem rečenem trije znaki bistveni. Istinitost je bistveno 1. istinitost p o B o g u , 2. istinitost č e s a a l i k o g a (sveta in življenja) in 3. istinitost z a k o g a (za živa bitja in zlasti za spoznavajoče subjekte). Prvo določilo istinitosti (istinitost je istinitost »po Bogu«) obenem pove, da je tretje določilo istinitosti (istinitost je istinitost »za koga«) določilo objektivne obveze in ne določilo subjektivne dozdevnosti. In takó je s takim pojmovanjem istinitosti ponovno odbit že zavrtni psihologizem ali fenomenalizem, pa tudi oni nihilizem, ki bi postal, kakor smo videli, neizbežen, ako bi v teku svojega raziskovanja ostali samo pri istinitosti in istinitem in ne bi upoštevali neobhodnega pristopa božjega bistva.⁵

⁵ Seveda pa priznam, da je podano pojmovanje istinitosti zlasti v tehničnem pogledu še premalo izdelano. Taka podrobna izdelava bi tudi ne spadala v delokrog revije, ki je to razpravo sprejela. V tem stiku naj bo še samo to omenjeno, da tu mišljeno razmerje istinitosti do Bogá ni tako zvano kavzalno ali vzročno razmerje. Razmerje vzročnosti je namreč posebno razmerje istinitega do istinitega (na pr. istiniti dež — istinita namočena zemlja) in že predpostavlja vsebinsko polnovrednost istinitosti kot posebne činjenice. V tekstu izpovedano razmerje, da je vsaka istinitost obenem istinitost »po Bogu«, pa pove, da dobi istinitost šele po Bogu svojo bistvenost, brez katere bi tudi ne mogla biti osnova nikake slučajnosti in nikake vzročnosti. Aleš Ušeničnik me je v zadnjem trenutku še ljubeznivo opozoril, da bi utegnilo vprav sem spadati tudi Tomáževo pojmovanje istinitosti kot »ontologične resnice«: istinitost je resnica, se pravi, da je navezana na subjekt; istinitost je ontologična resnica, pa se pravi, da ni navezana na izkustveni, recimo človeški subjekt. Prim. tudi naslednjo opombo.

II. O VELJAVNOSTI IN IDEJI BOGA

Primere za veljavnost sem že v uvodu navedel. Ako si te primere samo nekoliko bliže ogledamo, vidimo, da moramo na veljavnosti razlikovati še dve posebni činjenici, ki ju hočem imenovati torišče in poprišče vsake veljavnosti. Vzemimo primer veljavne razlike med belo in črno barvo. To celoto označujejo očitvidno tri strani: bela in črna barva, razlika med belo in črno barvo in veljavnost te razlike. Barva ni razlika; saj si lahko belo in črno barvo poljubno predstavljamo, ne da bi nam bilo potrebno misliti obenem na razliko med njima. Enako tudi veljavnost razlike ni razlika. Mislimo si lahko tudi neveljavno razliko; taka razlika bi bila na pr. razlika med »Ljubljano« in »glavnim mestom Slovencev«. Sicer pa nahajamo razen veljavnih razlik še enako veljavna razmerja, ki niso nobene »razlike«; sem spada na pr. veljavnost dejstva: $2 \times 2 = 4$, veljavnost načela, da je celota večja nego del, veljavnost zahteve npravnega življenja itd. V sedanjem stiku pa je najvažnejše to, da moramo povsod, kjer naj govorimo o veljavnosti, najti obenem tako posebno trojico, ki in kakor je v našem primeru dana s trojico (bele in črne) barve, razlike (med obema barvama) in veljavnosti (te razlike). Razmerje med posameznimi členi te trojice je povsem zakonito in se da na zunaj takole izraziti: razlika med belo in črno barvo je ona činjenica v naši trojici, ki velja, bela in črna barva pa ona, za katero ta razlika velja. Vprav zato pravim, da ima veljavnost v tem primeru v razliki (med belo in črno barvo) svoje torišče, v beli in črni barvi pa svoje poprišče; razlika je torišče, barva pa poprišče veljavnosti. Ni veljavnosti brez takega posebnega veljavnostnega torišča in veljavnostnega poprišča! Primer veljavnega dejstva: $2 \times 2 = 4$ je samo na videz primer veljavnosti, ki ima pač svoje torišče (vprav omenjeno dejstvo), a je brez posebnega poprišča. To dejstvo izgubi namreč vsak smisel in izgine naravnost v prazen nič, kakor hitro ga tudi stvarno vzamemo takó, kakor smo ga izrekli, in ne mislimo na pojave, za katere to dejstvo velja (na pr. $2 \text{ Din} \times 2 = 4 \text{ Din}$, $2 \text{ oreha} \times 2 = 4 \text{ orehi}$ itd.). Tudi veljavnost takih dejstev ima še posebno poprišče, ki ga moramo vsaj načelno uvaževati, ali pa nam ta veljavnost postane veljavnost praznega ničā. Pokazana posebnost vsake veljavnosti loči veljavnost ostro tudi od istinitosti. Tudi istinitost ima svoje posebno torišče (je istinitost česa ali koga), je pa že načelno brez vsakega posebnega poprišča: istiniti Triglav ni še za — kaj takó istinit, kakor je pač na pr. veljavna razlika med belo in črno barvo vprav za — tí barvi veljavna. Vsaka istinitost ima svoje torišče, vsaka veljavnost pa svoje torišče in še posebno poprišče.

Toda tudi takó motrena veljavnost ima z istinitostjo skupno to, da nam izgine v prazen nič, pa najsi jo vzamemo samo ali tudi v sestavni zvezi z njenim neobhodnim toriščem in popriščem. Kaj nam ostane od »veljavnosti« razlike med belo in črno barvo, ako si to razliko samo odmislimo? Prazen nič! Kdo more tudi le senco veljavnosti kakorkoli dojeti, ako odtrga od nje vse to, kar naj velja in za kar naj to ali ono velja? V tem pogledu pa tudi

tedaj prav nič ne pridobimo, ko skušamo motriti veljavnost v sestavni zvezi s tem, čemur gre. Saj bi tudi tu skorajda dobesedno lahko navedel vse tiste misli, ki so nam že glede istinitosti pokazale, da ni nobeno »določilo«. Tudi veljavnost razlike med belo in črno barvo tej razliki vsebinsko prav nič ne da in prav nič ne vzame. Razlika med belo in črno barvo se od vsakojakih drugačnih odnosov ali tudi od kamena in zlate gore ne razlikuje po svoji veljavnosti, pač pa po »lastnostih«, ki jih kot to posebno razmerje (razlika!) ima in to negledé na posebno vprašanje, ali tudi velja ali ne velja. Zato moramo tudi tu vprašanje, kaj vse se nam prikazuje kot veljavno ali neveljavno, strogo ločiti od bistveno drugačnega vprašanja, ali se nam prikazuje kaj kot veljavno ali pa ne. In zopet je tudi tu samo prvo vprašanje obenem vprašanje, kaj si predstavljamo ali kakorkoli drugače predočujemo pri tej in kaj pri drugi priliki, dočim je ono drugo vprašanje tudi tu le vprašanje, kakó si kaj predstavljamo, ko pravimo, da tudi velja, in kakó si kaj predstavljamo, ko pravimo, da prav nič ne velja. Nekaj drugega si predstavljamo, ko mislimo na pr. na kako razliko, in nekaj drugega, ko mislimo na kako enačbo; samo drugače pa si predstavljamo bodisi razliko bodisi enačbo tedaj, ko se nam zdi, da velja, in zopet samo drugače tedaj, ko ji to veljavnost odrekamo. Z vsem tem je povedano, da tudi veljavnost ni nobeno določilo, temveč sestavno prazna ali sestavno ničnostna činjenica in to vse dotlej, dokler jo motrimo bodisi samo bodisi le še v sestavni zvezi s tem, čemur gre. Iz tega pa sledi, da je tudi tu táko motrenje veljavnosti nezadostno, zato nezadostno, ker bi ne soglašalo z onim pomenom za svet in življenje, ki gre, kakor je bilo v uvodu povedano, ne le istinitosti, temveč tudi veljavnosti. Torej moramo, ako hočemo dospeti do pravega bistva veljavnosti, tudi tu storiti še korak preko veljavnosti same in tudi preko njenega torišča in poprišča; od »objekta« moramo kreniti še v smer »subjekta«.

Najbližja pot je seveda tudi tu, da mislimo najprej recimo na človeka, ki se mu kaj kot veljavno ali neveljavno prikazuje, dozdeva. Vemo že, da je bistvo takega prikazovanja le v posebnem načinu predstavljanja, in lahko to tudi tu na zunaj takó izrazimo, da govorimo o posebnem veljavnostnem ali neveljavnostnem predstavljanju; in pokazana vsebinska praznosta veljavnosti se tudi tu umakne vsebinski polnosti, ako smatramo veljavnost za zgolj odnosno posledico veljavnostnega predstavljanja: na pr. razlika med belo in črno barvo velja, bi stvarno pomenilo, da so ljudje, ki si to razliko veljavnostno predstavljajo. Ali zopet je kaj hitro pokazano, da tako pojmovanje veljavnosti ne vede do zaželenega cilja. Saj se tudi veljavnost ne ravna po nas in našem veljavnostnem predstavljanju, temveč mi se moramo ravnati po veljavnosti, ako naj bo naše veljavnostno predstavljanje pravilno in naše dejavno življenje uspešno. Ni posledica našega veljavnostnega predstavljanja, da veljajo ti in oni odnosi, temveč vprav veljavnost teh odnosov sama stori in zahteva, da si jih tudi veljavnostno predstavljamo ali kakorkoli drugače predočujemo. Zato nam tudi tu prav nič ne pomaga število oseb, ki si kaj veljavnostno predstavljajo, zato so tudi tu in vprav tu možni in prečesto obistinjeni slučajji »večinskega« veljavnostnega predstavljanja, ki pa

se pokaže kot nepravilno, in slučajni povsem »manjšinskega« veljavnostnega predstavljanja, ki pa se pokaže kot pravilno. Kulturna zgodovina nam poroča o posameznih veljavnostnih nazorih, ki so bili kljub svoji nepravilnosti za stoletja značilni. Ali mislimo tudi na pr. na marsikatera matematična odkritja, ki zadevajo povečini prav redkim poedincem dane veljavnosti, kojih priznavanje pa je naravnost idealno pravilno! Vse to ima svoj razlog v dejstvu, da tudi veljavnost od našega veljavnostnega predstavljanja ni samo povsem nezavisna, temveč da nasprotno le veljavnost sama tudi naše veljavnostno predstavljanje šele upravičuje in utemeljuje. Tudi veljavnost obvezuje! Takó pa nam tudi tu zares nič ne hasni izkustveno dejstvo našega veljavnostnega predstavljanja: bistvo veljavnosti same ni v veljavnostnem predstavljanju in bi zato ostalo slejkoprej vsebinsko prazna in naravnost ničnostna činjenica. Torej moramo tudi tu storiti še oni zadnji korak, ki je dan z našim priznanjem Bogá: samo po Bogu more vsebinsko prazna veljavnost postati in biti to, kar je, namreč dejanska obveza za nas. Istinitost in veljavnost zahtevata priznanje Boga. Hočem pa še na kratko pokazati, kakó je ta zahteva vprav na točki veljavnosti posebno izrazita in bistvena.

V tem pogledu vzbujajo glavno zanimanje že pokazana razlika med istinitostjo in veljavnostjo, namreč da ima vsaka istinitost svoje torišče, da pa ima vsaka veljavnost razen svojega torišča še svoje posebno poprišče: istinitost je istinitost česa ali koga, veljavnost pa je veljavnost česa in veljavnost — za kaj. Na osnovi te razlike pa bi utegnil kdo ugovarjati, da je vprav na točki veljavnosti posebno priznanje Bogá povsem nepotrebno, zató nepotrebno, ker nam tu nudi to, kar pričakujemo šele od priznanja Bogá, že omenjeno — poprišče vsake veljavnosti. Na pr. razlika med belo in črno barvo velja; toda ta razlika velja vprav vsled bele in črne barve same ali z drugimi besedami: bela in črna barva sami utemeljujeta in zahtevata, da velja obenem razlika med njima. Razlika med belo in črno barvo je torišče veljavnosti in torej to, čemur veljavnost neposredno gre; bela in črna barva pa bi bili poprišče veljavnosti in obenem to, kar že samo utemeljuje in zahteva veljavnost razlike med njima. Ta ugovor ne drži, ker gre tako rekoč mimo našega glavnega vprašanja. Saj nam ne gre za to, kakó naj veljavnost obrazložimo in utemeljimo, temveč gre nam za to, kakó naj veljavnost samo opredelimo in določimo. Videli pa smo, da postane veljavnost prazen nič, kakor hitro jo motrimo bodisi samo bodisi v sestavni zvezi z njenim toriščem in kakršnimkoli njenim popriščem. Naj torej kakorkoli drži, da je že s popriščem veljavnosti dana tudi utemeljitev veljavnosti, slejkoprej bi ostala to prav čudna utemeljitev, namreč utemeljitev — praznega nič. Torej tudi miselna zapuščina mojega velikega pokojnega učitelja Aleša Meinonga nam tu prav nič ne hasni. Na pr. razlika med belo in črno barvo je, da govorim v duhu Meinongove »predmetne teorije«, resda na beli in črni barvi sami zgrajena, »fundirana«; toda ta razlika obenem velja in to v nasprotju na pr. z »enakostjo« med belo in črno barvo, ki je prav tako na beli in črni barvi zgrajena, pa ne velja. In takó vidimo, da tudi nobena »utemeljitev« veljavnosti s strani njenega poprišča ni in ne more biti taka utemeljitev, ki bi veljavnosti vzela značaj vsebinsko prazne

in naravnost ničnostne činjenice. In ker sem že pokazal, da nas iz te zagate tudi ne reši pristop našega izkustveno danega veljavnostnega predstavljanja, v resnici ne preostane nič drugega, nego da storimo tudi tu še oni zadnji korak in priznamo Bogá. Kakor istinitost, takó je tudi veljavnost v bistvu ali sestavno obenem veljavnost po Bogu. Vprav na točki veljavnosti ima ta sestavni odnos do Bogá še poseben pomen, ki bi ga samo vnanje ali obodno utegnili najti tudi na točki istinitosti.

Še danes se spominjam doživetja, ki sem ga imel kot obiskovalec zadnjega razreda osnovne šole in torej pred davnimi leti. Prešinila me je misel, kaj bi ostalo, ako bi na svetu ne bilo več nobenih ljudi. No, ostale bi ptice in različne druge živali. Toda kaj bi ostalo, ako bi tudi vse živali izginile? Kaj bi ostalo, ako bi izginila vsa bitja, ki še kaj »vidijo« in »slišijo«? Seveda so mi bili tudi že tedaj poznani na pr. travniki, ceste in gore, ki — ne vidijo in ne slišijo. Toda zakaj nisem šel tedaj s svojo mislijo naprej in zaključil, da bi v takem primeru vprav vse to še ostalo, da bi ostala še zemlja s svojimi polji in travniki, gorami in rekami? Zakaj me je tedaj zajela čudna tesnoba in se mi je zameglil pogled, takó da sem imel občutek, kakor da so se vdrla pod menoj tla in je razen mojega vprašanja vse okrog mene izginilo v prazen nič? Nisem tedaj še imel in nisem mogel imeti pravega pojma življenja in mrtve, nežive prirode. Toda moj tedanji občutek je bil v bistvu enak občutku, kakor ga imam še danes in kakor ga z menoj vred ima pač tudi vsak drug, ako poskusi od istinitega sveta in življenja samó v mislih odtrgati vse — istinito življenje. Kaj naj še pomeni istinitost vsega prirodnega javljanja, ako si odmislimo vsa bitja, ki jim je to javljanje povod in predmet vsakojakega čutenja, čuvstvovanja in stremljenja? Nikakor ne trdim s tem, da bi bila istinitost prirode odvisna od vprašanja, ali kdo prirodo čuti ali kakorkoli drugače dojema. Tako domnevo sem odbil že v prvem poglavju, kjer sem ugotovil, da istinitost sama ni nikaka posledica — našega istinitostnega predstavljanja. Ali vendar gre vprav istinitosti mrtve prirode značaj neke posebne zavisnosti, ki jo lahko najboljše morda takole izrazimo: istinitost mrtve prirode postane šele preko življenja na njej obenem vredna, pomembna, smiselna, istinitost brez življenja pa bi ostala vrednostno, pomembnostno, smiselnostno prazna ali ničeva. S tem naj bo obenem povedano, kakó in zakaj je zavisnost istinitosti od življenja in torej tudi od orisanega istinitostnega predstavljanja zgolj vnanja ali obodna, ne pa tudi notranja ali sestavna. Istinitostno predstavljanje ne »dela« istinitosti, pač pa ji daje še poseben pomen in posebno vrednost. Na točki veljavnosti pa je ta zavisnost, namreč zavisnost veljavnosti od veljavnostnega predstavljanja, takó se zdi, naravnost notranja ali sestavna zavisnost. To nam v prvi vrsti pove že pokazana razlika med istinitostjo in veljavnostjo, ki je dana z dejstvom, da ima vsaka veljavnost razen svojega torišča še svoje posebno poprišče, to je, da je vsaka veljavnost — veljavnost česa in obenem veljavnost za kaj. Če pa je vsaka veljavnost po svojem sestavnem bistvu še veljavnost za — kaj, tedaj se ne morem ubraniti prepričanja, da je vsaka veljavnost po istem svojem sestavnem bistvu enako neobhodno še posebna veljavnost — za koga. Poprišče vsake

veljavnosti je takó prav za prav dvojno: obsega namreč na eni strani vse to, za kar — kaj velja, na drugi pa tistega, za katerega — kaj velja.

Samo tako pojmovanje veljavnosti se nam tudi vsili, ako si veljavnost neposredno ogledamo in jo z istinitostjo neposredno primerjamo. Na pr. Triglav ostane že na prvi pogled istinit negledé na vprašanje, ali si ga kdo kakorkoli predstavlja ali pa ne. Veljavnost pa je enako že na prvi pogled obenem veljavnost za nekoga, namreč za vsakega, ki mu gre sposobnost — razumnega življenja. Zato je vprav veljavnost v najožji zvezi s tako zvanim apriornim ali načelnim spoznavanjem, čigar bistvo je v posebni samodejavnosti ali stališčnosti človeka, ki tako spoznavanje doživlja in kolikor ga doživlja. Kaj »a priori« spoznati, se pravi oboje: kaj kot veljavno spoznati in napram temu, za kar spoznano velja, dejaven biti. Nedušeslovni smisel spoznanja razlike med belo in črno barvo je, da ta razlika velja; dušeslovno bistvo tega spoznanja pa je v našem stališču, ki ga v trenutku tega spoznanja napram beli in črni barvi sami zavzamemo (bela barva ni črna!). Torišče veljavnosti se pokaže takó kot obvezni predmet apriornega spoznavanja; poprišče veljavnosti pa se pokaže kot obvezno torišče one naše stališčnosti ali samodejavnosti, ki je dušeslovno jedro takega spoznavanja. Ta stališčnost ali samodejavnost je seveda naša in je nemogoče, iskati jo v čem izven tistega, ki jo ima. Torej pa je tudi veljavnost sama vsaj po eni strani sestavno navezana na onega, kateremu je kot razumnemu bitju namenjena; je to tista stran veljavnosti, ki zahteva, da pridemo do nje samo preko lastne stališčnosti ali samodejavnosti. Zato končno tudi tako zvana veljavna (in neveljavna) načela niso nič takega, kar bi bilo in sploh moglo biti izven razumnih bitij še tako rekoč posebej obistinjeno, pa naj gre za načela življenja ali za načela vnanje prirode; tudi naravoslovnih načel »nikjer ni«, tudi ta načela so le vodila naravoslovne stališčnosti. Po vsem rečenem pa menda ne bo več dvoma, da veljavnost res ni le veljavnost česa in veljavnost za kaj, temveč da je vsaka veljavnost po svojem sestavnem bistvu enako neobhodno še veljavnost — za koga. In to zadnje določilo, to moram zdaj izrečno pripomniti, nikakor ne nasprotuje že ugotovljenemu dejstvu, da veljavnost ni gola posledica našega veljavnostnega motrenja, temveč da postaja vsako tako motrenje šele po veljavnosti utemeljeno in upravičeno. Saj vendar vprašanja, ali je veljavnost obenem veljavnost za koga, ki jo mora upoštevati in se po njej ravnati, ne smemo zamenjati z bistveno drugačnim vprašanjem, ali je ta kdo, za katerega kaj velja, obenem tisti, ki to dela veljavno. Jaz pa zanikam samo drugo vprašanje in odgovarjam pritrjevalno na prvo.

Šele zdaj smo dospeli tako daleč, da lahko povemo, kakó je ideja veljavnosti še prav posebej spojena z idejo božjega bistva. Do Bogá pridemo, ako motrimo veljavnost bodisi sámo bodisi v sestavni zvezi z njenim toriščem in njenim popriščem; zakaj v obojem primeru bi veljavnost brez pristopa božjega bistva dobila mesto praznega ničá. Do Boga pa pridemo tudi tedaj, ako motrimo veljavnost v sestavni zvezi z onim posebnim njenim »popriščem«, ki je dan s tistim, za katerega kaj velja. Saj sem gori moral reči, da tudi ta zveza veljavnosti nikakor ne da vsebine našega izkustveno danega veljavnostnega

predstavljanja; torej nam veljavnost tudi s tega posebnega vidika izgine v prazen nič, dokler je ne smatramo kot neposredno po Bogu dano obvezo in sicer zdaj vprav kot obvezo za nas. Takó moramo na vsaki veljavnosti razlikovati štiri sestavne smeri njenega bistva: veljavnost je 1. veljavnost po Bogu, 2. veljavnost česa, na pr. razlike med barvami, 3. veljavnost za kaj, na pr. za barve in 4. veljavnost za koga, namreč za vsa razumnostna bitja. Tretje in četrto določilo loči še posebej veljavnost od istinitosti, tretje zato, ker pri istinitosti kratkomalo odpade, četrto pa zato, ker za istinitost ni notranje-sestavnega, temveč samo orisanega vnanje-obodnega pomena. To pa zopet pove, da smo do Boga v neposrednejšem razmerju tedaj, ko priznavamo veljavnosti nego tedaj, ko priznavamo istinitosti: ko priznavamo istinitost, priznavamo nekaj, kar dobi šele po božjem izvoru pravo vsebino; ko priznavamo veljavnost, pa priznavamo nekaj, kar tudi dobi šele po božjem izvoru pravo vsebino in kar je že po tej vsebini sami obenem — vsebina za nas. Istinitost in veljavnost zahtevata in utemeljujeta naše priznanje Bogá. Toda na točki veljavnosti je ta zahteva tudi za naše bistvo tem pomembnejša, ker je obenem zahteva naše razumnosti: veljavnost je samo »na zunaj« obrnjena stran naše lastne razumnosti; kolikor torej tudi sama veljavnost zahteva, da priznamo Bogá, toliko zahteva isto že golo dejstvo — naše lastne razumnosti.⁶

III. O POSEBNOSTI ISTINITOSTNO-VELJAVNOSTNEGA DOKAZA ZA ISTINITOST BOŽJO.

Istinitost in veljavnost sta činjenici, kateri edini hkratu obvezujeta, to je utemeljujeta spoznanje in zmoto, pa tudi zaslugo in greh. Istinitost in veljavnost sta nadalje činjenici, kateri edini dajeta vesoljstvu njegovo vsebino in ga ločita od praznega ničá. Istinitost in veljavnost pa sta končno činjenici, kateri edini sta brez lastne vsebine in padeta na mesto praznega ničá, kakor hitro ju skušamo motriti sami ali tudi v sestavni zvezi z vesoljstvom. Smo pred svetovno zagonetko: prazen nič naj utemeljuje spoznanje in zmoto, zaslugo in greh in še loči vesoljstvo od praznega ničá! Ta zagonetka je in ostane nerešljiva, dokler si ne osvojimo stališča, da imata istinitost in veljavnost še poseben izvor in da je to vprav božji izvor. Bog se tako pokaže kot edino neposredno nasprotje praznega ničá, istinitost in veljavnost pa tvorita nit, na

⁶ Samo na kratko naj bo omenjeno še posebno razmerje veljavnosti do — istinitosti, ki je v tem, da vsaka istinitost obenem velja (na pr. velja, da je Triglav istinit). In moj slušatelj Franc Žekar mi je izrazil misel, da neistinitost sploh ni nič drugega nego posebna veljavnost: ali naj bo neistinitost posebna »objektivnost« poleg istinitosti, ali sploh moremo govoriti o posebni negativni objektivnosti? Takó vidimo dvoje: istinitost sama dobi svojo pravo podkrepitev šele preko svoje veljavnosti in neistinitost je le posebna vrsta veljavnosti (neistinitost = ne velja istinitost). Ali ni s tem zopet še posebej povedano, kakó in zakaj je vsaka istinitost res sestavno obenem istinitost po Kom, namreč po Bogu, ne pa enako sestavno tudi istinitost — za koga: je istinitost po Bogu, ker ji šele sestavno po Bogu dana veljavnost daje značaj prave objektivne obveznosti; ni pa enako sestavno istinitost za koga, ker pač velja, a ni gola veljavnost.

kateri niha vesoljstvo pojavov med Bogom in ničem; iz nemožnosti nič sledi nujnost Bogá!

S temi stavki je v vsej kratkosti podano bistvo mojega celotnega dokaza, izvedenega v prvem in drugem poglavju pričujoče razprave. Naj še dodam, da dokazujem istinitost božjo. Gre vendar za dejanski izvor istinitosti in veljavnosti in torej za enako dejansko bitnost, v kateri imata istinitost in veljavnost svoj izvor. In da gre taki bitnosti značaj istinitosti in to seveda prav posebne ali edinstvene »istinitosti«, nahajam potrjeno še v posebnem razmerju med istinitostjo in veljavnostjo samo. Že v uvodu sem omenil, da je na pr. veljavnost razlike med belo in črno barvo nezavisna od vprašanja, ali sta ti barvi sami istiniti ali ne. Toda eno ali drugo seveda morata biti: barva je istinita ali neistinita in v našem primeru še poprišče veljavnosti. In v vsej splošnosti lahko to razmerje zdaj takole izrazim: vsaj končna poprišča vsake veljavnosti so samo istiniti ali neistiniti pojavi, istinitost ali neistinitost je končna podlaga vsake veljavnosti. Na drugi strani pa je hitro pokazano, da je samo istinitost podobna končna podlaga vsake neistinitosti. To pove že znano načelo, da same nikalne izjave ne dopuščajo nobenega sklepa (*ex negativis nihil sequitur*): iz neistinitosti nič ne sledi, samo iz istinitega sledi zopet istinito in neistinito. Istinitost je končna podlaga neistinitosti. Torej pa je glede na že pokazano razmerje istinitosti in neistinitosti do veljavnosti — samo istinitost tudi zares končna podlaga vsake veljavnosti. In zdaj je menda tudi umevno, zakaj moremo in moramo Bogá nazivati *práistino*, ki je izven nasprotja (táko nasprotje bi bil le prazen nič), iz katere pa izvira vsa istinitost in neistinitost in vsa veljavnost in neveljavnost.

V tem stiku naj bo samo radi večje jasnosti še pokazano, da je moj dokaz nov in da se bistveno razlikuje tudi od takih tradicijskih dokazov, o katerih bi kdo najprej mislil, da so z mojim sorodni. Je to tako zvani *kozmo*-*gični* ali *kineziolo*-*gični*, *ontolo*-*gični* ali *henolo*-*gični* in *ideolo*-*gični* ali *nomolo*-*gični* dokaz za istinitost božjo. Izrečno pa naj še pripomnim, da mi tu ne gre za vprašanje, ali so tudi ti posebni dokazi veljavni ali ne; samo to hočem pokazati, da ne zadenejo bistva mojega dokazovanja.

Kozmolo-*gični* dokaz se opira na dejstvo, da je vsaka istinitost vesoljstva obenem po drugi istinitosti pogojena istinitost. Ni istinitosti, ki bi ne bila oboje, pogoj za istinitost in po istinitosti pogojena istinitost. Tak sestav istinitosti pa je sestavno okrnjen in zahteva, ako naj ne postane že notranje nemožen, priznanje posebne istinitosti, *práistinitosti*, o kateri edini velja, da vse istinitosti pogaja, da pa sama ni po nobeni istinitosti pogojena istinitost. In to je božja istinitost. — Vsak vidi, da je moje dokazovanje bistveno drugačno. *Kozmolo*-*gični* dokaz predpostavlja istinitost kot vsebinsko dovršeno činjenico in izhaja iz razmerja istinitosti do istinitosti. Moj dokaz pa izhaja iz bistva istinitosti same in šele omogoča, da se nam istinitost sama prikazuje kot vsebinsko obvezna in ne kot vsebinsko prazna ali ničnostna činjenica. *Kozmolo*-*gični* dokaz prihaja do Bogá po lestvici tako zvanega vzročnega razmerja med istinitostjo in istinitostjo, moj dokaz pa prihaja do Bogá iz

temelje v vsakega takega razmerja in ima namen, da vrne istinitosti sami bistvenost dejanske obveze.

Ontologični dokaz se v svoji najbolj priljubljeni obliki opira na naš pojem Bogá kot najpopolnejšega bitja. Ta pojem imamo vsi. Najpopolnejše bitje pa mora obenem biti; zakaj bitje, ki bi ga dejanski ne bilo, bi bilo pri vsej svoji »popolnosti« manj popolno nego bitje, ki tudi dejanski je. Zato bi bil že pojem Bogá nemogoč, ako bi Bogá dejanski ne bilo: bil bi to pojem Boga (najpopolnejšega bitja), ki ni pojem Bogá (ki ni pojem najpopolnejšega bitja). Že iz pojma Bogá sledi istinitost Boga. — Zopet vsak vidi, da je moje dokazovanje bistveno drugačno. Ontologični dokaz izhaja iz vprašanja, kaj in kakšni so pojavi sami, in odloča že na temelju tega vprašanja obenem vprašanje njih istinitosti. Moj dokaz pa izhaja iz istinitosti pojavov in se že načelno ne ozira na vprašanje, kaj in kakšni so pojavi sami, ki naj bodo istiniti. Moje dokazovanje gre takó naravnost mimo ontologičnega dokaza in nima z njim sploh nič skupnega. Jaz odločno zanikam, da bi bila istinitost sestavno določilo istinitega; ontologični dokaz pa vprav to predpostavlja.

Ideologični dokaz se opira na dejstvo splošno veljavnih in brezčasnih resnic, ki veljajo za vse izkustveno dano vesoljstvo in dajejo temu vesoljstvu značaj urejenega ali zakonitega sestava pojavov. Odkod ta notranji odnos brezčasne veljavnosti do časovno-izkustvene danosti? Kar je izkustveno dano in torej istinito, se menjava in poljubno spreminja; kar pa velja, se ne menjava in ne spreminja. Kakó je torej možno, da gre pravo spoznanje istinitega le preko spoznanja veljavnega, da na pr. fizike ni brez matematike? Je to delo božjega razuma, kateri edini more obenem jamčiti, da je izkustvena istinitost obenem táko notranje poprišče brezčasne veljavnosti. — Mislím, da tudi tega dokaza ni zamenjati z mojim dokazovanjem. Ideologični dokaz izhaja, takó lahko zdaj rečemo, iz razmerja veljavnosti do končnega, namreč istinitostnega poprišča veljavnosti, moje dokazovanje pa izhaja iz veljavnosti same in šele omogoča, da se nam tudi veljavnost sama ne prikazuje kot vsebinsko prazna in ničnostna činjenica. Enako razmerje, ki gre mojemu dokazovanju do kozmologičnega dokaza na točki istinitosti, gre mojemu dokazovanju do ideologičnega dokaza na točki veljavnosti. Važna vzporedna razlika je še ta, da je moj dokaz en celoten dokaz, ki upošteva enakomerno istinitost, in veljavnost, dočím je kozmologični dokaz zgrajen samo na istinitosti, ideologični dokaz pa samo na veljavnosti. —

Vračam se k uvodu, k očitku češkega filozofa Tvrđý-ja, ki meni, da vsebuje moj teizem dvojno nevarnost: da se oddalji moja filozofija od čistega svetovnega znanstva in da postane le izraz naše lokalne tradicije. Vprašam gospoda Tvrđý-ja: Kdo si more zamisliti vesoljnije činjenice, nego sta vprav činjenica istinitosti in činjenica veljavnosti? In kaj je za najčistejšo znanost in za najčistejšo znanstveno prizadevanje sestavnejšega pomena, nego sta to vprav činjenica istinitosti in činjenica veljavnosti? Kakó more torej vzbujati vtis lokalne in skaljene miselnosti oni, ki mu je priznanje Bogá edina opora, da tudi v istinitost in veljavnost sám o veruje? Tako pojmovanje

Bogá je pač vse drugo nego lokalno in kvarno za znanost in je vrh tega naravnost dobesedno povzeto že v drugi Mojzesovi knjigi (Eksodus, III., 14), kjer čitam: »In Bog reče Mojzesu: Jaz Sem, Ki Sem.« Tvrđý bi bil bolje storil, ako bi me stvarno poučil in mi navedel dejanske razloge, zakaj nisem na pravi poti; tega pa ni storil in vzbuja takó res vtis lokalnega in površnega misleca. To še zato obžalujem, ker predseduje Čehom in Slovakom mož, ki bi ga z vidika filozofske šole, iz katere sem izšel, lahko imenoval svojega »duhovnega strica«: Franc Brentano, neposredni učitelj mojega učitelja, je bil enak neposredni učitelj T o m a ž a M a s a r y k a.

TEŽEK KAMEN NA NJENI DUŠI

FRANCE BEVK

12.

Nadaljevanje

Jermol si je želel, da bi bil dan, ko se bosta z Bredo pripeljala v Gorico, najlepši dan cele pomladi. Ta želja se mu je izpolnila. Solnce je toplo sijalo, popje kostanjev se je že odpiralo v zelene pahljače. Vrtovi so bili polni cvetja. In vonj, ki človeka omamlja! Breda je bila prvič v tem mestu. Danijel je napeto gledal v njen obraz, kako sprejema vtise. Zdelo se je, da vse brez zanimanja opazuje, bila je vznemirjena, molčeča. Mučila jo je tesnoba pričakovanja, neke trpke negotovosti, kako jo bo sprejela tašča. V teh občutkih je utonila lepota dne in prirode.

Materi sta bila brzojavila, da prihajata, ona ju torej pričakuje. Danijel je Bredi ponovno zatrdil, da je mati dobra. O tem niti za trenutek ni podvomil. Da jo bo z veseljem sprejela... Zamislil se je. Saj ni treba, da ji kaj reče, zadostuje ena sama kretnja ali pogled. Misel na to možnost ga je bridko vznemirjala. Odganjal je plahost, a mu je čimdalje težja legala na dušo.

Kočija je zavila v stransko ulico, pod sivkaste platane. Danijel se je vznemiril, pokazal na okno visoke hiše.

»Breda, glej mater! Tam na oknu.«

Žena se je zdrznila in dvignila oči. Ujela je v okviru sivih las širok obraz, ki jima je prikimal in izginil.

Johana ju je pričakala na pragu. Poljubila je sina. Snahe so se komaj dotaknile njene ustnice. Breda se je silila, da bi se smehljala, bila vljudna, a ji je nekaj gorjupega dušilo nasmeh in besede. Stopili so v družinsko sobo in nekaj trenutkov kakor v zadregi obstali. Nenadoma se je mati opravičila in odšla v kuhinjo, da jima kaj pripravi. Saj je bilo treba le še prnesti na mizo, a ona ni mogla več prestajati v molku in v zadregi.

Breda in Danijel sta se premerila z dolgim, vprašujočim pogledom. Žena je zatrla vzdih, a Danijel je stopil k mizici v kotu, na kateri je ležala pošta. Premetaval je časnike in pisma.

»Glej, že si prejela pismo.«

»Res?« se je Breda hlinjeno začudila in hlastno pristopila. Občutila je ogenj po telesu, a pogled na pisavo jo je pomiril. »Ah, Justa mi piše... Saj še ni prejela mojega pisma...«

Pretrgala je ovitek in naglo preletela vrstice. Občutila je omotico v glavi. S pogledom je ošvignila moža, ki je bil razgrnil časnik. Njegov obraz je plaval ko v megli. Saj vseh Justinih besed ni razumela, bile so morda nalašč zastrte, a jih je občutila ko žgoče iskre v slednji kapljici svoje krvi... Dà, nekaj se je zgodilo, to je bilo jasno. Ta neumni, grdi fant! Justa ji je svetovala tisto, kar je že sama storila. In če bi ji tudi rekla nasprotno, bi je ne mogla ubogati. In vendar jo je bilo skoraj groza. Tisto, kar je ona imela za najpodlejše, je njena prijateljica povišala v neko čednost. Sreča drugih? Uboga Justa! Saj ona na svojo srečo nikoli ni mislila! Pa je vendar našla neko moralno oporo v teh besedah... Tega Danijel ne sme brati. Zganila je pismo, a prvi hip ni vedela, kam naj ga spravi.

Zbrala je vse moči, se okrenila po sobi in stlačila list v nedrija. Pretvarjala se je, kakor da si ogleduje pohištvo, slike na stenah. O, kako je neumna! Danijel jo bo vprašal, kaj ji piše Justa, kam je dela pismo... Začutila je, da stoji tik za njenim hrbtom. Njegova sapa jo je ko ogenj žgala po vratu.

»Ali ti ugaja?«

»Lepo je,« je odgovorila vsa zmedena.

Ali se ji pozna vzboklina pod bluzo? A ni se upala okreniti naravnost proti njemu... Razkazal ji je sobe. Breda je mislila na drugo, a je ves čas hlinila začudenje. Ko sta se vrnila v družinsko sobo, je bila jed že na mizi.

Sedla sta. Bredi se je zdelo, da jo ob slednjem gibu izdaja šumeče pismo. Kako neumno! Mati se ni dotaknila jedi. Da je že jedla. Najrajši bi bila odšla, a bi ne bilo lepo. Premagovala se je. Opazovala je snaho, kako je oblečena, kako jé, kako govori. Dà, če bi ne bila Danijelova žena... Tako pa se ni mogla iznebiti nekega odpora do nje.

Govorili so malo, pretrgano. Kdaj sta se odpeljala? Če sta se dobro vozila? Danijel je odgovarjal z ljubečo uslužnostjo. Breda je molčala. Kaj naj govori? Da bi ne bila ko nema, je vprašala v nekem premolku:

»Ali vam je bilo dolg čas sami?«

»Saj sem bila toliko let sama, še ob večjih praznikih,« je Johana stisnila ustnice.

Besede, ki so zvenele ko očitek, so ji prišle proti volji. V tistem trenutku se ji je zdel še sin nekam tuj. Saj se je trudila, da bi pričarala nekaj topline v svoje oči, v besede, a se ji ni posrečilo. Bila je strašno mrzla. Če bi bila drugačna, bi ne bila ona. To je občutil tudi Danijel. Niso bile besede, bil je poseben zvok glasú, ki ga je udaril. Najgloblje je zadelo Bredo. Ali je bilo njeno vprašanje res tako nerodno? Požirek ji je zastal v grlu, jed ji je postala strup.

»Z dovoljenjem!«

Porinila je krožnik od sebe in odšla. Dasi je imela polno grlo joka, se je zavedala, da ne sme jokati. Za nič na svetu ne. Postala je na hodniku, a ni

vedela, kaj naj stori. Zagledala je priprta vrata kuhinje in vstopila. V štedilniku je plapolal ogenj. Potegnila je pismo iz nedrij. Rada bi ga bila brala še enkrat, izluščila iz njega vse, kar se je skrivalo v teh vrsticah. Ni ga smela nositi s seboj. Vrgla ga je v ogenj.

Ob pogledu na goreče pismo jo je obšla neznana slast. Vse je končano... Tedaj je vstopila Johana. Breda se ji je prepadena zazrla v obraz. Starkin pogled je v hipu zdrknil preko nje in obstal v žeknu. Kaj se je takrat izražalo v njenih potezah? Breda se je ko omotična umaknila do vrat. Johana pa je nepremično stala ob mizi in škilila na pismo. Bilo je že črn pepel.

Ko se je Breda vrnila v sobo, je ko pijana zdrknila na stolico in posilila grenek nasmeh. Danijel je iskal njene oči, a ker se pogleda nista srečala, ji je položil roko na zapestje.

»Ali ni mati ljubka?«

»Da — ljubka,« je Breda odgovorila počasi, zamolklo.

Nato sta molčala.

»Kaj ti piše Justa?«

»Justa?« se je žena zdrznila. »Nič. Da so še dolgo svatovali, da... kam sem že dela pismo?«

Na trepalnicah ji je obvisela solza. Ali bo res jokala? Ne, ne. Biti mora močna. Vse je odvisno od trenutka. Skrila je obraz možu na prsi in se je jokala in se smejala... Danijel ji je začuden nad njenim vedenjem božal lase...

13.

Poletje je bilo vroče. Nebo se tri tedne ni pooblačilo. Solnce je žgalo, stene so bile razgrete ko peč... Breda je neki popoldan ležala na divanu, sklepala roke na prsih in mižala. Ni spala, le razmišljala je.

Kaj je doživela od pomladi? Ob tem vprašanju ji je spačil ustnice trpek izraz... Njena obupna bojazen pred bodočnostjo se ni docela izpolnila. Pisala je bila Justi. Dobila je odgovor, ki je izražal globoko pomirjenost. Ne, ona ni vedela vsega. Materine oči so jo gledale, kot da v njih še vedno tlijo ostanki zgorelega pisma. Starka je molčala. V Danijelovem pogledu ni bilo opaziti niti najmanjše sence suma ali nejevolje. Pa on se je znal tako mojstrsko premagovati. Ta zavest je Bredo večkrat vznemirjala. Dà, tudi njegova mati se je znala zatajevati. Proti nji je bila ljubezniva, celo negovala jo je. Bredina vroča želja, da bi ona komu stregla in ga negovala, je ostala neutešena. Kako je bil Danijel vdan svoji materi! Ne, saj radi tega ni bila ljubosumna. Nji je bil več kot materi. A vendar se je tako težko priučila novemu življenju. Le priroda — a vse drugo izven doma je bilo nekam tuje in prazno. Šegavi Petaros, njegova črnolasa žena, Benečanka, ki je ni razumela. Pa suhljata uradnica Otilija Slamič, ki je skozi rožene naočnike s humorjem gledala na življenje. Danijel se je trudil, da bi uvedel ženo v njihov svet. Bilo je težko. Kaj je ona vedela o strasteh in o bojih, ki so vznemirjali moža in neredko še tašči pomračili oči. Kako rada je hodila na ulico, dokler ji ni Johana rekla: »Ni lepo, da je poročena ženska vedno na cesti.« Od takrat je ostajala doma.

Šele ko je opazila, da je to tudi možu po volji, se ji je za hip pomračil pogled. Pa je bila v takem duševnem stanju, da je celó uživala nad svojim trpljenjem. Ne, ni se varala, tašča je ni ljubila, z bistrim pogledom je pazila na vsako njeno kretnjo in beseč.o. Da preveč streže možu? Bala se je, da bi ji sina čisto ne odtujila. Tekmovali sta v ljubezni. Danijel se je temu smehljal. Ubogi, dobri tepček! Ali res ne čuti, kaj se skriva pod videzom? Pa je molčala. Za nič na svetu bi ga ne hotela vznemirjati. Poleg tega je bil občutek, da ga ne ljubi, kot bi zaslužil, še vedno preživ v nji...

Breda je odprla oči. Oknice so bile tako tesno zaprte, da najmanjši žarek ni proniknil skozi nje. Pod stropom je trepetala le rahla meglica sivkaste svetlobe. V njo se je zazrla. Pred očmi so se ji porajale spačene podobe in ugašale.

Da bi pregnala žgoči občutek, ki ji je legel na srce, se je dvignila. Odprla je oknice za ostrino noža. V sobo so planili žarki, kot bi siknil ogenj iz velike, ognjene peči.

Sedla je, da napiše pismo. Komaj je zastavila pero, že je vstopila mati. Tiste dni je bila nenavadno molčeča, skrivnostno gledajoča, nemirna. Hodila je ko duh, se prikazala vsak hip, na vsakem kraju.

Bredi je zastala roka. Mater je opazovala izpod čela. Ona pa — kakor da nekaj išče, a ne more najti. Odprla je oknice, v sobo se je ulilo toliko svetlobe, da je ko z iglami zbadala v oči. Nataknila si je naočnike, košek za šivanje je postavila na mizo. Krpala je perilo.

Kdaj pa kdaj je pogledala na snaho, na papir. Breda je opazila materino pogledovanje, bila je razburjena. Pero se ji je ustavljalo. Nikoli ni mogla trpeti, da ji kdo gleda pod roko. Najmanj pa tedaj. Pomislila je, da bi Johana lahko ujela eno samo besedo... Razburjena je vrgla pero po mizi. Položila je pivnik na napisano in se oslonila.

Tašča jo je ošvignila s pogledom.

»Le piši,« je rekla porogljivo in odšla.

Breda je dolgo topo buljila predse. Nato je naglo zaključila pismo. Odšla je v spalnico in se sključila v mračen kot. Zastrmela je v edini žarek, ki se je ko zlatnik svetil na steni in se pomikal proti stropu.

Danijel je prišel domov z nasmehom na obrazu. Po materinih očeh je spoznal, da se je nekaj zgodilo. Vznemiril se je. Mater ni vpraševal, poiskal je Bredo. Ko jo je našel sedečo v mraku, se mu je nemir podvojil. Odprl je okna, večerno solnce se je v mogočni struji razlilo po stenah.

»Kaj se je zgodilo?« je vprašal zamolklo.

Breda si je podpirala brado in ga gledala. Zdaj se je dvignila. Kaj naj mu reče? Nastal je hip tesnobnega molka. Stokrat je bila sklenila, da ga ne bo vznemirjala, zdaj se ni mogla premagovati. Saj je bilo že tako vse izdano.

»Nič se ni zgodilo,« je rekla trepetaje. »Le mati je tako čudna...«

Ali se bo mar razjokala? Danijel je strmé, z neko grozo gledal v njena usta, ki so govorila, govorila. To je torej bilo? Dà, mati je včasih čudna. A Breda je občutljiva. Nekatera tiha bolečina izvira iz njene domišljije. Pa mu je bila žena vendarle bližja ko mati. Z njo se je bilo laže pogovoriti.

»Breda, z materjo je treba potrpeti. Stara je že.«

Bredo je strašansko zbolelo. Ni ga mogla razumeti. Mati mu je več kot ona? To je bilo zanjo prvo bridko razočaranje nad možem. Zadeto je bilo njeno samoljubje. Vzkipela je. V svoje ognju je pozabila na vdana čuvstva, ki so jo od poroke navdajala do moža. Ni našla solz ne besed, le tresla se je ko trepetlika.

Danijel je bil ves iz sebe.

»Breda!« je zajecjljal. »Zakaj pa tako hitro vsa v ognju? Breda, kakšna pa si?«

Žena se mu je izvila iz objema in mu vrgla pismo.

»Ná, beri! Pred tabo nimam kaj skrivati. A nočem, da me kdo drugi nadzoruje.«

Jermol nikoli ni bral Bredinih pisem. Tedaj pa je ves zmeden naglo preletel vrstice. Obraz se mu je razširil v vedrini. Vrgel je pismo na posteljo, a ženo je stisnil v naročje.

»Pa zakaj mi tega nisi povedala?«

Breda mu ni odgovorila. Kaj naj mu tudi reče? O svoji nosečnosti ni molčala iz sramežljivosti, ali ker ni bila še prepričana, ampak iz nekega drugega vzroka, ki si ga še sama ni hotela priznati... Saj ona ni določno vedela, a vsega tudi nikomur povedati ni bilo mogoče. Vse drugo je izvedel iz pisma, ki ga je namenila Justi. Zdaj, ko mu je drhtela ko ujeta ptica v rokah, je čutila, da mu je nenadoma postala mnogo več kot mati.

Jermol se je po prvi radosti bridko zresnil. Stopil je v kuhinjo, da bi govoril z materjo. Nekaj časa je molče hodil od vrat do ognjišča, nato je stežka pognal glas iz sebe. Vprašal je, kaj sta imeli z Bredo.

»Nikake krivice ji nisem storila,« je rekla mati.

»Bodita si dobri,« je zaprosil Danijel z vso mehkobo. »Pustite jo, naj dela, kar hoče. Saj ne dela slabega. Meni je odkrita, to zadostuje...«

Johano je zadela slednja beseda ko z nožem v srce. Okrenila se je in se mu zazrla naravnost v oči.

»Ali res misliš, da ti je odkrita?«

Danijela je ob nepričakovanih, s posebnim naglasom izgovorjenih besedah obšla mrščavica. Ali je mati kaj opazila? Ali govori le mržnja iz nje? Čez trenutek se je uravnovesil.

»Mati, kako morete tako govoriti?« je dejal tiše, da bi ga Breda ne slišala. »Da ji ne rečete kaj takega! Noseča je, zato je razdražljiva in potrebuje posebne pažnje in miru...«

Glas je bil tih, a bila je senca srda v njem. Tako Danijel še nikoli ni govoril z materjo. Johana ga je gledala. Noseča? Saj to je slutila, dasi je Breda pred njo skrbno skrivala vse, kar bi jo moglo izdati... Radi izgovorjenih besed je bila prepadena. Čemu vzbuja v sinu dvome? Pa je nagonsko zaslutela, da se ji je sin v tistem trenutku prvič zelo oddaljil in se približal oni ženski. Ta zavest ji je bila tako mučna, da ji je vzela razsodnost.

»Kakšne pažnje?« so ji krčevito zadržtele ustnice. »Ko sem tebe nosila, me je tvoj oče udaril.«

Izgovorila je in se je stresnila. Ne, tega bi ne bila smela izreči. To je spoznala po Danijelovih strmečih očeh. Kakor da se je za vedno podrlo nekaj svetega, nedotakljivega v njegovem srcu. Oče in mati sta mu bila vedno ko polboga, zdajci sta stala ko dva bedna človeka pred njegovimi očmi.

Okrenil se je in molče odšel.

Breda se je začudila njegovi bolestni zamišljenosti in topemu strmenju. Približala se mu je in se ga oklenila.

»Danijel, tistega radi matere bi ti ne bila smela povedati...«

»Je že dobro,« jo je rahlo pahnil od sebe.

Stal je ob oknu, gledal na ulico in zaman razglabljal. Nekatere stvari v človeškem življenju so ko skrivnosti svetega Duha, ni jih mogoče doumeti... Breda ga je preplašeno opazovala. Bilo ji je neizmerno žal za njegov mir.

14.

Nekega dne v začetku zime je stala Breda ob oknu in gledala na zasnežene gore. Bilo ji je toplo v duši. Beli vrhunci Trnovskega gozda so jo spominjali na domovino. Ta rjava, gola zemlja goriške okolice ji je bila vselej nekam tuja. Burje pa se je celo bala. Tisto žvižganje in jokanje v nočeh ji je prebujalo tako tesnobo v duši, da ni mogla spati... Tisto jutro je začelo pihati od juga, a burja še ni ponehala. Vetrova sta se tepla, na nebu so se kopičile debele plasti oblakov. Nad zemljo je ležal gost mrak.

Bil je še dan, a je v sobi že gorela luč. V dvojni svetlobi je bilo nekaj turobnega, mrtvaškega. Danijel je bil tega dne radi prehlada ostal doma. Zavrt do ušes je sedel v naslanjaču in bral neko knjigo. Mati je sedé ob peči pletla in nalagala premoga. V sobi je bilo vroče. In tako tiho, da je bilo kar bridko.

Breda je že od jutra vezla avbico za otroka, a je nenadoma vrgla delo iz rok. Kakor da ne more prav verjeti, da bo res rodila... Zadnje mesece ni doživela nič vnanje razburljivega. Le notranje ni bila nikoli docela mirna. Po onem poletnem dnevu sta ženski hodili okoli Danijela, kot da ga molče prosita odpuščanja. Med seboj sta se bili zbližali, včasih sta govorili zaupno, skoraj prijateljsko. Breda pa je čutila, da je med njima za vedno pretrgano. Pretvarjali sta se le, da bi ne vznemirjali Danijela, ki je tako nosil neko senco v očeh. Večkrat se je Bredi zdelo, da je tujka v hiši. Vznemirjala jo je še neka druga, glodajoča misel. Ob nji se je zdaj pa zdaj zdrznila in si pritisnila dlan na čelo. Postala je bleda, lica so ji upadla.

Pogosto bi bila rada ubežala vsemu svetu, da bi bila sama, sama. Iz iste vroče želje po samoti je bila tedaj stopila do okna.

Nenadoma, kot da jo je prešinila neka trpka misel, se je okrenila in se zazrla v čitajočega moža. Njegov obraz je bil nenavaden, to jo je vznemirilo.

»Kaj bereš?« je pristopila.

Možev pogled se je odtrgal od knjige in zdrknil preko njenega telesa.

»Ali si to že brala?«

»Ne še,« je rekla.

Ali je vedela, kaj bere? Dà. V rdeče platno vezano knjigo. Srečkov poročni dar. Opazila je, da jo je bil po kosilu vzel iz omare. Nekaj časa je strmela v posvetilo, čuden nasmeh mu je zaigral na ustnicah. Ali se mu je bilo mar iz tistih besed nenadoma nekaj odkrilo? Knjige ni bral od začetka, odprl jo je, kjer je nanese. Bral je raztreseno. Naj bere! Njegovo vprašanje jo je nemilo zadelo. Dà, knjigo je bila nekoč vzela v roke, a je ni brala. Najrajši bi jo bila vrgla na ogenj... Zdaj je upirala oči v moža.

»Poslušaj!« ji je rekel.

In nato je bral, bral. Njegov globoki glas ji je poudarjajoče zvenel na uho. Kakor da po sili polaga v besede nekaj, česar v njih biti ne more. Breda je imela občutek, da ji drži zrcalo pred obrazom. Poslušala ga je napeto, z živci. Vsega ni mogla razumeti. Smisel prebranega je trepetal v nji kot nekaj nejasnega, nestalnega ko listje v vetru. Vsebine bi ne mogla ponoviti, a vendar jo je čutila v poslednji kapljici svoje krvi... Žena, ki se je na smrtni postelji cinično izpovedovala svojemu možu. Še v predporočni noči mu je bila nezvesta, ljubček ji je z njeno vednostjo sledil na ženitovanjskem potovanju... V besedah je bilo toliko gneva in strasti, da ju je bilo čutiti še iz Danijelovega glasu. Kakor da vse to sam doživlja.

Breda je sedla in ni umaknila pogleda od moža. Bala se je, da trepetala. In da se je z nasmehom, ki ga je s silo pričarala na lica, že izdala. Ali je samo slučaj, da ji mož to bere? Iz cele knjige prav to? Trudila se je, da bi bila močna. Ni se ozrla na mater, a je čutila, kako je prenehala s pletenjem in poslušaje strmela v sina.

»Ni verjetno, da so take ženske na svetu,« se je Johana stresnila.

»Prepadi človeške duše so včasih nepregledni,« je Danijel zaprl knjigo in jo položil na mizo. »Le razumeti je težko.«

Breda se je medtem dvignila in stopila k steni. Dala si je opraviti s kalendarjem, odtrgala je listek. »Zadnji čas je, da kaj rečem,« si je mislila.

»Kdor je vse doživel, vse razume,« je svaljkala listič med prsti.

»In ti to razumeš?« je vrgla mati.

Danijel se je glasno zasmel. Če je razumevanje odvisno od doživetja, kako bi mogla Breda to razumeti? Pa ona je že vidno trepetala.

»Tega ne razumem,« je rekla obupno, z občutkom, kot da ne gre več za primer v knjigi. »Toda samo radi tega, ker česa ne razumem, še nimam pravice, da bi koga obsojala.«

»Take ženske ne moreš zagovarjati,« je Danijel ostro zategoval in mršil obrvi. »Vse njeno življenje ena sama laž... in šele na smrtni postelji... Čemu ga je sploh vzela?«

»In če ga je kljub temu ljubila?« je gorelo iz Brede. »Če bi mu bila vse razodela, bi je morda ne bil razumel... in...«

»V ljubezni ne sme biti laži,« jo je Danijel nejevoljno prekinil.

Breda je dolgo molčala. Zdelo se ji je, da ji zadnja, neizgovorjena beseda še visi na ustnicah. Branila je sebe. Šepetala si je: »Prav, da sem molčala, ni bilo mogoče drugače.« Najrajši bi ne bila več govorila o tem. Toda Danijel in mati sta v splošnem molku čakala na njeno besedo.

»Nekje sem brala,« je rekla skoraj tiho, »da je resnica ljubezni mati, a zakonu mačeha.«

»Tako?« se je Danijel razburil. »Tebi ljubezen in zakon nista eno in isto?« Breda ga je obupno pogledala, občutila je mraz po telesu.

»Saj vendar ne govorim o sebi,« je vzkliknila. »Pravim, da sem brala.«

»Človek več ali manj vedno govori o sebi,« se je Danijel na videz pomiril. »Zanima me, če je to tudi tvoje mnenje?«

Breda se je nasmehnila, dasi ji je bilo do joka.

»Ali je to res tako važno?«

»V nekem oziru zelo. Človek mora imeti v najvažnejših vprašanjih svoje določene nazore. To so smernice, ki naj se jih drži v življenju.«

Breda je stisnila ustnice, bila je v zagati. Kaj naj ji odgovori? Rešila bi se bila lahko z lažjo, a bi v tistem trenutku najmanjše neresnice ne mogla spraviti čez ustnice. Obšlo jo je tako razburjenje, da je vrgla knjigo po mizi in se je dvignila.

»S teboj se ni mogoče prerekati. Na vsem se ti pozna, da si bil v semenišču.«

Tega bi ne bila smela izreči. In vendar je govorila resnico. Poznalo se mu je — po načinu debatiranja, po dogmatični neizprososti njegovih načel. Breda je mislila in čuvstvovala brez vnaprej določenih smernic, ki jih življenje pogosto svojevoljno vrže čez glavo.

Besede so užalile moža in mater.

»Iz česa to sklepaš?« je Danijel prvič občutil trpko nejevoljo do svoje žene. »Iz tega — ker mi radi zmedenih pojmov ne znaš ali pa mi nočeš jasno odgovoriti?«

Med zakoncema še nikoli niso padle tako trde besede. Vsi trije so se zavzeli nad njimi, mati je z dolgim pogledom zastrmela v sina, nato se je dvignila in odšla.

Breda je stopila do omare. S tresočimi se rokami je urejevala nekatere drobnarije. Bilo ji je žal za svoje besede, a še huje jo je zadel možev odgovor. Ne toliko radi smisla besed, bolj radi zvoka glasu. Mešani občutki vdanosti in upora so zavalovali v nji. Padla bi bila pred moža na kolena ali pa se maščevala z odkritjem resnice. Premagovala se je do bolečine. Še nikoli se ni čutila tako strašno zapuščene. Prišli bodo morda trenutki, ko ne bo imela nikogar, da bi se nanj oslonila.

»Ali naj pišem po Justo?« se je okrenila.

Ta nagli obrat in navidezna mirnost sta Danijela ganila. Pričakoval je vse kaj drugega. Zrl jo je z napol skesanim pogledom. Saj ji je delal krivico. Ona je neizkušena, govori, kar ji narekuje neumno srce. Ne smela bi se vznemirjati. Njene prošnje se je razveselil. Prišla mu je ko pomoč, da se ji je lahko približal.

»Le piši! Zakaj me še vprašaš!«

Bredi je rahel usmev hvaležnosti šinil čez lica. Stopila je k mizi, vzela knjigo in jo vrgla v peč. Zdaj ali nikoli. Zazrla se je v možev začudeni, skoraj prepadeni obraz.

»Zakaj si to storila?«

»Da se radi tega ne bova več prerekala.«

In mu je ovila roké okrog vratu.

15.

Justa se je pripeljala še pred božičem. Svojo prijateljico je gledala zaskrbljeno. Kdaj bo legla? Saj sama ni vedela. Pa prav zato — a ni marala govoriti o tem. Justa je razbrala iz pisma, da Bredo nekaj muči. Ali ni srečna? Dà, dà. Danijel jo ljubi. In mati? Justa je nekaj brala v njenih očeh. Toda vzrok Bredinega nemira je moral biti globlji, tako globok, da mu ni mogla do dna. Pričakovala je, da ji bo prijateljica kaj razodela, a je molčala o tem ko grob.

Še tistega njenega prvega pisma ji ni omenila. Govorili sta o očetu. Bil je upokojen, oddal je stanovanje, zase je obdržal le sobo. Srečko stanuje zdaj drugje — to je bilo jasno. Breda ni vedela, kar je vedela Justa — da Srečko naroča očetu zanjo pozdrave. Sam si ji ne upa pisati. Še je ni pozabil. Tega bi Bredi za nič na svetu ne bila povedala. Še tako jo je bilo strah pred njeno zagonetnostjo. Ali se ji ne bo nekega dne zopet prebudilo kako na dnu duše speče čuvstvo?

Vse dni sta se razgovarjali o tisočeri podrobnostih, nista se mogli nagovoriti. Hodili sta po mestu, nakupovali za praznike. Prvi božič, ki ga bo Breda obhajala v lastnem domu. Hotela ga je praznovati kar se dá lepo.

Na predbožični dan sta z Justo okrasili drevesce. Segalo je skoraj do stropa. Breda je že od jutra mnogo delala, skoraj ni utegnila jesti. Popoldne jo je obšla omotica, morala se je osloniti. Pred Justo je utajila slabost. V mraku jo je zgrabilo tako hudo, da bi se bila zgrudila. Ni se mogla več zadrževati, zaječala je.

»Tebi je slabo,« je rekla Justa.

Ne, ne. Kaj še! To je samo mimogrede. Bila pa je vsa bleda. Oči so ji strmele ko v grozi. Že? O, moj Bog, že? V mislih je vroče prosila, da bi še ne bilo, vsaj zdaj še ne. Rotila je Boga, a imela je bridek občutek, da ne bo uslišana.

Mati in Justa sta jo spravili v posteljo... Danijel se je vrnil nekoliko pozno, na vratih ga je pričakala mati. Že z obraza ji je vse bral. Občutek radosti in neke zmedenosti ga je tako prevzel, da ni vedel, kaj naj stori. Ali naj stopi k ženi? Zavedel se je in tekkel po stopnicah.

Breda je krčevito grabila za odeje, na obrazu so ji stale kaplje znoja. Zdaj ni več prosila, da bi še ne prišlo. Vedela je, da je tu, da ni več pomoči... Mati jo je gledala s tistim mirnim, izkušenim pogledom starih žensk, ki jim take bolečine že zdavnaj niso več tuje. Čez nekaj minut je odšla. Justa je slonela na robu postelje in kot ženska, ki nikoli ni rodila, s sočutjem in grozo zrla na Bredo.

Ta je dolgo gledala v vrata, a nato v prijateljico. Zdelo se je, da se njune oči izprašujejo. Kaj bi bili radi druga drugi razodeli? Kakor da je čas, ko si

dete skozi materino bolečino utira pot v življenje, pripraven za najgloblja odkritja.

Breda je s stisnjenimi zobmi zadrževala glasove, ki so ji silili iz grla. V trenutkih pomirjenja je znova napeto strmel v Justo. Kaj se je godilo v nji? Ostri bolečini se je pridružilo nekaj zagonetnega. Tajnosti človeške duše se v trenutkih, ki ko blisk ošinejo preteklost, razodevajo same od sebe. Nič več predsodkov in strahov — vse je ničnostno pred neko divjo, elementarno silo. Vsega tega se je Breda zavedala, vse to zadrževala z večjo muko kot krik bolečine. In vendar je v hipu buhnilo iz nje kot ogenj iz peči. Žarek odsev nečesa daljnega, a po neki krivi usodi tajno zvezanega s silami, ki so jo razganjale.

Saj so bile le pretrgane besede. Med njimi je bilo razločno le Srečkovo ime. Kako pride sem? In vendar... Justo je obšla groza. Zgrabila je za roke, ki so jo iskale, zastrmela v Bredine zmedene oči. Bilo ji je, kakor da je neka skrivnost, ki se je tako zelo bala, nenadoma stala gola pred njo. Strašno se je vznemirila, zdelo se ji je, da mora nekaj preprečiti. Kaj?

»Breda, kaj govoriš? Molči... tega ne smeš...«

»Saj ni tisto, kar ti misliš,« je porodnica drhtela. »O, kako sem se bala vse dni... še zdaj se bojim...«

Justa se pozneje ni spominjala vseh besed, ki jih je Breda govorila. Bili sta tako razburjeni, da nista opazili, kdaj so se odprla vrata. Vstopil je Danijel. Breda je prva zastrmela vanj. Zdelo se je, da se ni zavedala sama sebe, niti malo se ni prestrašila. Le Justa je bila tako preplašena, da si je položila roko na lice in zaječala. Danijelov obraz je zagrnila senca.

Preteklo je nekaj trenutkov. Vsi trije so se molče gledali. Vstopila je babica. Smejoča se je zazibala proti postelji.

»No, kako je?«

Breda je radi nove bolečine s težavo iztisnila odgovor skozi zobe. Moža ves čas ni izpustila iz oči. Kaj mu je, da je tak? Ali se je začela zavedati, da nekaj strahotno mrzlega veje od njega?

»Justa,« je dahnila komaj slišno, »daj, zavzemi se za Danijela! Prižgi svečke, delaj mu družbo! On te potrebuje.«

To je bilo izgovorjeno tako mirno, trezno, s tolikšno toplino, da se je Justa začudila. Da, v svoji zmedenosti je bila pripravljena vse storiti. Stopila je do Jermola.

»Pojdiva! Tu naju ne potrebujejo.«

Dal se je voditi ko dete. Ko se je v sosednjo sobo razlegnilo Bredino vpitje, se je zdrznil. Za hip se je prebudil prejšnji človek v njem.

»Ali bo treba iti po zdravnika?«

»Mislim, da ne,« se je Justa preplašila. »Bo že povedala babica.«

Sedel je. Prižgal si je cigareto in buljil v namizni prt. Bil je trpko zamišljen. Le ob slednjem ženinem kriku se je bolestno zganil, kot da ga je iznenada zdrnilo iz spanja. Justa je prižgala svečke, a ga je venomer opazovala. Ne, njegova zamišljenost ni izvirala le iz skrbi za ženo. Bilo jo je strah tistih trenutkov.

Večerjo sta odklonila. Mati jima je prinesla pijače, a Danijel je ni pokusil. Bila sta večidel sama. Johana je le zdaj pa zdaj nenadoma vstopila, a je vselej zopet tiho odšla.

Justi je bilo mučno. Želela si je, da bi Breda ves čas kričala, tako bi Danijel ne utegnil misliti na kaj drugega. Bala se je, da ji bo zdaj zdaj zastavil neko vprašanje, na katero mu ne bo mogla odgovoriti. Ker je molčal, molčal, kot da je onemel pod vtisom neke groze, je spregovorila ona. Molka ni mogla več prenašati.

»Gospod Jermol, zakaj ste tako zamišljeni?«

Tedaj je vstopila mati. Zdelo se je, da je Danijel ni opazil.

»Povejte mi,« je rekel trepetaje, a oči so mu vrtale ko dva svedra, »kako si to razlagate, da Breda prav zdaj govori o... Srečku Robeku? Mislim, da bi morala zdaj imeti druge skrbi...«

Justa je imela občutek padanja, kri ji je gorela v licih. Prvič jo je spreletela neka misel, v duhu je štela mesece... Globoko se je oddahnila in se opogumila. Pogledala je mater, vpričo nje ni marala govoriti.

Johana jo je razumela in odšla.

»Seveda ima druge skrbi,« se je trudila, da bi gledala Jermolu v oči. »A tudi to je razumljivo... Pred letom je bila na sveti večer sama, Srečko ji je delal družbo, a tedaj ji je razodel svojo ljubezen... Spomin na to se ji je prebudil... Toda to so neumnosti!«

V njenih besedah se ni nekaj ujemalo. To je čutila. Povedala je več, nego je nameravala. Ne, Danijela ni prepričala. Še huje ga je zmedla.

»Pa zakaj mi tega ni povedala?«

»Ker nič ni bilo, ker se ji ni zdelo vredno. Dijaška ljubezen, ki jo je ona smeje se zavrnila, kaj drugega... Ali mar sumite svojo ženo?«

»Do zdaj sem bil vzvišen nad vsako sumnjo,« je Danijel rezko pognal iz sebe.

Ogorek cigarete je vrgel na tla in se je dvignil. Ustnice so se mu tresle. Justa ga je prepadena gledala. Prav v tistem trenutku se je razlegnil iz spalnice presunljiv Bredin krik. Izraz Danijelovih oči se je spremenil. Poslušnil je, stal nepremično nekaj minut. Zdaj je Breda molčala. Nenadoma je z enim skokom planil k vratom in jih odprl na stežaj.

Brega ga je gledala z velikimi, toplimi očmi. Na ustnicah ji je počival usmev, a izraz trpljenja ji še ni bil izginil z obraza. Glas ji je bil tih ko dih.

»O, Danijel!« In še nekaj nerazumljivega.

Jermolu je od mešanice burnih občutkov, ki jih je tiste minute doživljal, zadrl obraz ko v joku. Približal se je ženi in ji brez besede strmел v oči.

16.

Tista noč je bila težka za vse. Justa je sedela v kotu, roke je držala v naročju, bile so jo same oči. Danijel ni legel, v sosednji sobi je kadil cigareto za cigareto, na vsak šum je pogledal, kaj se je zgodilo. Saj ni bilo nič. Le Breda je bila zaspala. Ko se je prebudila, se je začudila:

»Zakaj ne greste v posteljo?«

Na to vprašanje ni dobila jasnega odgovora.

Johana je v kuhinji sedé čuvala ogenj. Vsak hip se ji je zdelo, da bo treba nekaj skuhati. Pa ni bilo nikogar, da bi ji rekel, naj gre v posteljo. Bila je vsa sključena, podobna črnemu pajku; v mislih je predla neko neznano usodo. Proti jutru je zadremala. Ko se je zdramila, je že zvonilo sveto jutro.

Tedaj je bilo tako tihò v hiši, da se skoraj ni upala dihati. Proti navadi je segla po zrcalu in si ogledala obraz. Bila je spremenjena. Poteze so ji bile poglobljene, polt siva, okrog oči je bila zatekla. Kakor da se ji je iz burnih misli prečute noči izoblikovalo drugo obličje. Prestrašila se ga je. In se je umivala brez konca, kakor da si ga hoče odluščiti. Šla je v cerkev.

Pogreznjena v mračen kot, zatopljena v molitev je hotela pozabiti na vse. Bilo je težko. Iz skrajnih kotov njene duše so ji vstajale misli ko rdeči hudčki in ji strigli očenaše... Trepotala je.

Vrnila se je domov. Na pragu kuhinje se je srečala z Danijelom. Imel je neprespan obraz, nekaj togega mu je bilo razoralo lica. Pogledala sta se prodirno, a samo za trenutek. Nato sta molče šla vsak svojo pot.

Johani se še nikoli niso tako tresle roke. Kaj ji je? Skodelica ji je padla iz rok in se razbila. Justi ni mogla pogledati naravnost v oči. Še govorila je z njo tako težko, kakor da ji besede nočejo skozi stisnjene zobe. Če bo ona nesla Bredi zajutrek? Dà, naj ga ji le ponese! Johana je bila od poroda le za trenutek stopila v spalnico. Naj ji le drugi strežejo. Bila je tako šibka. Pa je čutila, da ji slabosti huje objemajo dušo nego telo.

Bila je zima, a vendar tako strašno dolgega dne še ni doživela. Morda samo še enkrat v življenju... Zvečer so ji nenadoma zastale roke. Bridek, zamolkel vzdih se ji je izvil iz prsi. Čutila se je tako šibko, tako bedno in zapuščeno, da bi se bila rada komu vrgla na prsi in se razjokala. Pa ni imela nikogar. Danijela, ki je hodil ko izgubljen okrog, se je bala še pogledati.

V svoji sobi je pokleknila in dolgo molila. Nato je legla in ostala sama s svojimi čuvstvi in mislimi. V noči so ji bile postoterjene. Porajale so se ji predstave, ki so se ji ko vroče kaplje znova pogrezale nekam v notranjost. Zdaj misli ni več odganjala kot čez dan. Pregloboko so se bile vsesale vanjo. Negovala jih je.

Breda! Če je le pomislila nanjo, se je stresnila. Odkod se ji je bil vzela dvom, ki ji je bil že ob prvem srečanju s to žensko stopil v dušo? Slutnja, porojena iz njenega nagona, ki ga ni bilo mogoče varati? Ni se je otesala, dasi jo je objemala rahla groza pred njo. Vse je bilo še nji sami neumljivo. Jasno samo eno: sina je hotela obvarovati pred neko zlò usodo. Pred katero? Dà, pred katero? Opazovala je vsako Bredino kretnjo, poslušala in tehtala slednjo njeno besedo. In če bi šlo tudi za izveličanje njene duše, sprva ni mogla najti sence na nji. Tisto pismo, ki je bilo zgorelo v peči — otročarija! Ali ni bila tudi ona po poroki skrila neko pismo pred možem? In vendar... Tisto, kar je ona opazila, se ni dalo zgrabiti z rokami, obleči v besede. Neka senca v Bredinih očeh, neki nemir, ki si ga ni znala razložiti. To je hotela odkriti. Tega se je veselila. Tega se je radi sina tudi bala... In prav tedaj,

ko je verjela, da ji je za vedno odtrgala sina, je prišlo. Na Danijelove besede, ki jih je govoril Justo, se je obesila z vso dušo. Nobene ni preslišala, slednja se ji je zasadila ko trn v srce. Hkrati jo je božala. Justo, ki jo je bila s pogledom spodila iz sobe, je v enem trenutku strašno zamrzila. Ne, ona ni prisluškovala, ko pijana je šla naravnost v kuhinjo. Pa saj je vse brala na sinovem obrazu, v njegovih očeh in drhtečih kretnjah... Bilo je še vse nejasno, a zanjo, ki se ni vpraševala po dokazih, ampak je vse samo čutila, je to zadostovalo. Čemu je Breda poklicala prav Justo? Ti dve ženski nekaj skrivata. Uganke, same uganke. Johana je občutila ogenj v prsih. V zavesti so se ji porajale podobe, ena hujša od druge.

Na postelji ležeča, zatopljena v burne misli, je bila ko odrevenela. Stisnila je pesti in težko dihala. Njo je bilo težko prevarati. Še mrtve stvari so ji govorile... Od razburjenja jo je začela boleti glava. Sklopila je veke in z muko odganjala misli. Porajale so se ji neke zabrisane podobe. Zadremala je.

Zasanjala je in se prebudila. Sanje so bile burne, živo nasprotje tistega, kar je prej mislila in čutila. To je bil eden tistih svetlih trenutkov, ko je pogledala vase in se je zgrozila. Saj ne dela prav. Ne pred Bogom in ne pred ljudmi. Kako bi sodila Bredo, če bi bila katerakoli druga ženska? Ali je mar videla njen greh? Toda bilo ji je, kot da se je do vratu pogreznila v neko zlo misel in radi svoje mržnje ne najde izhoda. Po trenutkih dvoma se je znova zakrknila.

Z bližnjega zvonika je bilo slišati udarce ure. Tako pozno? Spati, spati... Še v dremavici se je spomnila nekaterih besed in trenutkov, ki jih je spojila v smisel. V kakšen smisel? Še v mislih bi ga ne smela imenovati. A je vedno znova prihajala do istega zaključka.

Prebudila se je, ko je bil že dan. Preplašena se je dvignila in odšla v kuhinjo. Justo je že našla ob ognjišču.

To jo je zbudilo ko očitek. Rekla je besedo, katere ostrosti se sprva ni zavedala. Šele ko je Justa molče odšla, ji je zastala ponev v rokah. Res, da se je zmerom težko premagovala, a tega bi ne bila smela storiti. Nekam zmedena, zagrenjena je pripravljala zajutrek, a ni bilo nikogar, da bi ga odnesel. Bilo ji je težko stopiti v spalnico. Premagala se je. Rekla bo besedo, nasmehnila se bo Justo, tako bo popravila, kar je storila.

V trenutku, ko je stala v mraku za vrati, ji je bilo žal, da je vstopila. Ženski sta bili pravkar nehali govoriti, zdaj se je dvoje oči uporno, očitajoče upiralo vanjo. Še je bila ujela zadnje Bredine besede: »Poglej otroka — ali ni podoben Danijelu?« Justa ji ni odgovorila. Johana bi ne bila mogla spraviti glasu iz sebe, postavila je posodo na mizo in odšla.

Na hodniku je postala in poslušnila. Bilo ji je, kakor da neke besede stoterno odmevajo v nji in jih ne more zadušiti. V spalnici je bilo vse tiho. Iz družinske sobe je slišala Danijelove korake, hodil je od stene do stene. Nekaj jo je gnalo k njemu, vstopila je.

Danijel je za hip postal, ošvignil mater s pogledom, potisnil roke globlje v žepe in nadaljeval hojo.

Johana ga je zrla s sočutjem. Nemo mu je dokazovala, da bi rada govorila. Nemogoče, da bi sin tega ne bil opazil, četudi je ni gledal v obraz. Pa se je morda prav tega bal. Bila je ena sama stvar, o kateri naj bi bila tistega dne govorila.

Nenadoma se je zdrznil in hotel oditi.

»Danijel!« ga je zadržala mati. »Ali smem vedeti, kaj sta govorila z gospo Justo?«

Sin se je stresnil kot pod udarcem in z očitkom pogledal mater. Čemu mu o tem govori? Ali mu mar more pomagati? Pa kako ona to ve? Dà, bila je v sobi, ko je bil Justo zastavil vprašanje... Besede, ki mu jih je mati govorila pred meseci, so mu ko gnusen mrčes živele v duši. Stopil je k nji in jo zgrabil za roko.

»Mati,« je siknil boleстно, »ali kaj veste?«

»Nič,« je rekla mati preplašena. Čez nekaj trenutkov je obotavljaje se dostavila: »Le — da sem nekoč slišala dekle, ki se je bilo v porodnih bolečinah izdalo...«

Danijel je izpustil njeno roko. Videti je bilo, da se bo opotekel.

»Tega vas ne vprašujem,« je skoraj zakričal. »To so prazne marnje! Govorite, če kaj veste!«

»Nič ne vem,« je prestrašena dahnila mati.

V sinu je poleg drugega gorel dvom, ki mu ga je bila nekoč sama zanelila. Če bi bila tudi kaj vedela, bi se takrat ne bila upala izreči.

»Torej molčite! Kadar boste kaj vedeli — govorite!«

Prepadena sta se zrla. Danijel se je zavedel, da ga je mati gledala globlje, nego mu je bilo ljubo. Občutil je ponižanje. Do tega bi ne bilo smelo priti... Mati pa je čutila, da stoji Breda prej ko slej ko stena med njima. Ona je nedotakljiva. Vsa njena mržnja se je obrnila proti Justo.

»Bodi hud ali ne,« je rekla, »ta ženska — Justa — mi nič ne ugaja...«

Sin jo je gledal, kot da mu njene besede le polagoma prihajajo v zavest. Nato se je naglo okrenil in odšel.

17.

Johana sina ni razumela. Nji je bilo lahko. Razen medlega sočutja ni občutila globoke bolečine, ampak zgolj mržnjo. V nji je hotela potopiti Bredo, ko je svojo bogaboječo preteklost zavrgla ko ničvredno cunjo. Včasih je verjela, da je Danijelu hudó le radi tega, ker se čuti poraženega v njenih očeh. Dà, Bredo je še vedno ljubil. Toda samo do trenutka, da najde dokazov. Čemu bi jih bil sicer s tako silo zahteval od nje?

Če bi bila šla za njim, bi bila videla, kako je stopil v spalnico in v mraku iskal Bredin obraz... Tako je prihajal večkrat na dan. Kakor da ga nekaj muči in ga vselej znova pomiri Bredin smehljaj. Dvoje oči iz polmraka — a on je šel za njimi ko mesečnik, položil roko na vroče čelo. Bilo mu je, kot bi ga ta toplina rezala prav do srca.

»Kaj je?« ga je zmeraj vprašala Breda.

»Nič,« je rekel tiho, »le mirna bodi!«

Okrenil je obraz v stran in pogledal otroka. Ne da bi se dolgo mudil, je odšel iz sobe. Vzel je suknjo in klobuk in stopil na ulico.

Nebo je bilo oblačno. Zrak je bil miren, a tako vlažno hladen, da je rezal do kosti. Že od jutra so naletavale omraznice. V gorah se je obetal sneg. Redki ljudje na ulici so hiteli, kot da se jim neznano mudi. Le Danijel je hodil počasi.

Kljub hladu je občutil vročino, da je nosil odpeto suknjo. Še ovratnik ga je dušil. Ljudi je gledal z zavistjo. Vsakdo je imel svojo pot in dom. In on? Doma se je moral pretvarjati — to mu je bilo že od nekdaj zoprno — do bolečine. Le pred materjo se je razgalil... Pa to ga ni najhuje peklo. Ono drugo, ki ga je kljub mirnemu, preudarnemu značaju razburkalo ko vihar... Dà, tudi zdaj je bil poizkusil staro sredstvo, ki se mu je bilo tolikokrat v življenju obneslo. Zaprl se je v sobo, pokadil kupček cigaret, strmел v neko nezanimivo točko. Toda ni prišel do zaključka. Sebe ni mogel varati.

Iz vseh nejasnih predstav, ki so ga zasipale, je bila le ena posebno žarka. Ljubezen do Brede. Dà, v življenju ni poznal velikih strasti, ne ljubezni, ki bi mu jemala razsodnost, ne ljubosumja. A tedaj — kot da se je bil ves spremenil. Kakor da razum ne igra nobene vloge več. Vsa blaga čuvstva mu je poplavljal nekaj ostudnega. Vsi nizki dvomi in sumničenja so mu bila od nekdaj tuja, računal je samo z dejstvi — vse do tistega dne. Zdaj je prvič trčil ob nekaj meglene, ničnostnega, a tako bolečega, da je prekašalo vse dokaze in račune. Proti temu je bil brez moči. Saj sam ni vedel, kako bi imenoval občutke, ki so divjali v njem. Zatajeval jih je pred drugimi, a so ga tem huje pekli v notranjosti. Pred seboj jih ni mogel zatajiti.

Ob teh mislih je spačil obraz in stisnil roke v žepih. Sredi vročine, ki mu je objemala telo, ga je stresnil mraz. Mučil se je, da bi prepričal neke glasove notranjosti, ki so mu burno ugovarjali. Misli mu niso več prihajale v nekem določenem redu, težka jih je lovil in jih družil v smisel.

Nenadoma se je zavedel, da sloni ob ograji v ljudskem vrtu in strmi v kotanjo vode. Iz dna se mu je režal spačeni obraz.

Odšel je domov. Hodil je k Bredi, a se je v hipu premislil. Sedel je v kuhinjo, pozabil na prižgano cigareto in buljil predse. Nenadoma ga je znova stresnil mraz.

»Ali si bolan?« se je zavzela mati.

»V posteljo pojdem,« je rekel. »Ne pravite tega Bredi. Čaja mi prinesite.«

Tiste dni je spal v sobici za tujce, ki je imela eno samo okno in je bila vsa zašarjena. Komaj se je slekel in legel, ga je začelo tresti, da so mu šklepetali zobje. V tem stanju mu je bilo nekako lepo. Kakor da se je iz nečesa neznanega, boleznega rešil v to tresavico. Še mislil ni. Imel je le eno željo — spati, spati.

Mati mu je prinesla čaja. Nekaj časa je ko zavzet strmел v njeno tenjo. Kaj mu hoče? Ne, on ni maral besed ne luči. Še roka, ki mu je legla na čelo, je bila težka ko skala. Proč! Tenja je izginila. Nastala je tema. Bil je sam, sam. Kopal se je v znoju. Obenem ga je objemal spanec. A stanje, v katerega

se je bil pogreznil, ni bilo spanje, slike, ki so vršele mimo njega, niso bile sanje. Bila je gmota predstav, ki se je bila porodila iz misli tistega in prejšnjega dne. Vse v neki megli, le najbolestnejše slike so mu ko v bliskih ožarjale zavest... Sprva se mu je zdelo, da leži v hodničnih rjuhah kot lanski božič, misli na Bredo in suho plaka v blazine... Zaman se je trudil, da bi ulovil njeno podobo. Izmikala se mu je ko jegulja, zdaj ga je gledala iz zagonetnih besed njenih pisem, zdaj iz materinega obraza. Ulovil jo je šele vso v solzah, ko je nosila venec nad čelom, a ni mogel do nje. Med njima je bil Srečko Robek... Ves v znoju je z rokama grabil v temo, a ta priskuta se mu je režala, po licu pa mu je pritekla solza. Šele tedaj se je za trenutek zavedel. In besede, ki mu jih je govoril večer pred poroko: »Čudim se, da nekateri ljudje stopajo brez ljubezni v zakon...« In on se mu je smehljal. Zdajci bi ga bil zgrabil za grlo. V tistem posvetilu, morda celo v knjigi je bil ključ do vsega... Čemu jo je Breda vrgla na ogenj? »Breda!« je prišlo v upor iz njega, da se je prestrašil in se je rahlo predramil. Nato ga je znova zazibalo. Z Bredo sta sedela v vlaku, mimo oken je bežala tema. Čemu ga tako gleda? Čemu sloni na Markovem trgu in strmi na morje? Čemu mu je legla v naročje in mu stežka izšepetala: »Ali se veseliš otroka?« In odkod neko vprašanje, ki se je bilo prvo noč porodilo v njem, a si ga ni upal izreči? In še in še... Vrsta meglenih predstav, med njimi nobena jasna, a nato dolgo nič... Šele mati, ki je stala sredi kuhinje: »Ali veš, da ti je odkrita?« To niso bile misli, bile so žive predstave. Še kar je bilo breztelesnega, zgolj pojmovnega, je dobilo svojo obliko. »Breda!« je znova hropnilo iz njega. Uprl je oči v temo in dolgo nečesa iskal. Nič. Le Justa, ki sedi poleg njega in mu govori. Predstave so postale mirnejše, stapljale so se v misli. Tako? Dora je molčala, ker se ji ni zdelo vredno? Dà, tudi on ji je bil zamolčal o ljubezni neke ženske, pred katero je bežal... Saj ni bilo vredno... To ga ni pomirilo. Do žene ni mogel biti več pravičen. Med vsemi predstavami od noči, ko je ob misli na Bredo jokal v hodnične rjuhe, pa do tega dne, je bila neka skrivnostna zveza... Stvari, ki bi si jih nikoli še v mislih ne upal izreči. Zdaj so se mu porajale in so se mu ko strupeni žebli zabijale v zavest... »Breda!« Hotel jo je poklicati, a ni bilo glasu iz grla. Roke so mu nekaj časa grabile, kot da nekaj iščejo, a nato so obstale. Obšla ga je omama, zaspal je za trenutek, a se je znova prebudil. Predstave so popolnoma izginile, ostale so samo misli. A bile so tako mirne ko voda v tolmunu.

Tedaj so se narahlo odprla vrata. Luč ga je zaščemela v oči. Ozrl se je, v vratih je videl žensko postavo, ki je ni mogel razločiti. »Justa,« je pomislil. Obšla ga je rahla nejevolja.

»Kaj mi hočete?« je s težavo pognal iz grla. In nato: »Stopite bliže!« Oči so ga ščemele, a on je iskal njene roke. »Gospa Justa, ali človek verjame ali ne verjame... To je vse. Ne?«

»Kaj govoriš? Ti imaš vročico!«

»Ne,« je nejevoljno stresnil z glavo. »Pravim, da je mogoče samo dvoje — ali človek ženi verjame ali ji ne verjame. Tretje poti ni. Ali me razumete?«

»Razumem,« mu je dahnilo na lica.

Tedaj je spoznal Bredo. Bila je belo oblečena, imela je vroče roke. Gledala ga je s skrbjo in s sočutjem, skoraj z jokom v očeh. Vsa je trepetala. Danijel je bil zavzet, ni mogel verjeti. To je ona? Kaj ji je govoril? Njegov duh se je oklenil pravkar izgovorjenih besed. Breda se mu je bila v blodnjah pogreznila nekam v črno gmoto, zdaj je znova jasno vstajala iz nje. Zopet je lahko trezno mislil nanjo. Saj bi se ne mogla tako pretvarjati. Nanjo je bil navajen misliti kot na nekaj čistega, nedotakljivega. V treznih trenutkih se mu je vsaka druga misel zdela nemogoča. In če bi bila resnica? Ali bi ne bilo bolje, da bi je ne izvedel? Stresnil se je. Ali ji verjame... In kakor da se je šele tedaj določno zavedel, da stoji ob njegovi postelji, se je ves razburil.

»Breda, kaj delaš tu? Zbolela boš.«

»Tako sem se bala zate,« se je njena roka komaj upala dotakniti njegovega čela. »Saj ne boš bolan.«

Ali je bolan? Bredina skrb, njen glas, njen dotikljaj — vse se ga je močno dojmilo. V trenutku se je sramoval svojih misli in čuvstev.

»Poglej me, Breda!« ji je rekel. In ko so se zazrle vanj njene sinje oči: »Zdaj je dobro. Pojdi, Breda, da ne zboliš! Jutri vstanem... Pojdi, Breda!«

In je odšla ko duh. Z roko se je oprijemala stene. Jermol je gledal za njo, z očmi ji je hotel prodreti v notranjost.

18.

Breda se je besed, ki jih je govorila na sveti večer, prav tako malo spominjala kot porodnih bolečin. Niti slutila ni, kaj se godi v dušah ostalih. V mraku sobe ni opazila zbeganih pogledov. Bila je vsa zaverovana v nekak privid svoje sreče. Grenke misli, težki dvomi? Ni jih več bilo. Kakor da jo je nenadoma obšlo neko notranje razsvetljenje. Niti senca vznemirjenosti ni več pomračila njenih oči.

Venomer so jo vpraševali, če česa potrebuje. Ne, ona ni ničesar več potrebovala. Bila je zadovoljna. Prej se je otroka bala. Včasih je s strahom, celo z mržnjo mislila na njegovo rojstvo. Zdaj so ga ji morali položiti tako visoko, da ga je lahko gledala. Smehljala se mu je.

Šele tiste noči, ko je bila stopila k Danijelu, je nekaj rahlo zaslutila. Vendar si ni mogla razlagati njegove boleznin in nemira. Besede je razmišljala do jutra. Bilo jih je mogoče razlagati samo na en način... Nato je opazila neko zaskrbljenost v Justinih očeh. Vedela je, da bo moža zaman vpraševala, vprašala je Justo.

»Kaj ti je?«

Justa ji ni takoj odgovorila. Ni ji mogla. Stopila je k nji in jo je z blede, tenko roko gladila po laseh.

»Neprevidna si bila,« je dejala mehko.

Breda se je zavzela. Neprevidna? Z muko je izgrebla iz spomina neki trenutek, ki je bil ko izgubljen v daljni bolečini. In besede, ki jih je govoril Danijel. Prešinilo jo je ko blisk in vse obsvetilo. Obšel jo je občutek groze in padanja. Zgrabila je za odejo.

»Kaj se je zgodilo?« se je nato oklenila Justinih rok. »Justa, kaj se je zgodilo?«

»Nič, nič. Ne razburjaj se!«

»Saj se ne razburjam.« A se je vsa tresla.

Justa je ponovila razgovor med njo in Danijelom. Breda jo je poslušala z izrazom groze v zenicah.

»To si slabo naredila! O, to si slabo naredila!«

»A kaj naj bi bila rekla?«

Breda je molčala. Kaj ji govori ta ženska? Da je za vsak primer bolje, ako je Jermol prepričan o Srečkovi zaljubljenosti... in da ga je ona odbila... Tako jo je gledala, kot da ji hoče z očmi iztrgati vso resnico. Ne, Justa ni vedela vsega, to je bilo jasno. A kaj ve?

»Justa, kaj se je bilo zgodilo po mojem odhodu?«

Izvedela je. Sprva je Justa omahovala, a nato je povedala vse. Tudi svoje misli in občutke. Le, da je Srečko shranil njeno sliko, je zamolčala. Breda je napeto požirala vsako besedo, usmev olajšanja ji je legel na lica. Ali ga je Justa prav razumela? Prenehala je in čakala, da ji Breda potrdi ali razpodi neke dvome. A ona je molčala.

»Breda, pazi na svojo srečo!«

»Ali je v nevarnosti?«

Porodnica se je preplašena ozrla po otroku. Nato je mislila na Danijela. Kako se je znal premagovati! Zbolel je, a ni ji rekel besede... Zdajci je razumela, zakaj ga je morala pogledati v oči. In čemu je prihajal ko senca v sobo... Pomiril se je, a pozabil ni.

Molčali sta... Zdelo se je, da hoče Justa še nekaj reči, a ne more spregovoriti. Šele ko je Breda brala neko zadrego v njenih očeh, ji je položila roko na čelo, a ustnice so se ji tresle.

»Ne bodi huda, Breda — jaz bi se rada odpeljala.«

»Zakaj?« se je Breda grozno zavzela.

»Sama veš, da ni radi tebe,« se je Justa opogumila. »Od tistega dne — saj veš — se je vse spremenilo v hiši. Tako me gledajo, da ne morem več prestajati... Ne vprašuj me o podrobnostih, saj ni nič takega...«

Breda je pomislila na mater. Ali je tudi nji kaj znanega? To jo je strašno zapeklo. Pa ni utegnila, da bi o tem mislila in čuvstvovala. Da Justa že odhaja, jo je prehudo zadelo. Stisnila je ustnice in mislila nekaj trenutkov.

»Pa ni tudi radi Danijela?« je vprašala zateglo.

»Ne, radi njega ne,« je rekla Justa obotavljaje se, kot da v besedi ni čista resnica.

Molčali sta. Kaj naj si še rečeta? Breda je imela solzo v očeh. Ni utegnila, da bi si jo obrisala, ko je vstopil Danijel. Dà, Breda je bila že izvedela, da mu je bolje. Zdaj je vstal, kot je bil obljubil. Bil je bled, šibek, oči so mu bile vdrte. V mraku je bilo razločno videti njegov nekoliko prisiljeni smehljaj. In oči, ki so iskale Bredo, samo Bredo, kot da so Justo nalašč prezrle. Žena se je z izrazom tegobe v glasu okrenila do njega.

»Danijel, Justa že odhaja.«

Jermol je stopil k postelji. Občutil je, kako rahlo drhti po vsem telesu. Ne radi novice, da hoče Justa oditi. To mu je bilo celo po volji. A od Brede je v tistem hipu zelo nekaj tako močnega, da je bil ves pod njenim vplivom.

»Pa zakaj tako naglo?« je vprašal zateglo.

To mrzlo vprašanje je Bredo zadelo. Dà, radi matere ji je bilo jasno. A da bi Danijel mrzil njeno prijateljico, ni mogla verjeti. Kaj mu je ona storila? Iz njegovega glasu je določno razločila rahel odpor.

Justa je molčala. Kaj naj bi mu bila odgovorila? Resnice mu ni mogla povedati — ako je že ni slutil — lagati ni znala.

»Spomnila se je, da ima doma neke nujne opravke,« je rekla Breda. »Radi pokojnine...«

Justa se je zgrozila nad to lažjo. Ali je to pogosto? Danijel se ji je rahlo zasmilil. Ali ji je verjel? Tako vsaj se je delal, da ji verjame. Dobro, da ni izpraševal o podrobnostih.

Breda je pričakovala, da bo Danijel vsaj zdaj rekel Justi, naj ostane. Da bi ne odhajala z občutkom, da jo podijo iz hiše. Toda Danijel ni poznal hinavščine ne pretvarjanja.

»Če je tako, ji ne smemo braniti. Ne, Breda?«

Dà, seveda. Bredi je bilo težko. In vendar mu tega ni mogla zameriti. V njegovem glasu je bila mešanica neke bridkosti in miline, da jo je kar stresnilo. Strmela mu je v obraz, videla je, kako se mu nekaj boleznega, trpkega topi na njem... Dà, res, prigovarjal si je, da je bila Justa vsega kriva, da bo vse dobro, ko odide. Saj je vedel, da ni res, a to varanje mu je dobro delo... Dasi je bila Breda razočarana, žalostna, se je vendar izvilo iz dna njene duše:

»Da imam le tebe, Danijel.«

Še nikoli ni kake besede izgovorila tako o pravem času. Če ji je moglo kaj približati dušo tega moža, to ji jo je približalo. S hvaležnim pogledom se je ozrl po nji. Zagledal je solzo v njenih očeh in se je preplašil.

»Poleti, ko dobim dopust, jo bova obiskala. Njo in očeta.«

Breda si je že zdavnaj želela, da bi zopet videla svojo domovino. Ob moževih besedah je vsa zadrhtela... Justa je bila rahlo užaljena — znala se je zatajevati — a tedaj se je potolažila. V Danijelovem pogledu je bilo še nekaj mraka, a v Bredinih očeh je bilo toliko topline, da ni moglo biti laži v njenem čuvstvu. Bilo je prvič, da se ni več bala za njeno srečo.

(Dalje prih.)

POGLEDI NA MLADINSKO UMETNOST

BORIS OREL

I

Mladinska umetnost, ki naj nam bo skupno ime, en okvir za posebno mladinsko in drugovrstno otroško umetnost, je sestavljena mnogoštevilnih naravnih, kulturnih in umetniških oblik, vzorcev, obsegov, ki se razlikujejo med seboj in glede na postanek ter končno podobo pospešujejo razne mladinsko-umetniške vidike. Teh je danes, v času bogatem pedagoških teženj, toliko, da zahteva ves ta obseg obsegov pod imenom »mladinska umetnost« svoj način vrednotenja, zlasti še, ako hočemo izdelati njeno čim enotnejšo in enobitnejšo podobo, kar hkrati znači, povezati različne vidike v celoto, in ako ne dovolimo, da se nam spričo mnogih izhodišč in preobrazb porazgubi snov po prigodniško-feljtonskih poglavjih, ki so dandanes najobičajnejša oblika pisanja o mladinski umetnosti.

Kakor vemo, vsebina mladinske umetnosti izvečine niso nikaki problemi ali ideje — če jih označimo, so šolsko nazorne, otipljive ali posredno prosevajo skozi mitično in epsko mladinsko literaturo — tudi njena oblika se ne bliža taki umetniški vrednoti ali popolnosti, kakor jo dosegaajo tekst ali podoba ali kip v veliki umetnosti. Oblika pretežno izvira od tam, kjer narodna pesem ali ljudska povest, medtem ko je njena vsebina v zadnjem bistvu prav za prav tista večno mikavna igra dejanj in dogodkov, ki zanimajo otroka v pravljicnem, potopisnem ali pustolovskem berilu, odraslega pa v mnogoličnih kriminalnih in zabavnih romanih. Epika pravljicnih in pustolovskih beril pa je za umetnostnega kritika ali literarnega esteta večinoma nespotekljiva aktualnost ter bolj vrednoti njeno obliko, dočim sta za sociologa, pedagoga ali kulturnega psihologa vprav ta epika in njen prostor v razmerju do bravca predmet kritičnega gledanja. Umetnostni kritik ocenjuje mladinsko umetnost predvsem s formalno-estetskimi merili velike umetnosti in gleda vzor mladinsko-umetniškega teksta v izdelkih odličnega poklicnega umetnika. Oblikovna ali vsebinska vrednota kake igre Poccija ali slike W. Buscha ali lutke Käte-Kruse je zanj manj vredna, obrobna, diletantska umetnost, medtem ko umetnostni ali kulturni zgodovinar ter zbiralec vidijo vprav v njenem obrobnem značaju svojevrstno obliko in celo središčno bit mladinske, ljudske umetnosti, skratka skušajo iz odrezkov velikih kultur in visoke umetnosti ustvariti tudi umetnost. Gledanje umetnostnega kritika, ki ne stavlja stvari v tok medsebojne povezanosti kultur, je umetniško-subjektivno, časovno, gledanje kulturnega zgodovinarja pa vsekakor objektivno, nadčasovno. Razlika nastaja s tem, da prvi motri stvari kritično in to s pogledom umetnika in z vidika višje popolnosti, drugi pa s kulturno-zgodovinskega vidika vrednoti. Kritiku je mladinska umetnost problem na robu, zgodovinarju pa že kultura v območju drugih kultur.

In oboje je resnično, namreč: mladinska umetnost postaja umetnost

in je pomenljiv problem našega časa. Ona je svojebitna umetnost in ona je problem. Prva resnica se oblikuje iz oddaljenosti do predmeta, druga iz časovne prisotnosti. Senzacionalna povest Ericha Kästnerja, »Emil in detek-tivi«, je sodobniku bolj ali manj problematično čtivo, ki mu odreka umet-niško ceno. Kako bo sodila bodočnost o tej povesti, ki jo danes s kulturno-psihološkega stališča smatramo zgolj za odraz kulturno-tehničnih prilik današnjega časa? Ob stran tega vprašanja postavimo takoj drugo: kako je sodila o znanem, klasičnem mladinskem berilu »Struwwelpeter« njegova doba? Poglavlja o priznanjih in nepriznanjih najdemo v različnih in mnogoštevilnih primerih tudi v območju drugih umetnosti, a nikjer pač v psihološko in socio-loško tako svežih in zanimivih primerih kakor v mladinski, ki je prestopila v samobitnost iz ostaline davnih kultur in po zadnjih odmevih romantike in ki so ji prisodili pomembne vrednote šele umetnost, kulturna zgodovina, šola in mladinoslovje zadnjih desetletij. Ali nepriznanje izdelka mladinske umet-nosti premnogokrat izvira iz nepoznavanja njegovih izhodišč in ozadij. Sodobni kritik mladinske povesti, otroške ilustracije ali lutkovnega gledališča jemlje vse preveč za edino izhodišče veliko umetnost in njena estetsko-formalna merila, a drugih izhodišč, kakor so naravno, mitološko, ljudsko-umetniško, kulturno-zgodovinsko, psihološko, sociološko itd., ki so za objektivno in končno vrednotenje nadvse pomembna in odločilna, ne pozna. Kajti mladinsko-lepo-slovni spis ali lutkovna pozornica sta največkrat izdelek neštetihih činiteljev in kultur in se ponašata s tako strukturo, da jo more pravično in objektivno oceniti le sestavljenka različnih vidikov, ker je sestavljenka različnih oblik, vzorcev in obsegov, kakor smo v uvodu dejali, mladinska umetnost sama. Sestavljenko vidikov pa bomo na kratko imenovali: kulturno-psihološko gle-danje, ki v svojem živcu ne kaže takšne hladne zgodovinske oddaljenosti od predmeta, da bi bilo do njega brez kritičnih odnosov v okviru duhovno-kulturne problematike našega časa.

V luči kulturno-psihološkega gledanja šele najbolj jasno in primerno stopi v ospredje naša druga ugotovitev, namreč, da je mladinska umetnost važen in pomenljiv problem našega časa. Ta se nam prikazuje v vrsti so-dobnih problemov, zlasti: v svitu krize pisane besede, v nenaravno bohotni rasti knjig in v dejstvu, da je družba (država, društvo, šola itd.) vzela umet-nost v zakup s tem, da jo je za svoje namene organizirala, kar je hkrati izpodbilo njene prvotne življenjske osnove. Ljudskega samouka in romantič-nega diletanta je slabo nadomestil diletant-pedagog. Dočim je prvi razpolagal s fantazijo, ki je rasla iz nekih središčnih svetov, razodeva drugi golo dile-tantsko miselno ogrodje, ki je po navadi brez vsakih časovno-kulturnih ozadij. Ali vendar — vsa ta mnogovrstna mladinska šara je v ležajih našega časa. Njegova problematika je natura časa. In prav tu se pojavlja osrednje vpra-šanje mladinsko-umetniškega problema, namreč na kak način postaja to, kar je bilo nekoč problematično, kultura, ali kako se preobrazuje natura seda-njosti v kulturo bodočnosti.

To pa je bistvo značaja mladinske umetnosti: v početkih je n a t u r a , v končnih podobah — k u l t u r a . V sedanosti natura in problem, v bodoč-

nosti kultura in umetnost. Ne da bi se ozirali na dodatna pojasnila in izjemna področja, gledamo mladinsko umetnost v dveh velikih podobah, ki iz njih izhajajo vse ostale: kot *natur* in kot *kulturo*. V prvem primeru spoznavamo *natur* časa, *natur* človeka in njegovih gonov, ki ustvarjajo igro in osnovne oblike mladinsko-pustolovskih in fantastičnih spisov, *natur* mitosa in *natur* samo kot simbol, kot temno zakonitost in vsebino. V drugem primeru pa vidimo bodočnost *nature* in izoblikovano *natur*. Mitoz ne živi več v svoji prvotni podobi, kultura ga preobrazuje in — pomanjšuje. Ljudski umetnosti se priključi umetnost sama, ki izdelava izrazito mladinsko povest, ki jo zavedno počnejo prepletati etične težnje.

II

Rojstvo in življenje otroka obrazuje višja ideja nego ona, ki se razodeva nad živalskim ali rastlinskim svetom. Človekov lik na zemlji je edinstven. Človek šele oživlja zemeljsko življenje, on mu vzdaje duhovni pomen in sijaj. Zgoraj ima ta človek svoje velike sanje, ki gredo iz stoletja v stoletje, vero v božja kraljestva, veličastne spomenike kultur, a spodaj zemljo, *natur* in njene temotne ukaze, ki jim sledi nalik otroku iz sveta njegovih primitivnih iger. In tu se pričinja *natur*-mistični del mladinske umetnosti, ki sta o njem razvila nekaj osnovnih misli Willy Haas in Walter Benjamin (*Literarische Welt*, 1928).

Nagonska svetova — človeški in živalski — ne kažeta enakosti, temveč neke podobnosti. »Kakor otrok v odraslem človeku, če se igra, tako tudi otroci ponavljajo kretnje živalskega sveta«, piše W. Haas. »Da se napiše likovni nauk o teh »igralnih kretnjah«, bi takoj našli zoološke osnovne oblike. Najvažnejše so: 1) mačka in miš (vsaka lovilna igra), 2) mati-žival, ki brani svoje gnezdo z mladiči (vratar v nogometni igri), 3) boj dveh živali za plen, kost ali za ljubavni objekt (v nogometu za žogo). Sedaj presadimo to v zabavni ali pustolovski roman ali pa na deske operetnega teatra: nobenega dejanja, samo zobje, šape, obrati, živalske zvijače. Prakretnje živali, otroške igre in kriminalne zgodbe razodevajo edino veliko simbolično enakost izven vsake pesnitve in literature in pri tem ne manjka tudi najlepše stopnice teh stopnic: Boga.« Na podlagi izvajanj W. Haasa gre W. Benjamin dalje in postavi zakon ponavljanja, ki da uravnava pravila in ritem igre. »Še enkrat«, to je tisti temotni nagon po ponovitvi in vrnitvi. »Vedno zopet storiti«, pretvorba najbolj pretresujoče izkušnje v navado, to je bistvo igranja. Igra je mati gorja vsake navade. In okamenele oblike naše prve sreče, naše prve groze, ki so postale nepoznane, to so končno navade.«

Izvajanja W. Haasa in W. Benjamina vsekakor pravilno gledajo in presojujejo epiko mladinskih pravljicnih in pustolovskih beril, ki je resnično neki podzemeljski svet igre, dejanj in dogodkov, ki je več in ki skriva v svojih osnovnih golih oblikah vso iracionalnost življenja, ne samo otroka, ampak nas vseh. Naj je ta svet ostanek iz človeškega razvoja izločenega živalskega duševnega stanja ali ne, mi hočemo z njim prikazati *natur* v mladinski

zabavni umetnosti kot medel odmev tiste davne mladostne dobe človeštva, ko je bil človekov stik z naturo mnogo tesnejši nego danes v kulturni sodobnosti, ki ima o njej le razumsko znanje. Važno in značilno je to, da se davna natura človeka v dobah kultur prenaša v naturo dogodkov in predstav, v naturo zabavne in tudi mladinske umetnosti. Obstoj tega podzemeljskega narurnega sveta pomeni stvaritev *naturalizma* v mladinski umetnosti. Brez njega si skoraj ne moremo misliti mladinskega spisa ali ilustracije, ker on je tako rekoč pragibalo pravljicne in pustolovske epike, ki je prav tako pestra v svojih prikazih kakor enozvočna v svojem ritmu. Ritem mladinske epike pa je ritem *naturalizma*: predstava spočenja predstavo, slika sliko, barvitejšo od prve, prvotni dogodek je liki pristanica, iz katere se razvije in razmnoži nebroj ostalih dogodkov. In zakonitost *naturalizma* je tudi zakonitost fantazije: predstava pretvarja predstavo, ki združi ali razdruži vrsto drugih, različnih. Ali nimajo vsa ta dogajanja za svoje veliko ozadje veličastne prispodobe večnega dela nature, njenih presnov, njenih dvigov in padcev?

In kaj je prav za prav v najtišji resnici mladinska umetnost? Krogotok nature. Pisan cvet na koncu veje drevesa, ki na pozno pomlad odpade, pa ga veter ne odnaša v pogubo. Na zemljo pade, ki iz nje vzklije novo mlado življenje. Mladinska umetnost je slabotno prisluškovanje govoric davne nature, je oblikovana narurna resničnost otroka, ki sredi obkrožujočega pojavnega sveta nature razvije slične izrazne kretnje, misli in čuvstva kakor nekoč davni narurni človek. V senci ljudske umetnosti smo, v toku prvega razumevanja njene geometričnosti, njene mnogoobraznosti in njene kentaverske podobe.

Pričujočnosti mladinskega *naturalizma* pa nikakor ne smemo iskati v spisih, ki slikajo naturo le v njeni veliki statiki. Natura kot vsebina mladinske povesti je živa, dinamična, a največkrat na svoj način nosilka globokih misli, spoznanj in simbolov, že bolj kultura nature nego natura sama. V svoji grozi in ko se bori za odrešitev je resda *naturalistična* slika, ali ta je ujeta v okvir in kot taka že ubranost zamolke lirične pesmi. Manjša prosevnost *naturalizma* vzdaje vokvirjeni narurni idili (prim. Bonsels, Mukerdži) umetniško vrednost, hkrati s tem pa jo odvajajo iz značilnega *naturalističnega* območja mladinske umetnosti, ki bolj privlači malega bravca.

III

Natura (*naturalizem*) mladinske umetnosti pa ne bi rasla v kulturo, če ne bi zavzela v raznih dobah nekih višjih oblik. Zategadelj je prav za prav razmerje med naturo in kulturo slično razmerju med vsebino in obliko, med brezčasnostjo in časovnostjo, ali mladinska umetnost se nam prikazuje kot kultura navadno tedaj, ko je pomaknjena v preteklost in ko dobiva časovno kulturna ozadja in moramo iz teh razložiti njen vsakočasni obraz in za postanek tega obraza značilna usodna življenje bajke (legende) in pravljicarjev, kar ne spada toliko v čista umetniška območja, kot v ljudsko umetnost.

Često je tako zvana *ljudska umetnost* le ostalina in zapuščina kulturnega blaga propadlih dob, ki se sprejme v širšo skupno lastnino in v

njej obnavlja in preobražuje. Slično so pravljice, bajke, basni, otroški verzi, lutke, hišni bogovi iz starodavnih demonskih svetišč ali srednjeveških mističnih svetov prešle v otroško sobo, v mladinsko umetnost, ki jo okvirjamo v ljudsko. Take prehode je že poganski človek poznal, saj kulturna zgodovina navaja vse polno primerov, kako so že tedaj gubili razni idoli in fetiši svoj pomen in se manjšali v puščobno otroško igračo. Ali ne samo zaton davnih kulturnih dob in religij, tudi poznejša baročna in rokokojska kultura ter romantika s svojimi odnosi do otroka in do ljudske umetnosti sta v veliki meri povzročili, da je lutkovno gledališče doživelo svojo renesanso vprav v mladinsko-umetniškem svetu, da so oživile mladinski književni trg čudovite slikanice (prim. Peter Lyser, Runge ali O. Speckter z njegovo otroško basnijo in litografično sliko itd.) in da sta počeli postajati eni izmed glavnih vsebin mladinske knjige *pravljica in pripovedka*. Nastanek otroške pravljичne literature je zelo tesno spojen z življenjskim tokom meščanske kulture in s pomanjšalno usodo mitosa po propadu poganskih obdobj. Velike dobe kultur in monumentalne umetnosti so minule in na njih razvalinah je razpredel meščan svojo hišno kulturo, ki je po eni strani težila v izfinjeno rokokojsko olepšavo salona, po drugi pa v idilo skromnega kuhinjskega ognjišča. V bistvu je kultura meščana kultura minijature, v kateri je oživitev kramljajoče otroške pravljice, pravljичne risbe kakega L. Richterja ali M. Schwinda njena obrobna nujnost, njena zadnja naravna zakonitost. Ustvaritev Grimmovih pravljic si nikakor ne moremo predstavljati v dobi renesanse in če bi se bile pojavile, bi jih bila doletela usoda samotnega otoka, ki bi se mu renesančni človek v velikem loku izognil. Še več: on bi nedvomno imel do tega pomanjšanega mitosa kritičnejše stališče nego mi danes do pravljичnih operetnih filmov.

Oglejmo si ta popravljeni in pomanjšani mitos, to *kulturo nature*, ob ljudski umetnosti bratov Grimm in H. Ch. Andersena!

Tajna in nevidna arhitektura Grimmovih pravljic je prav za prav tista njihova večnostna patina pod imenom »Otroške in domače pravljice«. To je njihoficielno ime in hkrati ključ v njih pravo resničnost. Tajni prostor in kulisa Grimmovih pravljic so hiša, dom, ognjišče, so davni hišni bogovi, maliki, tudi tam, kjer je dejanje postavljeno na grad ali v prirodo. Pravljичni liki in simboli so, ako jih vzporedimo s starodavnimi, mitičnimi, neskončno obledeli in le še senca mitičnih vzorov. Stil pravljичnih stavkov je domače kramljajoč in nobena črta ilustracij ga ni tako verno ponazorila kakor vprav ona L. Richterja. Ilustracija L. Richterja in tekst Grimmovih pravljic sta svet brez problemov, sta svet dobrih hišnih bogov in babic.

Pomaknjenost v domačo tostranost in v stvarnost očitujejo pripovedke H. Ch. Andersena mnogo bolj nego Grimmove. Andersenova pripovedka je svojevrstna oblika satire, je ljudska umetnost, ker nahajamo mitos v službi satire. (Prim. Pocci!) Kot taka dvoživka ne išče resničnosti v onostranosti, ne v hišnih bogovih, temveč v naturi sami, v bistvu in medsebojnih odnosih stvari in predmetov. Andersenovo pravljичenje ne pomenja na koncu koncev nič drugega nego prenašanje usode ljudi v svet meščanske minijature, na mrtve stvari in predmete. V pripovedki ne oživlja samo porcelanastih figur,

lutk, igrač, ki so v svojih mnogoštevilnih likih daljnje prispodobe človeka in njegove usode, v njej nasprotno živijo svoja narurna življenja zamaški, vžigalice, kuhinjske posode, tintniki, peresniki, knjige itd. Kakor se Faust iz srednjeveške lutkovne igre ne zadovolji s svojim življenjskim krogom in prestopa svojo od narave zarisano črto, da bi v drugem, čarodejniškem krogu užil sadež z drevesa spoznanja, tako vse figure, lutke in predmeti v Andersenovih pravljicah izražajo uporništvo: nihče se ne zadovolji s svojim mestom v stvarstvu. Ali ne žari na dnu njegove pravljice poslednja skrivnost vseh stvari na zemlji? Andersenovo pravljичno drevo najglobljih spoznanj rase iz stanja nedolžnosti. Ali da se izrazimo še drugače: Andersen je užil sadež z drevesa spoznanja, da se povrne v stanje nedolžnosti, ki mu postane pragibalo vsega pravljичnega pisanja. (Prim. H. Kleista sestavek o lutkovnem gledališču!) Ta nedolžnost mu narekuje obliko in vsebino in nedolžna preproščina je končno tista limanica, na katero se ujame mladi čitatelj in tista mala, netragična, a odrešujoča usoda Andersena, ki vodi njegove pravljичne tekste v območje mladinske literature, ko so mu vrata v druge umetniške svetove izvečine zaprta. Dejali smo: odrešujoča usoda, to pa docela pravilno, kajti mnogo je bilo duhov, ki so vrtali v poslednje skrivnosti življenja, a so po spoznanjih ali na poti do spoznanj in razodetij padli v temo, odkoder jih je edino smrt povedla v odrešujoča kraljestva miru. Naj imenujemo Kleista, Novalisa, Hölderlina ali D. H. Lawrenca. Filozofska knjiga D. H. Lawrenca, »Igra nezavednega«, izreka v bistvu eno samo veliko prekletstvo nad spoznanjem in razumevanjem, ki da je lastnina zlodeja. »Otrok in ljudstvo morata imeti mitično predstavo o življenju in svetu.«

Nadaljnjo usodo pravljic in bajk v mladinski umetnosti nam osvetljuje sodobnost, ki jo razgiblje otroško-primitivni duh stvariteljev pravljичnih igrač.

Pojav otroško-primitivnega duha kot dekadentni odmev hišne meščanske kulture spada v okvir kulturno-psihološke slike naše dobe. Obdobje karakternih lutk, ko je odrasli človek podajal otroku igrače in ga risal kot pomanjšanega baročnega človeka (prim. risbe O. Speckterja), je minulo in v zvezi s tem se je tudi »odznotraj razbila individualno-psihološka slika o otroku« (W. Benjamin). Človek se je razstal z otrokom, da je na drugi strani popolnoma padel na ravnino njegovega včasih nam tako nerazložljivega in nerazumljivega življenja. V otroški sobi so se zdajci pojavile lutke-dojenčki in raznovrstne oblike fantastičnih igrač. Stilizirana in grobo realistična ilustracija sta krenili v fantazijsko brezličnost in primitivno šolsko nazornost. Pravljica je polagoma zgubila svoja zadnja blede mitična ozadja, imena pravljичnih junakov in junakinj, ljudskih komičnih tipov, so izenoličila onomatopoeična, ki so se priličila otroški govorici. V Kunčičevem minijaturnem svetu ugledamo na priliko zaokroženo takšno kulturno sliko dela mladinske umetnosti. Pogledajmo samo ta njegov minijaturni svet, svet »Kotičkovega strička«, ki je nenehoma v pisemskih odnošajih z otroci in ki se vrti liki čarobno kolo želj in vabil in malih izpovedi in ki nadomešča vso davno pravljичno govorico naših dedov in babic, vso otroško romantiko pesmi ob zibelkah, ali niso s tem svetom že nakazane nove oblike mladinske umetnosti? Pravljica je iz hišne

kulture in iz sveta življenjskih usod pravljicarjev prešla v kulturo časni-karske uredniške sobe, v kulturo filma, tehnike (radio!) in detektivskih pravlj-jičnih spisov. In na tem tragičnem prehodu nas pozdravljata E. Kästnerja mladinska povest »Emil in detektivi« in hkrati njeno veliko nasprotje — legenda.

IV

Iztek starodavnega mitičnega sveta v podobah bajk, pripovedk in v obliki razne religiozne plastike v mladinsko umetnost predstavlja zadnje, majhno dejanje tragedije velikih kultur. Na njihovo mesto je stopilo krščanstvo s svojo nabožno ljudsko umetnostjo in značilnim izdelkom — *l e g e n d o*. Razumsko pozitivistična znanost je legendi in njenemu pomenu marsikaj škodovala, toda romantika (Herder) in umetnost sta jo razložili in pojasnili mnogo pravičneje kakor marsikateri prosvetitelj starega ali novega časa. Skrivnostno resnico in čudežno lepoto legende občutimo kakor preprostost in pobožnost kmečkega ljudstva ter primitivno iskrenost njegove umetnosti, ki se javlja v podobarstvu, rezbarstvu, pesmih itd.

In ravno legenda je vezišče ljudske in mladinske umetnosti. Ali oblikovanja v otroškost in domačnost Grimmovih pravljic legenda ne vzdrži. S tem bi postala posvetnost in ne več svetost, pobožnost. Pri bajkah in pripovedkah je delo poenostavljenja in popravljičenja naraven zakon kultur in prostorov, ki so razpadli, dočim je krščanstvo — veličastno ozadje legende — še živ duhovni odraz življenja sodobnih ljudstev. Bistvena razlika med bajko in legendo nam k temu daje še končnih pojasnil. Bajka je prostor iskanja več bogov (prim. Chesterton), ki se nikdar ne razodenejo, a legenda je prostor iskanja enega Boga, ki se človeku naposled prikaže v prispodobi čudeža. Bajko je oblikoval človek-iskalec, a legendo človek, ki najde svoje veliko središče, prvič v betlehemiški votlini, ki jo je obsijalo rojstvo Jezusa Kristusa. Zatorej so betlehemiški pastirji, ki so prihiteli k božjim jaslicam, predhodniki srednjeveškega in novoveškega kmetskega človeka, ki so najvernejša podoba njegovega religioznega romarstva ravno legende.

Legenda, predstavljena v mladinsko-leposlovni obliki mora po vsem pri-krojevanju in pomanjševanju ohraniti svoje religiozno gibalno in svoje čudežno najdišče. Tudi stilno mora razodevati nekaj, kar je lastno duhu legende. Zaradi tega legenda ne more biti otroška, pač pa dobra in lepa mladinska knjiga, ob kateri je vsa mladinsko-pustolovska šara le prazna igrača in sanjska brez-cestnost. Njen ustvaritelj ni običajni pocijevski tip mladinskega pisatelja, ampak umetnik sam, ki ima i do legende i do mladine svoje žive, iskrene odnose (Meško, Lovrenčič).

Ako smatramo za srečo, da so Brata Grimm in Andersen našli stare mitične svetove, bomo spregovorili na drugi strani o usodi A. Remizova, da je zablodil v krščanski, legendarni svet. Alekseja Remizova »Na sinjem polju« ni umetnost za otroka, nego pravljčno-realističen spis o otroku, o deklici Olgi, ki podobno kakor Emily v »Viharju na Jamajki« (R. Hughes) doživlja dobo dozorevanj prvih čuvstev in nagonov. Kar je pri Emily romantično-pustolovski svet na

roparski ladji, to je pri Olgi legendarna ruska zemlja, zemlja prividov in sanjskih prikazni. Iskalsko-mitično strukturo remizovljevega življenja v osvitu legende podaja v malem Olga in prav nič izsiljenega ali narejenega ni v tej naši trditvi, namreč, da oblikovanje Olge krije v podtalnosti isto vzročnost kakor ustvaritev Madame Bovary pri Flaubertju. Usedlina vsega tega temotnega elementarnega dogajanja pa je pri Remizovu čisto naravno tisto zanj tako značilno zbirateljsko življenje, ki se preveša zdaj v artizem, v čudovit smisel za jezik in izdelanost stila njegove proze, zdaj v eksotično razvratnost bledega plesa poganskega človeka v krščanski in razumsko-kolektivistični sodobnosti. In če bo Remizov slej ali prej s svojimi spisi prestopil v območje mladinske literature, se nam ta njegov zadnji postopek ne bo zazdel prav nič nenavaden ali nenaraven. Na tak način tudi nastaja resnična mladinska literatura, ki se je drži usodnost življenja takih ljudi.

V

Navzlic avtonomnemu značaju je umetnost sama tudi kultura ali vsaj njen veliki odsek, v primeru naših razmotrivanj o mladinski umetnosti še prav posebno, ker smatramo vsa poseganja velike umetnosti v mladinsko za nekakšne kulturne zadeve ali dogajanja, bodisi da smo do takih spoznavnih zaključkov prišli na podlagi značaja mladinsko-umetniškega izdelka bodisi po odgonetki umetnikovega razmerja do otroka in mladinske literature, skratka, po spoznanju zavednih odnosov velike umetnosti do mladinske.

Toda umetnost ima do mladinske knjige še poprej nezavedne odnose. Ti odnosi nalikujejo razmerju, ki ga ima ljudska umetnost do mladinsko-umetniških izdelkov. Dobra leposlovna knjiga je liki blagodejni duh, ki visi nad stvaritvijo mladinske knjige, kakor nezavedno obrazuje igračo ali primitivno lutko kultura upodabljaajoče umetnosti. A mimo tega hrani tudi umetnost v svojih območjih nekakšne kulturne dobrine, ki so jo končno ubrale v mladinsko literaturo. Resnično: posebni potopisi bi se morali sestaviti, da bi se do potankosti pojasnil postanek znatnega dela mladinske umetnosti.

Izginjanje in umiranje literarnih oblik verno razlaga sociologija literature. Časovnost raznih romanov in pesniških zbirk se v drugih dobah ni obnesla, ker je našla prav malo ali nič odmeva v družbi. Dvoje koncev preži na tak izobčen roman: ali docela utone v pozabi ali pa mu zadnje dobro zavetje nudi — mladinska literatura. Povsem naravno je, da roman ali pesem, ki ju dobe presade v mladinska okrožja, nosita že v svojih osnovah tiste značilne stilske znake ali lastnosti, ki ju usposabljaajo in določajo za to pot v mladinsko slovstvo ali malo usodo, in sicer v glavnem: prosevnost vzgojnih teženj, kulturno-zgodovinska predstavljalnost, preprostost pesniškega verza (prim. iztek umetne lirične pesmi v ljudsko popevko), oblikovna okorelost, ki jo odkrivajo šele poznejše dobe, mladostni značaj romanov-prvencev itd. (Prim. Scott: Ivanhoe, Jurčič: Deseti brat i. dr.) Take posebnosti in značilnosti, zlasti pa dejstvo, da roman izhaja iz starih, običajno romantičnih dob, so v soglasju z zakonom otrokovega duševnega razvoja, ki terja ne samo vrnitve v naturo in k igram,

nego tudi doživetja oblik in vsebin preteklih dob. Ali ta zakon ne ostaja samo otrokov, porazširja se na priliko danes i na nas, ki iz tehnično-razumske sodobnosti občudujemo idile davnih časov in postal je zlasti bogoiskateljski klic v umetniku-romantiku, ki se je na svojih iskanjih in stremljenjih po primitivnosti, ljudskosti, otroškosti in na vračanjih v naturo, v mitos in davne kulture srečal z mladinsko umetnostjo, ki jo je začel ustvarjati v znamenju višje popolnosti, ne iz golega modnega spogledovanja, temveč iz značaja svoje bogoiskateljske poti. In taka mladinska umetnost je neposredno postala umetnost (prim. Bonsels), zlasti umetnost, potem šele kultura, ki nam jo prikazujejo zavedni odnosi umetnika do nature in otroka.

Tej vzorni mladinski umetnosti romantikov se je priključila epska mladinska povest (G. Scott, Trojka, F. Bevk, Lukec in njegov škorec), ki ni toliko umetnost, kakor kultura, kar izpričuje prozornost njenega mladinsko-ljudsko-umetniškega prostora. Mladinska povest ali zgodba je povest o otroku in za otroka, za mladino. Njen prostor je jasen, čist, ker ga čisti Bog ali etika ali otrok sam s svojo preproščino in nedolžnostjo. In zdi se, da v svitu čistine prostora otroka bolj plastično vidimo, da otrokove kretnje prosevajo obrisno in da raz njegov obraz žarita svetlost in trpkost v ganljivi luči. Odraslemu svetu prostor mladinske povesti na svoj način dovoljuje vstop ali pa ga sploh odreja: pomaknjeni v medlo ozadje čakajo odrasli ljudje vstopa v veliko epsko povest. In le otrok in žival hitita v ospredje in h končni odrešitvi, ki je ne morejo ovirati vse osti zlobne okolice. Prostor mladinske povesti ima naposled še svoje resnice, ki skupno z določenostjo in premočrtnostjo dogodkov izdihavajo bajnost, skozi katero gre črta žalostne in ganljive usode samotnega otroškega srca. Nekako drugače se še glasi ta bajna črta: kako teče sreča v nesreči, ali obratno, ali: kako je vse žalostno čudovito lepo in dobro. In če iščemo še nadalje imena za to bajnost, se nam prostor mladinske povesti počne pretvarjati v prostor — staroverske ljudske povesti. S tem smo narahlo osvetlili kulturno strukturo mladinske epike in obstali pred domnevo, da umetnik le iz prostora ljudske povesti gradi dobro epsko mladinsko povest. Kajti bržko vhajajo v mladinsko povest elementi, vzorci in oblike iz velikih družabnih, idealističnih romanov, se ona prevesi v drugo prozornost: v sestavljenost, ki predstavlja edino pravi mladinsko-umetniški diletantizem. Povest ni povest, ampak naprava, ki stoji na mrtvem razmejišču odraslega in otroškega sveta, ker njen sestavljač nima niti do mladinske niti do velike umetnosti izčiščenih odnosov. Sestavni deli te naprave so: negibna okrožja človekovih dejanj, pojavni svet, neznačilno govoreče živali, spomini na mladost, diletantski pesniški sentiment, nerodno podprt z lokalizmi itd. Jasna sestavljenost te pisane naprave se simbolično krije s prozornostjo primitivne zložljivosti igrač in lutkovnih samogibov.

Ali mladinska umetnost se ne preveša samo v diletantizem sestavljalnosti, nasprotno: odlično izbrušena in izfinjena oblika povzročča, da pesem (prim. »Naše luči« iz Cicibana) ni toliko mladinska umetnost, kakor že umetnost sama. Spričo središčne biti male umetnosti, ki jo predstavljajo njena ljudskost in osebnosti kot Andersen, Poci, Grimm, Busch, nam postaja čisto jasno,

da artistični blesk Teschnerjevega lutkovnega gledališča ali subtilni vzorci otroške pesmi O. Župančiča niso nič drugega nego prodorniki v nove stilne možnosti umetnosti in navsezadnje le ideje bodisi o gledališču, bodisi o otroški pesmi. Stvaritelj sam je izvečine umetnik, ki mu je lutkovno gledališče predstavnik svetovnega nazora (Kleist, Jarc), otroška pesem in pravljica pa najvzornejše uresničenje bleščečega pesniškega izraza.

S tem pa smo zgrešili osnovni ton splošno veljavne in ob vsaki priliki napisane literarno-kritične besede, ki povišuje ono za vzor mladinske umetnosti, kar se ji prej odteguje in odmika. Brez dvoma: mladinska umetnost izhaja iz umetnosti. Toda njeni najbolj živi viri se skrivajo v mitosu, v legendi, v davnih kulturah, v prostoru ljudske pesmi in povesti. Naša dolžnost je, da te vire odkrivamo in pojasnjujemo, ako hočemo, da se nam bo podoba mladinske umetnosti do konca izjasnila in da ustvarimo objektivno in pravično razmerje do njenega svojskega ustroja. Njena tako razglašena obrobnost razpolaga z zadostnimi iracionalnimi izvirki, lastnostmi in vrednotami, da jo vpeljemo v svojebitno poglavje nature življenja in kulture umetnosti.

NOCTURNO

JOŽE KASTELIC

Nad mestom se pretakajo sijaji neskončno daljnih zvezd,
na oknih mesečina smehljaje tke zlate.
Zelenih dreves šumeča bolest
me spominja nate.

Vsako uro se bom zbudil
in bom gledal okna tiha,
kako mesec sije nanje,
kako v tople, neme sanje
kakor zibka v božjih rokah
jata belih hiš usiha...

MOLITEV

JOŽE KASTELIC

I

Po zelenih hostah sva s svojimi sanjami šla,
iskala vseh daljnih gradov in vasi.
Najini duši sta keruba dva plameneča bila:
kerubi gledajo vedno neznane, daljne stvari.

Oči so se rož in zelenja opile,
pa sva jih hkrati kot luči zvečer z rokami zastrla.
Hoste so tiho se nizko nad naju sklonile,
v nama je sleherna žalost kot zvezde pred zarjo umrla.

II

Moj čoln je oblilo žareče zlato
širnega morja.
Za seboj sem pustil v temah zemljo
in žalostne blodnje srca.

Na tem morju so vsa jadra rdeča
od božjih krvavih rok.
Čolni so vsi brez krmil in brez vesel
kot nebogljene igrače otrok.

V čolnih sedijo romarji tihi
iz daljnih krajin.
V dihih vetrov se pokojno napenjajo jadra
sredi spokojnih tišin.

Moj čoln plove trudno v pristan
večnih mest.
Nad njim gre tiho samotna pot
mističnih zvezd.

ERJAVEC IN LEVSTIK

DR. AVG. ŽIGON

4.

Nadaljevanje

Tajnik Anton Lé sar pa dalje: »Vodnikove pesmi so se jele tiskati ter je sredi do septembra meseca tiskanih bilo 7 pol. Pri 8. poli pa se [je]¹ tiskanje popolnoma ustavilo s tem, da te pole ni hotelo biti v tiskarnico;² Levstik, ki si je bil v pogodbi pridržal pravico oskrbovati popravo,³ mnogokrat [po tiskarnici] nagovorjen za korekturo ni dal niti poprave niti odgovora,³ zakaj je ne dá.«

2. IX. 1869. Novice 8. IX. 1869, str. 289: Tajnikovo poročilo V. občnemu zboru 2. septembra 1869 dopoldne od 9. ure do ½12.; pri točki o knjigah, ki jih Matičarji dobé za preteklo leto (pod 2.), je povedal A. Lé sar — ob osebni navzočnosti Erjavčevi:

»2. „Vodnikove spise“, njegove pesmi z gosp. Levstikovim komentarom, njegov natančen življenjepis (če se dovrši o pravem času) in nekoliko imenitnejših njegovih prozaičnih spisov; tudi ta knjiga utegne narasti na 30 tiskanih pól.« [Dosegla jih je le en sam list nad 9. pol! In imel je pri tem dosti zasluge g. Anton Lé sar s svojim lepim taktom. Kdor je še človek med nami, bo razumel.]

2. IX. 1869. Novice 22. IX. 1869, str. 304/5: poročilo o 15. ti seji odbora MS, ki je bila 2. IX. 1869 popoldne ob 5. uri; in čudo, — v tej seji, kakor je videti iz poročila, ní o Levstiku bilo nobene, ne dobre ne slabe! Zadovoljil se je torej A. Lé sar s tem, kar je bilo že dopoldne. Tudi pri tej popoldanski 15. odborovi seji je bil osebno navzoč — Fr. Erjavec.⁴

Novice so 31. VIII. 1870, str. 279, prinesle iz 17. seje odbora MS, ki je bila 1. avgusta 1870, te Lé sarjeve besede: »21. junija 1869. leta je g. Levstik svoj rokopis izročil odboru [!!! kar ni res! — ampak prof.-ju Vávrú-u in drju. Zupancu!], ki se še isti dan nese v tiskarnico. Izvirni rokopis si pa pridrži, [bil je torej tudi o tem tistega dne spet nekak ples Levstikov z gospodom!], češ, da ga potrebuje pri popravljanji.« In sedaj sledí tisti kronološki podatek Lé sarjev, ki nas tu posebej zanima: »Sredi meseca septembra 1869. leta [od 21. junija 1869. torej nadalje!] tisk dospé do 7. pôle; pri 8. pôli pa se popolnoma ustavi; in počiva do srede novembra [1869], ker g. Levstik korekture 8. pôle cel mesec ne pošlje v tiskarnico.« Torej, recimo, točno (kar je Lé sar, recimo, le malokdaj do lasú!): 15. IX. do 15. XI. 1869 je »tisk počival«: zadnjega pol meseca septembra, ves oktober, in prvega pol meseca novembra leta 1869, dva polna meseca; kar se za tri dni difference vsaj na eno stran vjema z dokumenti: Levstik je 11. novembra 1869 v pismu obljubil, da izročí tiskarni svoj rokopis »takoj jutri«, t. j. 12. XI. 1869. Torej je Levstik svojo besedo izpolnil: dovršil je bil tiste »Kratke in poskočne« Vodnikove, ki so res v 9. poli knjige, in še en list v 10. poli; tisk je po Lé sarjevi besedi »počival do srede novembra 1869«, in ne dalje! Toda, zakaj je od srede septembra nadalje tisk Vodnikovih »Pesni« »počival« pravzaprav?

Zakaj pravzaprav! Tá točka je doslej temna. Ali se dá razjasniti? Imamo kaj poročíl, vire li, ki bi nam odgrnili zaveso? Papirje? izročíla? besedo iz živih ust?

Z Erjavcem sta takrat v Ljubljani skupno doživela še tisti »slavni« petek, 3. september 1869, — dan po V. občnem zboru in 15. odborovi seji Matice Slovenske:

¹ V originalu izpuščeno.

² Rokopis prvotno: s tem, da g. Levstik [ni] tiskarnici ni vrnil poprave, če tudi je bil mnogokrat...

³ Rokopis prvotno: ni dal [prav] poprave, a tudi ne odgovora,...

⁴ Novice 8. sept. 1869., str. 289, poročajo takoj v uvodu poročila o V. občnem zboru MS, da so bili pri tem občnem zboru med »pričujočimi« — »izmed vnanjih [odbornikov namreč] gg. Fr. Erjavec, Jurij Grabrijan, dr. Rad. Razlag, dr. Jož. Ulaga in dr. Jož. Vošnjak.« Zdí se tu, da je bil Erjavec tega leta m. avgusta nekaj tednov pri svoji teti v Ljubljani, in potem tudi še kak teden v začetku septembra, da sta z Levstikom »ustanovila« terminologijo za kemijo, ki jo je takrat že izdeloval Erjavec za Schoedlerjevo »Knjigo prirode« pri Matici! (Gl. dalje: Erjavec Levstiku 27. VII. 1870). O popoldanski prisotnosti Erjavčevi pri 15. odborovi seji pa pričá LMS za 1869/II., na str. 27: »Pričujoči so bili... izmed vnanjih [odbornikov]: gg. Erjavec, Grabrijan, dr. Razlag, dr. Ulaga, dr. Vošnjak in dr. Krek.« (Isto: Novice 1869/304). Takrat je Erjavec že videl 6 ali 7 pol Levstikovega dela, t. j. »Vodnikovih Pesni« na čistem, ker so bile z drugimi tistoletnimi knjigami MS za V. občni zbor 2. sept. 1869 razstavljene v Čitalnici (v Matični sobi); kakor pričajo »Novice« 8. IX. 1869, str. 289, odn. LMS za 1869/II., str. 20, češ: na koncu pozdravnega ogovora predsednik (dr. E. H. Costa) »naznani, da so dosedaj tiskane pôle matičinih knjig na ogled položene na mizi...«

dan domenka vseh slovenskih deželnozborskih poslancev za enotno skupnost »Bleiweisovega« programa o »Zedinjeni Sloveniji«. Ničnost! Besede.

Slog in oblike, pa tudi vsebina govora, da je poročal Levstik, ne dr. Zarnik, kar je o tej takratni »tajnosti« prinesel »Slov. Narod« 7. IX. 1869 med dopisi v številki 105:

»Iz Ljubljane 5. sept. [Izv. dop.] V saboto, t. j. 3. sept. [bil pa je 3. sept. to leto — petek!] so se bili v posebno posvetovanje zbrali slovenski poslanci iz Kranjskega, Štajerskega in Goriškega. Sešli so se bili v privatni hiši in kar so mej sabo sklenili, ostane bajè tako dolgo tajnost, da bodo dejanja same[!] kazale[!], kaj je bilo skleneno. Toliko vem, da so vsi sklepi obveljali enoglasno. Govorila sta posebno mnogo g. Svetec in Tonkli. Prvi je poskušal svojo politiko zagovarjati, drugi ga je zavračal. Celó posvetovanje je trajalo 5 ur in videti je, da je vendar nekaj ognja prišlo v naše očete, kar ni taka malost. V tej seji je bajè prišlo celo do burnosti, pa se je — to se vé zopet v miru poleglo. Kakor hitro kaj več zvem o tej »tajnosti«, poročam vam.

Zvečer so se zunanji in nekoliko naših domačih poslancev zbrali v gostilnici na šentpeterskem predmestju ter napravili vesel večer s prostimi razgovori med seboj. Nekoliko mlajših Ljubljancov je to zvedelo in hitro so osnovali malo serenado, ktere se je vdeležilo mnogo vseskozi narodnih šentpeterskih Ljubljancov. Dr. Zarnik se je v imenu poslancev v kratkem govoru zahvalil.¹

»Pri Jarneji«, v slovíti gostilni Černétovi »na šentpeterskem predmestju«, je gostoval Levstik tiste čase dnevno. Bil je tam takó domač, da je zašla gostilna celó v njegova pisma (LP/2, 169, 291) in pesem (I./77). Zbiralo se je tam — slovenstvo in slovéla je tiste čase gostilna v narodno »rodoljubni« slavi. Politična gostilna — narodne, ne »prvaške« družbe. A kjer je gostoval Levstik, ní li bil Erjavc ž njim? tiste takó »rodoljubne« dneve, a zlasti — dneve »terminologije za kemijo«!

Kam in kedaj je odšel Erjavc iz Ljubljane? Ne vemo. Komaj da še slutimo, da tam nekako o Malem Šmarnu. Dozoréla je bila Erjavcu ob Levstiku slovenska terminologija za kemijo Schoedlerjeve »Knjige o prirodi«; in šel je, »ptica selivka«!²

V Tacenj pa, vémo, — nista šla več; navzlic Levstikovi besedi, ki je nista pozabila ne Franja, ne Levstik. Sam o tem tam, kjer si je privzel Levstik še drugič Erjavca v svojo poezijo o Franji; ob dogodku takó nenadnega sestanka s Franjo »nevesto« m. februarja 1870 (pri »Virantu« v Ljubljani):

[10.] Boječa si mene vprašála,
A vendar vprašála si tí,
Zakaj me že mesec in mesec
K vam bilo [nikoli] nič ní?

[11.] Ko vendar sem zadnjič obétal,
Da jaz in prijatelj z menój
Po štireh nedeljah zopet
Stalà spet tam pred tobój.
»Čúden sestánek.« [I./249].³

¹ Urbas V., Dr. E. H. Costa, str. 46: da je 3. sept. 1869 bil shod kranjskih, štajerskih in goriških deželnih poslancev, 23 mož, v Costovem stanovanju; predsednik shodu — Bleiweis. Sklenili da so za prve deželne zборе skupni program in resolucijo za »Zjedinjeno Slovenijo«, dotlej pa da bodi vse tajno. Torej tisti »slavni« program vseh slovenskih že taborov dotedaj! Vlada pa da je izvedela te sklepe, — in razpustila 22. oktobra 1869 nenadoma deželni zbor. In vendar (str. 48), da: »Sploh se sme reči, da se je pravo politično delovanje Slovencev pričelo še le z 1869. letom, ko so določno izrekli svoje tirjatve.« Nadaljnji shodi za ta program: 14. aprila in 8. maja 1870. Levstik pa jih je nagnal s »prvaki trepetniki«! (Prim. še: »Slov. Narod« 30. X. 1869, št. 128: Levstik, »Zaupnica g. dr. Zarniku.«; ter »Novice« 3. XI. 1869, str. 360: »Zaupnica gosp. dr. Zarniku« iménoma zoper Levstika. Nató: »Slov. Narod« 11. in 13. XI. 1869, št. 132/133: Levstik, »O šentpeterskej zaupnici g. dr. Zarniku.« S podpisom: »Der mann mit geschlossenem visir.« [Levstikov lastnoročni koncept zadnjih stavkov tega članka gl. tu nadalje na koncu koncepta k pismu Levstikovemu z dné 11. novb. 1869, pod črto.] Potem: »Slov. Narod« 20. XI. 1869, št. 136: »Res stavimo „zedinjeno Slovenijo“ da bog pomagaj! „Novice“ XXV. 46, 380.« In nadalje: Levstik, »Dobrodejno olje.« [Slodnjak, Levstik III./201, in »Opombe« III./428.] Satiro da je Levstik bral na sokolskem večeru v soboto 11. XII. 1869, ravno mesec dní po tisti odseki ovi seji pri Matici.)

² Levec Fr., Frana Erjavca Izbrani spisi II./47. (Matica Slovenska, 1889.)

³ Levstikov edini rokopis te pesmi, nagli koncept brez naslova in brez dneva, v LO. Po njem je tudi Levec priredil svojo gladko obliko pesmi (I./248); izpustil prvo strofo, dal pesmi iz lastnega njen sedanji naslov: »Čúden [!] sestánek«, in — preli dokaj verzov. Ohranjen je še v LO Levčev rokopis te redakcije. Levčeva je n. pr. oblika: »Po štireh [se zopet] nedeljah [Sestaneva] tam pred tebój.«

»Štiri nedelje« dá od 2. septembra nazaj 5. dan avgusta; od sv. Lorenca (torek 11. VIII. 1869) naprej — pa torek 7. septembra 1869, dan pred Malim Šmarnom. Že takrat »zadnjič« torej, tam o sv. Lorenču v Tacnju, sta Erjavce in Levstik imela svoj načrt in namen, svoj sklep: da se začetkoma septembra t. l. spet sestaneta! »Kemíja«; in »rodoljubni« dnevi!

Po Erjavčevem odhodu se je odpravil takrat z jesenjo tudi Jelovšek.

Martin Jelovšek pa je odšel 19. IX. 1869 v Maribor k »Slovenskemu Narodu« prav tiste dni, ko mu je bil urednik Jurčič, kot nadomestnik Tomšičev. Odpotoval je bil Tomšič za dobo od 2. IX. do nedelje 26. IX. 1869 v »zlato Prago« na slavnosti za Husovo 400-letnico.¹ Jelovškove odhodnice v Ljubljani se je udeležil takrat seveda tudi Levstik, z drjem. Zarnikom; pač tisto zadnjo soboto 18. IX. 1869. Martin je bil srečen in ponosen, dasi žalostno vesel! Še iz Maribora se Levstiku za to zahvaljuje, s prvimi besedami v svojem prvem pismu 3. oktobra 1869, točno 14 dni po odhodu svojem iz Ljubljane. (LP/131).

Prav takrat, nekoliko pred Jelovškovo odhodnico že, pa je Levstiku došlo náglo in nújno delo. Vsprejel je to delo — prisiljen! Sam je zapisal, da so ga »neodvratne okoliščine — trdo silile, ... neprestano baviti se z drugimi,« njemu »sicer neljubimi, a z necega ozira vendar neogibno potrebnimi deli«. Moral je!

Takó nam je ta beseda Levstikova že sama nekaj podlage. Saj govori o »trdi sili«! Ohranil pa se je drobec dosti bolj jasne besede, ki govori naravnost brez vse zastrtosti, na vsa usta. Žal, da prekratko! Janu L. Črnemu, prvemu tajniku generalnega zastopa banke »Slavije« za slovenske dežele v Ljubljani, začasno takrat po poslih odsotnemu izven Ljubljane v Olomucu, — je pisal Levstik oktobra m. 1869:

»Darum mache ich Euer Wolgeborn die ganze Sachlage bekannt und ersuche mir die noch restirenden 60 fl mit umgehender Post zu schicken; denn ich lebe von meiner Feder u. benöthige dringend des Geldes. Ich habe ganze Nächte hindurch gearbeitet um bis zum 25. vorigen Monates die erste Partie liefern zu können; suchte somit der Bank „Slavija“ zu dienen, so viel ich konnte...«²

Takó smo zdaj tu pri ključu! Pismo tírja. Nujno, za dneвно življenje! Iz sile in potrebe tírja. »Ostanek«, celih 60 fl tírja, — od bogatina siromak!

Lésar poroča, da je tam »od srede septembra«, torej okoli 15. → nadaljevanje Vodnika pri Blazniku zastalo. Dne 25. septembra 1869 pa je dovršil Levstik, kakor piše v tem odlomku koncepta sam, za češko banko »Slavijo« — prvo partíjo prevzetega dela: t. j. uradnih zánjo prevodov v slovensko besedo. Delal pa da je noč in dan! Delal tiste dni — tam pred 25. septembrom l. 1869!

Dnevi se torej točno vjemajo. Zadeva se jasní! Naklonílo je življenje Levstiku, »liliji na polju«, spet svoj dár, dasi po svoje sámo sebi zakoníto zvesto, — trd dar! V tesnih dnéh, to je videti iz Levstikovih lastnih besed, — zaslužek, kruh. In delo za Vodnika — je zastalo! Zeló umljivo.

Tesnílo je Levstika sicer že vse to leto. In imamo dokaze, da bolj in bolj tesnílo tam v poletju. Takó kakor sedaj — na jesen, pa se zdi, da vse leto še né! In iz jeseni — tudi tja v zimo! Trlo ga je, bolj in bolj.

Bilo je m. maja, o binkoštih 1869. Dne 17. maja, na binkoštni ponedeljek, so »rodoljubi« sklicali shod, »slavni« tabor v Vižmarjih pri Ljubljani. In prišel je s

¹ SN 4. IX. 1869, št. 104, Jurčičev razglas: »Ker je vrednik „Slov. Nar.“ g. A. Tomšič pred dvema dnev[oma] odpotoval na Češko k Husovi svečanosti, prevzel je za ta čas podpisani vredništvo. J. Jurčič.« — Jelovšek M.-Levstiku v nedeljo 3. X. 1869: »Tomšič je prišel denes teden [— torej v nedeljo 26. IX. 1869] v Maribor, potem sva bila v torek v kazini, je spet vrednik, misli pa da mu bode morebiti vredništvo odvzeto zavoljo ljubljancanov, kako in kaj pa ni povedal, morebiti Ti bolje veš.« (Gl. Tomšičevo pismo Vošnjaku v naslednjem.) —

² Levstikov nedatirani koncept pisma, odlomek; v Levstikovi ostalini. (A. Pirjevec: LP/344. [LP/169].) Prim. tam še (LP/344) slovensko pismo neznancu, ad: Černý!

Štajerci zastopat Maribor tudi takratni urednik, prvi urednik »Slov. Naroda«, A. Tomšič. O tem priča pismo njegovo *Len dov šku*, nedatirano sicer, toda iz tistih dni kmalu po vižmarskem prazniku, polno še odmevov »slavnega« dneva:

Dragi prijatelj!

Prav lepo se Vam zahvalujem za Vaše prijazne nasvete. Kar bo v moji moči, hočem storiti, dasi ravno je marsikaj v praktičnem življenju teže, kakor se to sodi iz teoretičnega stališča. Tako n. pr. se je od naše strani že trikrat pisalo v Ljubljano, namreč dru Bleiweisu in dru Costi, naj bi se sešli enkrat vsi slov. poslanci in se konečno dogovorili o programu, ktereга naj bi se držali vsi poslanci v vseh parlamentih. Ali mislite, da smo dobili *le odgovor*? In vendar od naše strani nisem pisal jaz, ki za svojo osebo vživam med ljubljanskimi velikaši najsla-/beje ime, tako da me naravnost črté in sovražijo, ampak pisali so dr. Kočevar, Dominkuš in Vošnjak. V Ljubljani je monopol, v ljubljansko politiko si ne pusté nobenega vmes utikati in ko bi se jim kriva politika še tako mirno in temeljito dokazala. Vošnjaka je Bleiweis v Ljubljani pri zadnjem taboru komaj pogledal, meni ni niti odz[d]ravljjal, dasi ravno jaz ne zahtevam nobene časti in se tudi nikjer naprej ne rinem.

Kar se tiče slov. politike, sem namenjen nekoliko tednov pred dež. zbori poseči popolnoma in medias res. Nezaupnice pred prostim ljudstvom se mi pa *zde nevarne*, ker prosto ljudstvo lahko zbegajo, tako da bi s / sedanjimi poslanci ala Toman in Svetec morebiti hrbet obrnilo vsej narodni politiki. *Z nepodučenim ljudstvom ni nobene krepke akcije*. To se vidi tudi zdaj na Poljskem, kjer bo ljudstvo po deželi marsikaj pokvarilo s zaupnicami na Ziemalkovskega, pokvarilo marsikaj onega, kar je Smolka opravil v glavnem mestu. — Sicer pa nikar ne mislite, da se jaz popolnoma ne slagam z Vašim mnenjem, samo to sem hotel reči, da 1. naše *domače* okoliščine niso take, da bi jih mogli razkrivati pred sovražnim nam svetom in 2. da ima »Slov. Nar« sicer res nekoliko upljiva, ki raste od dne do dne, da pa nikakor nima še toliko veljave, da bi se po njem hoteli količkaj obračati ljubljanski monopolisti. /

V obče pa prosim, da mi verujete, da mi je jako ljubo, ako mi kdo v mojem težavnem stanju priteče z dobrim nasvetom na pomoč. Tudi nad mojo dobro voljo ne dvojite, kjer ne zadostujem, pač samo ne zadostujejo moje slabe moči.

Gledé »Vaterl.« bom skušal, da stopim ž njim v zvezo, ker mi zdaj list ni na razpolaganje. Če ne bo drugače, si ga naročim. Vaš nasvet je v tem obziru jako praktičen.

Priporočaje se tudi za prihodnje Vaši prijaznosti zahvalujem se Vam kar najdostojneje za Vaše poslanje in Vas lepo pozdravljam.

Vaš

iskreni štovatelj¹

Tomšič m/p /

O tem vižmarskem taboru sta se sešla tudi z Levstikom. In Levstik je pritisnil Tomšiča, naj mu kaj odplačila pošljejo za njegovo delo pri Narodu. Tomšič je vse obljubil, doseči pa ni mogel pri štajerskih gospodarskih talentih in »Narodovi« mizeriji dolgo nič. Levstik je spet pisal pisal v Maribor, (pisem njegovih ní!), in slednjič mu je Tomšič odgovoril, po svoji stalni navadi — seveda nedatirano, a nekako tam okoli 20. junija² 1869:

¹ Rokopis: stovatelj

² Dežmanovo »Odprto pismo« v Triglavu: 11. VI. 1869; pismo Tomšičevo je iz dní *po* tem »Odprtem pismu«. Toda iz dní *pred* »Francozom« v »Slov. Narodu«; kjer je pričel 26. VI. 1869, v števil. 74. Med tema dnevoma torej zatrdno, ker sta skrajna mejnika pisma, odn. njegovega dneva.

Predragi prijatelj!

Če ima kdo odpuščenja prositi, potem ga moram prositi jaz. O jezi na moji strani ne more biti suma. Pač pa Ti moram biti neizmerno hvaležen za Tvojo toliko krepko in izdatno pomoč, brez ktere bi mi zadnje čase ne bilo niti mogoče delati. In zakaj Ti vendar nisem pisal? Ker nisem mogel storiti vsega, nisem storil ničesar. Ne sodi me krivo, zlasti pa ne misli, da jaz Tebe krivo sodim: Ker si morem nekoliko misliti Tvoje denarne razmere, rad bi Ti bil vsaj nekoliko goldinarjev poslal, ne kot odškodnino za Tvoj trud, ampak da bi vsaj kazal dobro voljo, ne kakor da bi mislil, ka Ti plačila tirjaš, ampak ker vem, da Ti je denarja potreba. Ali iz kase mi je režalo 2300 f deficita. Zdaj so začele dohajati naročnine in v najmanj dveh dneh bom mogel vsaj nekoliko storiti. Glej! to bi Ti bil moral pisati na Tvoje / prvo poslanje. Da kaj tacega ne gre rado izpod peresa, bodeš mi verjel, torej sem vedno le odlašal, denes pa moram govoriti, ker si me tako »prikvintal«, in je jel Tvoj sum raztezati se tudi na druge. Če hočeš, da je kdo kriv mojega molčanja, potem sem ga kriv sam jaz. Ne zameri mi ga, kakor tudi teh vrstic ne in bodi — če Ti je količkaj mogoče — prepričan, da imaš malo prijateljev, ki bi Te bolj spoštovali kakor jaz, ki se nesrečnega čutim, da sem Ti z mojim molčanjem žal storil, ko je bilo meni najhujše, da Ti pisati nisem mogel.

Kar imam Tvojega v rokah tiskal bom vse razen Dežmanovega odprtega pisma v Triglavu, ki nikakor ni po mojem okusu. Da ne pride vse že v prvoprihodnji list, to izvira iz tehničnih ovir. Dva dni moramo staviti, kakor sam veš. Torej mi za drugi dan ne ostaja vselej toliko prostora, kolikor bi ga potreboval. »Pol. razgled[«] in »Razne stvari« opustiti pa nikakor ne kaže. Jaz sam že komaj čakam, da morem natisniti »Francoza«. Pa dva že začeta listka ne dopuščata začenjati še tretjega.¹ Pesmi mi je vzel Jurčič za Glasnika, jaz bi jih bil prav rad tiskal. / Da bi bilo o Ljubljani že preveč pisanega ne mislim, zlasti ne, ker ljubljanski slov. list² toliko kakor nič ne stori v tej zadevi.

»Behörd.[licher] Wink[«]! Kaj mi bo ta? Vprašam za »beherdo«! Pač vem, da se snuje pravda, pa naj se; stvar mora iti naprej, če tudi tú pa tam kdo na poti obleži. Dokler se nam bodo pred vsakim sodnijskim pristavom in policijskim komisarjem hlače tresle, toliko časa pač: žalostna mi majka! Neodločna politika je lumparija!

Tudi lastniki me pusté v miru in so z listom zadovoljni. Edina opodtika je književno izobraženim toliko tiskarskih pomot! S slabo tiskarnico naj hudič dela. Janžič — v tiskarskih zadevah in kot gospodar je nihče — mi dela sitnosti, kjerkoli more. Dva stavca ne znata besedice slovenski: metteur-en-pages je zanikern in pa pijanec. Dvakrat popravljene pomote berem drugi dan v listu. Da [ga]³ pač nimamo / v beli Ljubljani!

¹ Ta dva vspeoredno tekoča »listka« sta bila Raičev »K. Havliček Borovsky« in Chocho-louškov »Poslednji bosanski kralj« v Podgoričanovem prevodu. In Tomšič res ni pretrgal obeh listkov, ampak počakal je konca »Posl. bos. kralja«, pretrgal le »Havlička«, ter 26. pa 29. junija 1869 v dveh zaporednih številkah (75. in 76.) vrgel v list, kakor je bil Levstiku obljubil, vso humoresko (z naslovom: »Francoz na kurjih jajcih.« Gl. Levec: Levstik III./102—112); res torej takoj, ko je dokončal »Poslednjega bosanskega kralja« v isti številki 75.! »Havlička« pa je nato sklenil takoj za »Francozom« v številki 77. Za eno samo številko ga je torej še bilo, in vendar je Tomšič potisnil vmes »Francoza«! (K tej Levstikovi humoreski prim. »Novice« 1861, str. 113, 3. IV.: »Francoz jajca valí.« Slodnjak, Levstik III./194, 427. Žal, da kratka noviška »zabávnica« ní dobesedno ponatisnjena prišla tam kot varianta za primerjavo v tekst »Opomb«.)

² Bleiweisove »Novice«!

³ V originalu izpuščena besedica. Brez nje je stavek popolnoma nejasen. Naravnost neumljiv!

Torej mi ne pomanjkuje niti poguma, niti vsestranske svobode, niti dobre volje; kjer list ne zadostuje, kriva je samo moja nezmožnost. Posebnega veselja človek tudi ne more imeti, ako vidi, da z listom ne gre naprej. Če se stvari ne zboljšajo v kratkem, ne bomo delali nobeno leto več. Ali je čisto nemogoče, da bi »Novice« listu bile količkaj bolj prijazne? Kranjsko farstvo celo nič ne mara za »Narod«.

Da mi pišeš vselej resnico, o tem sem popolnoma prepričan, saj Te vendar poznam, kakor bi tudi Ti [mene]¹ menda lahko toliko poznal, da bi ne sodil takoj najhuje. Edina rezervacija je bil do zdaj strije Pajek; ker sta ga Vidva z Domiceljnom tirjala na žrtvenik, dal sem tudi njega.²

Nikar me torej krivo ne sodi, pomagaj in svetuj kolikor moreš, vedno Ti bom hvaležen za vse in se tudi ravnal po tem, sicer pa včasih tudi nekoliko prizanesi, saj boš prizanašal svojemu dobremu prijatelju Tomšiču /.

Toda navzlic tej tolažbi Tomšičevi iz Maribora je Levstik vendarle še moral — čakati! Prav tiste dni je prišla 21. VI. 1869 Levstiku na dom »Pogodba«, ž njo, vémo, da tudi 40 gld.! Vendar pa je moral Levstik spet nekaj »prikvintati« Tomšiča tam proti koncu meseca junija, kakor govori novo Tomšičevo, spet nedatirano pismo Levstiku, iz dni tam med 1.—3. julijem 1869 (zatrđno p o 29. VI. 1869):

Dragi prijatelj!

Mislím, da Ti je denes Vodušek odposlal 20 f.³ Gotovo nisem jaz kriv, da jih nisi poprej dobil. Tvoje ponudbe, da hočeš delati za »Slov. Narod«, bil sem prav vesel. Zarad plače bi bilo najbolje, da se pogodiva in da jaz potem stvar *enkrat za vselej* doženem pri lastnikih, ki denarne stvari ne izpusté iz rok. Pričakujem, da mi odkrito poveš svoje želje, saj jih poveš dobremu prijatelju.⁴

Kar se tiče izdavanja »Slov. Nar.« ni se bati, da bi nehal, dokler je še kaj onih 6000 f, ktere so zložili štirski rodoljubi. Kedar pa mine teh, potem si pač ne obetam nobenega krajcarja več od njih. Zame je proketo žaltova,

¹ V originalu izpuščeno.

² O Pajku, glavarju v Ljubljani za okolico, radi vižm. tabora, afere na Igu, i. dr.; SN leta 1869: 5. VI. članek »Javni red in mir« & dopis »Iz Ljublj. 2. junija«; 12. VI. Dopis »Iz Ljublj. 9. junija«. [Po objavi teh dopisov: Tomšičevo pismo Levstiku, z besedo: »dal sem«, torej — že pred pismom!]. — 13. VII. dopis »Iz Ljublj. 10. julija« (Pajk & Trpine); 15. VII., št. 82, dopis »Iz Iga, 14. jul.«; 17. VII., št. 83, trije dopisi »Iz Ljublj. 13. jul. & 14. jul.« (vse sam Levstik: dogodki s slovensko zastavo na Igu); 20. VII., št. 84: uvodnik »Kdo na Kranjskem vlada«, in dopis »Iz Ljubljane, 17. jul.«; 24. VII., št. 86, dopis »Iz Ljubljane, 21. jul.« (zadnjič o Pajku). Bil je to isti Pajk, ki je bil 1863 Levstiku zatrl »Naprej«.

³ M. Vodušek, 15. VII. 1869 štiri leta že suplent na gimnaziji v Mariboru; 15. VII. je že poročal SN, da je imenovan v Kranj za profesorja. Pri SN se zdi, da je imel nekake blagajniške posle. Tomšič je bil zadnjič Levstiku obljubil v dveh dneh vsaj nekaj denarja: »Zdaj so začele dohajati naročnine in najmanj v dveh dneh bom mogel vsaj nekoliko storiti.« Zató se tu v naslednjem stavku opravičuje: »nisem jaz kriv«... češ, da čvrsta tolažba ni držala točno po napovedi. Pa je umljivo: flegma Vodušek ni ljubil »prevelike naglice«. Da je pa Levstik takoj spet dregnul v Maribor, govori nam o nujni stiski in potrebi že tistih dní. Škoda le takratnih pisem njegovih.

⁴ Pred odhodom svojim v Prago, torej pred 2. sept. 1869, ko je bil v Ljubljani V. občni zbor in 15. odborova seja pri SM, je pisal v nedatiranem pismu Tomšič drju. Vošnjaku, ko je bil ta namenjen v Ljubljano k Matični slavnosti (2. sept.) in na politični shod vseh slov. poslancev pri Costi (3. sept.):

Blagorodni gospod doktor!

Oprostite me, ako se drznem Vam pred odhodom v zlato Prago priporočiti nekoliko svojih — sicer nikakor ne merodajnih — misli.

G. Jurčiča bo morebiti nekoliko lovilo pri vredovanji. Torej bi bilo dobro, ako bi Vi ali dr. Zarnik takoj po dokončanem »Matičnem« zboru opisali in poslali »Narodu« natančen popis. Isto velja o zboru poslan-/cev, ako se ne sklene, da imajo sklepi tajni ostati — kar

dokler morajo lastniki toliko doplačevati, ker moram za vsak krajcar pisariti od Poncija do Pilata in tú pa tam marsiktero požreti. — Pa ne le farji ne naročujejo; med naročniki n. pr. ne berem Stritarja, Unterluggaurja, dr. Pavlica, ki je zdaj v Ljubljani, in še mnogo enacih.

»Jurijčka« bom brž ko ne prihodnjič tiskal.¹

Teden dni sem me že tako po glavi trga, da včasih mislim, da moram znoreti, po tri dni vkup ne morem nič spati. Da v tacih razmerah nisem sposoben za nobeno delo, lahko sam rzsodiš. Če bo to še kaj časa tako trpelo, zapustil bom Maribor in jo popolnoma pobegn² na očetov dom — delati bi itak ne mogel nič.

Pol. društvo bo izdalo v kratkem 2 mali brošuri: »Slov. tabori[«] spisal dr. Vošnjak in odgovor na štir. dež. odbora poduk glede zedinjene Slovenije, ktereга spisuje posl. Herman. — Toliko za denes. Dalje ne morem, ker ne morem gledati belega papirja. Da si mi zdrav.

Tvoj

Tomšič m/p

Kaj so rekli v Ljubljani k Johnovemu generalbefehlu? Jaz sem ga imel že v rokah, ko sem pisal prvo notico, potem pa pravi vs. ani »Triglav« — mistifikacija in apokrif. m/p

Takó se je torej Levstik prerival tudi pri »Narodu« za vsak goldinar: komaj za skorjico kruha. Od vižmarskega tabora, od binkošti tam sredi maja pritiska Tomšiča za kaj nakazila; in prejme po poldrugem mesecu prve dni julija 1869 — celih 20 gld.! Vsega vkup to leto, kakor je zapisal Stritarju 20. II. 1870, »od „Sl. Naroda“ za toliko uvodnih členov in dopisov kacih 50 gld.« (LP/296).

Kakor »Pogodba« MS 21. VI. 1869 že, govoré tudi Tomšičeva pisma — o »denarnih razmerah«, o stiskah Levstikovih tam v poletju 1869. Do julija. Kakšen je bil poezije bogati avgust? Bolj miren? Zdí se! Septembra m. pa nagla pomoč od »Slavije«, 28 gld. Oktober — odločna borba z zastopom banke »Slavije« v Ljubljani — za ves popolni zaslužek, brez odtrgljaja! In november?... Takrat že zima!

Sam je Levstik povedal vse to gospodom pri Matici v pismu svojem 11. XI. 1869. In še kakó povedal! Ali je gospod Lésar tisto pismo Levstikovo doumél — 11. XI. 1869? A če ga je, pa da bi se bil vendarle takó gnál tudi še poslej, — kakor se je?

bi pa bilo po mojem prepričanji jako nepotrebno, celo škodljivo kajti o delovanji svojih zastopnikov naj bi bil narod vedno najnatančneje podučen.

Z Levstikom govorite. Samo toliko Vam morem povedati, da on za svoje spise v »Narod« več tirja, kakor plača »Matica« za *izvirne znanstvene sestavke*.

Za deželni zbor kranjski bo treba stalnega, zanesljivega in rednega dopisovalca. Ako se Zarnik ne zaveže za *trdno*, treba / angažirati drugega, ko bi še toliko stal.

G. dr. Kočevar ima *jako dober* nasvet gledé prihodnjega vrednika. Jaz Vam o njem ne bom govoril, kjer je lahko mogoče, da se bo v Ljubljani od Vas tirjalo, da mene odpravite. Odločite se v tej zadevi že tako ali tako: *ako odidem od »Naroda« tirjam od lastnikov, da me pusté častno oditi* — sicer bom proti brezobzirnosti imel svojo brezobzirnost. Brezobzirnosti in sramote od lastnih / ljudi mislim da pri vseh svojih slabih lastnostih *nisem zaslužil*.

V Ljubljani se mora nekaj določnega skleniti: slovenski položaj je žalosten, kakor nikdar — če treba kompromisov, ne gledite na »Slov. Narod« — *sloge nam je treba, sicer propademo*.

Kar bo v mojih močeh bom v Pragi skušal storiti.

Zahvaljevaje se Vam za Vašo prijaznost gledé potovanja priporočam se Vam in sem vedno

| Vaš iskreni štovatelj |

Tomšič m/p

¹ Levstikov »Jurijček« v SN: 1.] 3. VII. 1869, št. 77, v oddelku »Razne stvari«, prav na čelu: I. Júrijčkova pridiga. (V prozi.); II. Dunajska romarja. (V verzih.) — 2.] 4. IX. 1869, št. 104 (t. j. v prvi številki, ki jo je bil uredil Jurčič v Tomšičevi odsotnosti), prav na koncu lista: »Ulomek iz velike komedije „Jurij s pušo“«. (Parodija iz »Tella«: o Gesslerjevem klobuku.)

² Zlili sta se v tej besedi Tomšiču konstrukcija »jo potegn^{il}« in misel »pobegn^{il}« v eno!

[11. novembra 1869.]

In tu tajnik A. Lésar konča: »Da se tisk vendar-le dovrši do konca meseca novembra in knjige razpošljejo še to leto, [mislili smo] naročili smo tiskarnici, naj dalje stavi in popravo pošilja tajniku; a [v] tiskarnici smo izvedeli, da je g. Levstik [rokopis] (komentar) brez Matičine vednosti vzel iz tiskarnice.

Odsek za izdavanje knjig se na to 28. okt. snide na posvetovanje, kaj je početi, ter sklene, g. Levstiku pisati, da se natiskovanje Vodnikovih del sklene, ako komentara, življenjepisa in proze njegove ali tiskarnici ali Matici ne izroči o času, da se natiskovanje more dovršiti do konca meseca novembra.«

Ohranilo se je še Lésarjevo »Vabilo« odséka k tej seji v arhivu MS:

»| V a b i l o | odseku za izdavanje knjig. |

| Gospodje omenjenega odseka se prosijo, da pridejo | v [sredo] | četrtek | t. j. [27.] 28. oktobra v Matičino sobo | na posvetovanje, ki se prične ob 5. uri | zvečer. |

| Razgovor bode: | 1. Kaj je storiti, da se Vodnikovi spisi dalje tiskajo, kajti meseca oktobra ni bila tiskana celó nobena pola. | — — — —

Podpis: »| Iz odbora Matice slovenske | v Ljubljani 25. okt. 1869. | Dr. E. H. Costa m/p
| ALésar m/p |«.¹

Sklep seje, z Lésarjevo roko ob robu: »Pisati Levstiku.« In takó se je točno tudi zgodilo.

Ohranilo se je tudi to pismo Levstiku, original iz Levstikove ostaline, z lastno roko tajnika Antona Lésarja:

| MATICA SLOVENSKA | v LJUBLJANI |
št. 167.

Blagorodni gospod France Levstik
pisatelj v

Ljubljani

Znana Vam je pogodba od 21. jun. t. l. št. 111, katero je Slov. Matice odbor sklenil z Vami in Vi ž njim. Znano Vam je, da ne ustrezate tej pogodbi, marveč da jej prav nasproti ravnate zlasti s tem, da s korekturo 8. pole že 6 tednov zadržujete natiskovanje, in s tem, da ste rokopis komentara² vzeli iz tiskarnice, in se toraj že 6 tednov ni črka ni mogla staviti.

Tudi dobro veste, da je skrajni čas za razpošiljatev Mat. knjig za 1869. l.

Ker se letošnje knjige morajo razposlati [do] konca meseca novembra t. l., zato je odsek za izdavanje knjig danes sklenil, / da se natiskovanje Vodnikovih del sklene s pesmami, ki so že vse stavljenе, ako komentara, životopisa in prozaičnih spisov Vodnikovih tiskarnici ali nam ne zročite o času, da se natiskovanje more dovršiti do konca meseca novembra t. l.

Odbor se potem opraviči, zakaj letos ne da na svetlo vsega, kar je že večkrat obetal Matičarjem.

| Iz odbora Matice slovenske | v Ljubljani 28. okt. 1869. |

Dr. E. H. Costa predsednik m/p
ALésar m/p odbornik in tajnik./

¹ Na hrbtu pole z Lésarjevo roko izbrani odsek, z delno le navzočnostjo: »| Odsek za izdavanje knjig — seja 28. okt. 1869 | 1. Gosp. Dr. Bleiweis [predsednik, sopodpisan], 2. Gosp. Marn [sopodpisan, da pride], 3. Gosp. Šolar [sopodpisan], 4. Gosp. Vávrů [opomba: bolan], 5. Gosp. Dr. Zupanec [sopodpisan], 6. Gosp. Svetec [opomba: ne]; — 7. Gosp. Dr. Krek 10. [!] Gosp. Dr. Razlag. [pri poslednjih dveh ni nobene opombe ne podpisal]. | Lésar |«. Navzoči so torej bili razen tajnika Lésarja le štirje: Bleiweis, Marn, Šolar, Zupanec. Vsega vkup — petorica. (Prav to leto je bil ta odsek vnovič izvoljen, v 15. odborovi seji 2. IX. 1869. Kakor poroča LMS 1869/II., na str. 27 pod 6.: »V odsek za izdavanje knjig je bilo izvoljenih 8 odbornikov, ti so: dr. J. Bleiweis, dr. E. H. Costa, Ant. Lésar, Jož. Marn, Jan. Šolar, Iv. Vavrů, — dr. Krek in Trstenjak.«) V ravno tej seji 2. IX. 1869 je bil tudi vnovič izvoljen »za predsednika po dr. Bleiweisovem nasvetu z vzklikom dr. E. H. Costa, ki častni ta posel dolgo od sebe odvrača, vendar se naposled udá soglasnim željam«. (LMS 1869, l. c.)

² Lésarjev koncept ima namestu teh dveh besed: »daljni rokopis«... Takó ima tudi v zadnjem stavku pisma namestu poznejšega »potem« prvotno »lahko«...

»To pismo je g. Levstik, kakor kaže prejemni poštni list prejel 30. okt. t. l., a do danes nismo prejeli niti rokopisa niti odgovora.

In tako smo primorani same Vodnikove pesmi dati na svetlo.«

Tako daleč seza Matičnega tajnika Antona Léšarja rokopis s svinčnikom, tisti »Predgovor« za interno slavnost Levstiku prijaznega Léšarjevega izživiljanja pri MS! Do — »30. oktobra t. l.« [1869].¹

A da je ta »Predgovor« ostal takrat le interna zabava Léšarjeva, odločil je 11. dan novembra 1869! Na samo Martínovo 1869, v četrtek zvečer, — krepka seja!

Léšarjev »Predgovor« ima namreč za vsem tem, prav na koncu kot sklep še stavek, ki je nanj opozoriti prav posebej:

»Ta malo [mi]spodbudna zgodovina [bodi toraj zagovor odbora] naj opraviči odbor, da letos [družabnikom] ne dá, kar [jim] je [bil] obljubil.«

Ta stavek je ključ do temnega »Predgovora« — in zavratne Léšarjeve namere!

Z dném 9. novembra 1869 je datirano novo Léšarjevo dejanje, — pola papirja v arhivu MS z naslednjim pisanjem:

»| V a b i l o |

| odseku za izdavanje knjig in nekterim drugim odbornikom Matice slovenske. |

| Prihodnji četrtek t. j. 11. novembra t. l. | ob 4. uri popoldne | ste prošeni, da se snidete v Matičini sobi v Čitalnici na | razgovor | o naslednjih stvareh, in sicer:

1. Tajnik bode sporočal o vspehu, ki ga je imelo pismo do g. Levstika zaradi Vodnikov.[ega] rokopisa.

2. Tajnik bode bral predgovor Vodnikovim pesmam.

[Nadaljnje točke dnevnega reda, 3.—5., so nam tu brez pomena. Datum in podpis:]

v Ljubljani 9. nov. 1869.

Dr. E. H. Costa m/p ALéšar m/p |«.

Natančno 14 dní za poprejšnjo sejo sta torej Léšar in Costa, ki mu je bil Léšar »pobrateni profesor« in učitelj »slovenščine«,² sklicala spet odsek — »v posvetovanje«; in pa še »nektre druge — odbornike«.

Zunaj pa tiste dni že zima, debel sneg, 6 stopinj mraza... Zgodnja zima tisto leto... Že teden dní pred praznikom Vseh svetih...

In kaj Levstik? Ob 4. uri popoldne je bila tistega dné 11. novembra 1869 sklicana izredna, pomnožena seja »odseka za izdavanje knjig«. In v to sejo, ne pa prej Léšarju v roke, je preračunjeno in pač ne po naključju dostavil Levstik svoj odgovor na tisti, kakor kriminalnemu tipu in tolovaju z returnim mu poštnim recepisom poslani Léšarjev dopis! »Pr. 11. nov. 1869 ob 5½ uri zvečer pri odsekovi seji«, pravi zapisek na hrbtu Levstikovega pisma v arhivu MS! Ko so gospodje torej že sedeli zbrani,³ in je g. izrednomožni obtožitelj tajnik Anton Léšar pač k 2. točki dnevnega reda že dopovedal svoj »Predgovor«, je Čitalnični služabnik, Levstikov socialni prijatelj Tomažič, ki mu je bil Levstik že dotodaj zložil za »obhajanje« o novem letu in tudi poslej za druge take prilike v dobrodelno pomoč razne priložnostnice (Levec: Levstik II./376), potrkal in prav ponižno v slavno sobo pomolil — rdeče zapečateno pismo velikega formata:

¹ Ohranjen je v prilogi »Vabila« odseku ddo. 25. X. 1869 — Ljubljanske pošte »Retour-Recepisse. No. 207 Briefpost.«: »| Daß ich das, bei dem k. k. Postamte zu LAIBACH am 30/10 1869 rekommandirt aufgegebene Schreiben unter Adresse Fr. Levstik Laibach am untergesetzten Tage richtig erhalten habe, bezeuge ich mit meiner eigenhändigen Unterschrift | den 30. ten Oktober 1869 | Unterschrift: Franz Levstik m/p |«. — Nalepljena avstr. znamka (za 5 kr.) ima poštni pečat: LAIBACH Stadt 30/10

² Urbas V., (soproj Costove bratranke: *ibid.* pg. 58), Dr. E. H. Costa: 44; 31, 56, 57.

³ Dné 2. 1869 v odsek voljeni »veljaki« a) ljubljanski: Bleiweis, Costa, Léšar; Marn, Šolar, Vavrú; b) vnanja: Krèk, Trstenják; o čemer prim. prejšnjo stran, op. 1. Na hrbtu »Vabila« z Léšarjevo roko k tej seji vabljeni: »| 1869 | št. II. Odsekova seja | 11. nov. 1869. | 1. Gosp. Dr. J. Bleiweis | 2. „ Jož. Marn | 3. „ Jan. Šolar | 4. „ Iv. Vavru || 5. „ L. Svetec (Pridem) | 6. „ Dr. Jern. Zupanec [vsi dotu: sopedpisani!] || 7. G. Dr. Krek | 8. [né Trstenjak, še vedno češda] G. Dr. Razlag. |« Costa in Léšar, kot avtorja »Vabila«, sebe nista povabila še posebej. Da je »imelo obravnavo« (Léšarjeva beseda!) v tej seji vseh 6 ljubljanskih, brez vnanjih dveh, pa še dva odbornika (Luka Svetec seveda in dr. J. Zupanec), vsega torej 8 mož, —

Slavni Odbor!

[Izvirnik.]

Res se je tiskanje Vodnikove ostaline za nekaj tednov bilo ustavilo, kar prosim, da mi slavni odbor oprostí, ker to se ni zgodilo, kakor bi jaz morebiti nalašč nasproti delal pogodbi, nego zato, ker so me v tem času *neodvratne* okolnosti *trdo* silile, do zadnjega časa neprestano se baviti z drugimi, *neogibno* potrebnimi deli, da si torej nikakor nisem mogel utrgati toliko časa, kolikor ga potrebuje *vestno* tiskanje tako *važne* knjige, kakor je Vodnikova ostalina.

Takó jutri¹ pojde rokopis v tiskalnico, in če do novega léta pridejo same pesni na svitlo, potem mi je po polnem lahko, stvar tako urediti, da se po novem letu precej začne tiskati proza.

Z velikim spoštovanjem

| slavnemu odboru | udani |

V Ljubljani 11. novembra 1869.

Fr. Levstik ^{m/p}

Naslov na hrbtu pole: | Slavnemu Odboru | »Slovénske Matice« | v | Ljubljani. | — In še tajniški uradni zapiski (roka Lésarjeva): »| pr. 11. nov. 1869 ob 5½ uri zvečer | pri odsekovi seji | št. 174 || Levstik odgovarja tukajšnjemu listu od 28. okt. t. l. št. 167 |«. — Pismo je bilo zapečatenó; in ni šlo po pošti.²

Takó je Levstik Matici sam izpovedal svoj položaj. Zavrnil je osebno obdolžitév Lésarjevo: »nalašč«. Ugovor: né to. Pač pa: trdi dnevi za kruh, borba za obstanek. »Neodvratne okolnosti«! Tám krivda, né — v lastni krivi volji!

Uspeh? Lésar je s svojo glavno namero, s klasično idejo svojega »Predgovora« — sijajno pogorel.

Imel je Lésar slépo v oblasti pobratima Costo, odseka pa takrat vendarle — né. Sklenil je odsek: »brez predgovora« — »Uredil Fr. Levstik«.

In v Lésarjevih pridnih poročilih nastopi poslej naravnost nerazrešljiva nejasnost, — prava egiptovska tema. Molk o dogodkih, kakó so trésknili njega!

Zunaj pa takrat zima, že od seje do seje. In še prej, že ves teden. Trd led, debel sneg. Okoli in okoli. Težkó vam, lačni ptički! Morda celó gorjé?

¹ Ti dve besedi sta v Levstikovem pismu podčrtani s plavim svinčnikom; kar pa očitno da ní Levstikova, ampak uradna (tajnikova?) črta iz Maticéne sobe v Čitalnici.

² K pismu Levstikovemu imamo iz ostaline tudi še Levstikov koncept s svinčnikom (korigiran s črnilom); dokaz truda Levstikovega za izbor besede in obliko stavkov:

[Da] [Prosim, naj slavni odb]

»Slavni Odbor!

Res [se] je tiskanje Vodnikove ostaline za nekaj tednov [bilo] ustavilo, [a to ne zaradi tega, [ker] kakor [bi] jaz] [kar prosim, da mi slavni odbor oprostí, ker] to [se ni zgodilo, kakor bi jaz] [morebiti] nalašč nasproti dela [m]l] pogodbi, nego zato, ker so me [v tem času] *neodvratne* okolnosti [trdo] [do ... tkega časa] [baviti se] do zadnjega časa silile [neprestano se baviti z drugimi, [meni sicer neljubimi, a [z necega ozira] vendar] *neogibno potrebnimi* deli [.] [.] +

Takó jutri pojde rokopis v tiskalnico, in [za ostalo stvar poskr] če do novega leta pridejo samo pesni na svitlo, [poskr] potem [se stvar more] [mi je po polnem lahko, stvar] takó urediti, da se po novem letu precej začne tiskati proza [.] [.] [ker zdaj sem si] [sem neko]

| Z velikim spoštovanjem | Slavnemu odboru | udani |

+ da [si] torej [nikakor] nisem mogel utrgati [ni] toliko časa, kolikor ga potrebuje [vestno] tiskanje tako *važne* knjige, kakor je Vodnikova ostalina. /«

Na obratni strani istega lista pa drugi koncept (ves s tinto) — iz politike (za SN): »»Mislite li, da res verujemo, da [dolenjski] kmetje [politiki] »minorum gentium«, o kterih je g. Svetec dr. Zarniku dejál, da jim ni čisto nič do zedinjene »Slovenije« nego samo do manjših davkov, znajo celó latinski? Ali je to tudi — »kakor Nemeč pravi: mann gegen mann mit offenem visier«? [Nekoliko več [spretnosti] [manj]] [premetenosti] bi se bili od »Novic« vendar nadejali!»

Kader nam »Novice«, kakor »mann gegen mann mit offenem visier« povedó, kdo je sestavil ta »dopis iz Dolenjskega«, precej zvedó, kdo to denes piše v »Slov. Narodu«, če jim uže zdaj ni znano!«

K temu SN 13. XI. 1869: »O šentpeterskeje zaupnici g. dr. Zarniku«, konec.

V Ljubljani, [17. III.], 24. III. 1932.

S L O V S T V O

Naši razgledi na vprašanja sodobnega časa in človeka. Izdalo in založilo »Cirilsko društvo« ljubljanskih bogoslovcev, 1932. Str. 55.

Za 50 letnico svojega društva so ljubljanski bogoslovci izdali droban, a pomemben almanah z gornjim naslovom. Ni prvič, da se Cirilsko društvo oglašča z lastno knjigo v naši javnosti. Društvo, ki ga je ustanovil Francè Lampe med tedanjimi bogoslovci zlasti kot literarno-leposlovno organizacijo, je izdajalo več let mladinsko leposlovno zbirko »Pomladni glasi«. Ob vstopu v novo stoletje je zlasti Franc Grivec preusmerjal društvo v pretežno znanstveno delovanje; iz te nove orientacije smo dobili pred 30 leti dva almanaha apologetične smeri; posegala nista toliko v pereča vprašanja lastnega dela, kolikor načenjala težka filozofska, socialna, pedagoška in podobna vprašanja in jih reševala objektivno znanstveno. Poslej se bogoslovci niso več javljali z lastnimi publikacijami do letošnjega jubilejnega almanaha.

Almanah obsega dve razpravi, pri katerih pa je sodelovalo več članov, tako da sta razpravi več ali manj izraz nekake skupnosti. V prvi razpravi »Rast v duhovnost in otroštvo božje?« je Pavel Slapar načel težko, a današnjemu času in katoličanu važno življenjsko vprašanje: v kakšnem razmerju sta si narava, zlasti duhovna narava in nadnarava. Izhaja čisto pravilno iz zgodovinske razklanosti, ki jo je povzročil val humanizma ob prehodu iz srednjega v novi vek. Teocentrično usmerjenega človeka in družbo srednjega veka je neasimilirana antika razdvojila. »Humanist krije v sebi dva človeka: eden je umetnik, drugi kristjan«, je zapisal že sloviti francoski kritik Emile Faguet. Iz tega v začetku navidezno nenevarnega dualizma se je v teku časa razvila vedno večja ločitev obeh raznorodnih svetov: umetnik in svetna kultura sta živela in ustvarjala iz naturalistične, antropocentrične osnove, dočim se je kristjan umeknil v cerkev in teologijo ter posegal v življenje le še s svojim etičnim urejanjem družbe. Tako

je rasel razdor med Bogom in človekom, nadnaravo in naravo, vero in znanostjo v zadnjih stoletjih, dokler se tudi vnanje ni družba razcepila v dva tabora. Iz takih zgodovinskih perspektiv se odpira P. Slaparju pogled v sedanjost. Pravilno vidi, kako globoko je prodrlo samo naravno gledanje na svet in življenje, kako so se tudi katoličanom bolj in bolj zgubili stiki z nadnaravnim življenjem iz vere, kako je vera postala le še etična potreba družbi. S tega stališča je n. pr. zanimivo, kar je še 1863 govoril ljubljanski škof dr. J. Vidmar v deželnem zboru: »Duhovni ima pri ljudeh skrbeti za versko omiko, tega ne more nihče tajiti. Kaj pa ima poglobitnega v sebi verska omika? Vendar le samo nraavnost (lepo življenje), ker vse vere — to lahko trdim, pa se mi ni bati, da bi se mi kak razumen upiral — na svetu so le zarad nraavnosti.« (Naprej, I, str. 136.) Ob takem samo etičnem pojmovanju vere in krščanstva je človek moral začutiti le utesnjevanje življenja, ni mogel videti v veri obogatitve in poplemenitenja naravnega življenja iz nadnaravnega reda milosti. Zato je iskal svojemu življenju osebne in družabne sprostitev preko in proti tako pojmovani veri in krščanstvu, čeprav bi mu jih premnogokrat tudi nadnaravni red priznal in posvečal. Zato Slapar čisto pravilno vidi veliko nalogo katolištva za bodočnost ravno v tem, da se narava in nadnarava združita pri katoličanih v organsko celoto, da bo katoličan res spet živel iz nadnaravnega reda posvečeno in izpopolnjeno naravno življenje. S samimi naravnimi močmi se moremo dvigniti le preko telesnosti do duhovnosti, ki je še vedno v naravnem redu, a šele iz nadnaravnega reda nam raste pravilni odnos do Boga, življenja in sveta, odnos otroštva božjega.

Po notranji problematiki, zlasti pa po pogledih v bodočnost je drugi članek, »Iskanje«, v tesni zvezi s prvim. V njem skušajo Joža Kunstelj in tovariši obrazložiti duhovno problematiko slovenstva pred Lampevim nastopom l. 1882., potem pa preudariti usmerjenost ustanoviteljev »Cirilskega društva«. Leto 1848. je tudi v našem narodu razgibalo mladino, ki se je poslej vedno

burneje javljala in zahtevala pravic narodu in posamezniku. Njihovo politično, zlasti pa kulturno delo je naletelo na hud odpor starejšega rodu okrog »Novic«. Brez dvoma je mlademu katoliškemu izobražencu zanimivo in poučno vprašanje: kako, da so se vodilni katoliški krogi tiste dobe tako dosledno postavljali na stran starega rodu in se borili proti mladoslovenski struji, ki je vendar prinesla Slovencem toliko svežega in koristnega življenja, ko je vsaj v prvi dobi komaj mogoče govoriti o kakih nekatoliških ali celo protikatoliških tendencah njih gibanja. Na to zanimivo vprašanje so dobili odgovor v pretesnem pojmovanju katolištva, prav slično kakor smo videli že v prvem članku. Gotovo ne moremo trditi, da je to subjektivna krivda takratne duhovščine, ne, to je usodna posledica janzenistično jožefinskega pojmovanja vere iz prve polovice stoletja. Tudi ne smemo misliti, da je to le slovenski pojav; ne, podobno se je godilo tudi vsej Avstriji in Nemčiji. V Franciji je revolucija razmere že ob začetku 19. st. znatno izpremenila. Iz istega napačnega pojmovanja, o kakršnem govori že prvi članek, je raslo neumevanje novih kulturnih vrednot pri katoličanih in odpor proti pretesno pojmovanemu katolištvu pri mladini. Rastel je ta odpor iz istih osnov, iz katerih je raslo l. 1848., iz zahteve po politični in osebni svobodi. Prav gotovo je, da bi bil razvoj slovenskega liberalizma znatno drugačen, če bi bili vodilni katoliški krogi ali vsaj mlajši duhovniški krog pokazal, da znajo ceniti in upoštevati pozitivne vrednote mladoslovenskega programa. Članek v tem pogledu čisto dobro loči tri razvojne dobe: Levstikovo, še povsem zasidrano v slovenska tla in narod, Stritarjevo, ki si že išče opore za svoje kulturno delo v svetovnem filozofskem sistemu, ki ni v skladu s krščanstvom, in Kersnikovo, ko dobi tudi slovenski liberalizem izrazito protikatoliško ost. Šele v tej poslednji fazi je vstal mlad, pogumen in globok mislec med katoličani, ki je s polnim razumevanjem slovenskega kulturnega dela pozval mlade bogoslovce, da aktivno in širokogrudno posežejo v ustvarjanje slovenske književnosti, slovenske kulture. To je storil semeniški duhovnik Franc Lampe s svojim predavanjem, ko je 1882 polagal temelje »Cirilskemu društvu«. Dobro je čutil, da se mora katoliški

živelj kulturno uveljaviti, če naj ne prepusti posvetne kulture krščanstvu sovražni orientaciji. Čutil pa je tudi dobro, da tudi katoliška kulturna akcija more in sme sloneti samo na življenjskem realizmu. Zato se je že tedaj postavil na svobodnejše stališče kakor nekaj let kasneje dr. Mahnič. Za tak nastop je bilo res treba »svežega in globoko svobodnega duha«. Članek sicer pravi, da s tem še ni bila rešena najvišja in specifično duhovska naloga, da namreč pokažejo zopet v krščanstvu »svobodo in moč in miselno osnovo za življenjski razmah«, ali dokazal je, da je tudi kristjan lahko človečansko svoboden. Gotovo je v tem poslednjem Lampetovem dejanju njegova veličina, zakaj preveč bi zahtevali od enega človeka, da bi zmožel oboje. Zdi se mi celo, da je bilo Lampetovo delo nujno predhodno delo, brez katerega bi komaj mogla uspeti prva in najvišja duhovniška naloga, kakor si jo čisto pravilno zastavlja mladi rod bogoslovcev. To nalogo so spoznali deloma že tudi Lampetovi sodobniki; saj so se poleg v naravnem redu mnogi razživljali tudi v pravi nadnaravni smeri specifičnega duhovskega poklica (dr. Jeglič). Ob presojanju Lampetovega rodu bi bilo morda dobro to omeniti tudi preko predavanja, ki služi članku za osnovo, da bi kdo ne razumel napačno te sodbe.

Almanah je torej prinesel dve tehtni in sodobni razpravi, ki nam kažeta pravilno usmerjenost mladega bogoslovskega rodu. Iz razprav gleda veliko bistrosti, veliko razumevanja za sodobno problematiko življenja, velik življenjski optimizem, zavestna in sveža orientacija za bodočnost. Čeprav sta obe razpravi plod znanstvenega dela, dihata življenjsko neposrednost, sta pisani z ideološkim pogledom. Tudi to je vesel pojav ob današnji miselni suši.

J. Šofar

Lucien Tesniere: Oton Joupan-tchitch. Poète slovène. L'homme et l'oeuvre. Paris. Les Belles-Lettres, 1931. (Publications de la Faculté des Lettres de Strassbourg, deux. série, vol. 7.). Str. 383.*

Monografija g. Tesniera o župančiču je v več pogledih pridno in lepo delo in naj ne bi šlo mimo nikogar, ki se je kdaj globlje bavil z umetnostjo ž. in naše mo-

* Op. uredn. Dom in svet knjige ni prejel.

derne sploh. Kolikor zadeva gradivo, nabrano deloma v notah pod črto, a deloma tudi v izvajanjih samih, se lahko trdi že danes, da bo tudi vsak bodoči slovenski poskus vnanje podobe ž. pojava moral uporabljati T. delo kot vir in pripomoček. O namenu in cilju knjige piše avtor na str. XIII, da je le bolj hotel preprosto »predstaviti Župančiča francoski javnosti kot (ustvariti) delo iz primerjalne literature« in bolj ali manj v skladu s tem namenom stojita celotna struktura spisa kakor tudi razdelba tvarine. Knjiga obsega uvod, 10 poglavij monografije, zaključek in bibliografski pregled. V 1. pogl. obravnava T. otroška in mladeniška leta ž. in se tu med drugim izredno izčrpno pomudi pri razmerju teh mladih studentov do Jan. E. Kreka, čigar važnost za mladi rod stopi prav plastično pred nas. 2. pogl. nosi naslov »Lirizem mladosti« in obravnava »Čašo opojnosti«, spremljajo ga kot vsa sledeča prevodi iz zbirke, ki nimajo namena umetniškega prevoda. 3. pogl. se imenuje »Lirizem bolesti«, obravnava zbirko »Čez plan«, 4. pogl., »Lirizem meditacije«, je posvečeno »Samogovorom« (za stališče g. T. do osebnosti ljubljanskega nadškofa opozarjam na prevod dotičnega mesta str. 118 pri Fr. Stelletu, Čas, 1932, 339), 5., »Lirizem domovine«, je posvečeno zbirki »V zarje Vidove«, 6. obravnava pod naslovom »Vzlet dramatika« Župančičevo dramatiko, zlasti Veroniko Deseniško, 7., imenovano »Osnutek v epiki«, pa Jeralo. 8. pogl. nosi naslov »Pesmi za otroke« in obravnava ž. mladinsko umetnost, 9., »Župančič prevajalec«, njegove prevode, dočim obravnava zadnje pod naslovom »Župančičev stil« osnovne oblike ter značilnosti njegove umetnosti in ustvarjanja. V »Zaključku govori T. o sodobnem vrednotenju ž. umetnosti pri nas, temu sledi notica o bibliografiji. Razen prevodov, ki spremljajo poedinim zbirkam posvečena poglavja, vsebuje knjiga tudi obilno množico mestoma utrujajočih opomb, ki pričajo o ogromni vestnosti in ljubezni do predmeta, žal pa se ravno pri opombah ne da strinjati z vsemi T. svedoki in trpita v mestoma važnih stvareh interpretacije samostojnost in svoboda poti.

Monografija g. T. je torej po strani gradiva nadvse zaslužno delo, material je zbran in urejen vzorno ter dokazuje, da je

avtor zunanjo zgradbo do temelja sam izvedel, čemur nismo priča le v tekstu, nego tudi v nekaterih zelo značilnih korekturah domačih in tujih virov (n. pr. str. 18, 55 in pod.). Notranjo zgradbo je avtor naslonil in izvedel na okvirju poedinih ž. zbirk, del in fragmentov, sledečih si v zgodovinsko-časovni vrsti in morda je s to lahko dostopno, zelo informativno rešitvijo, ki na neprisiljen a nekoliko antikviran način družbi biografično in monografično obliko, podal francoskemu bralcu izmed dobrega najboljšega. Ako bi smeli ugovarjati, bi seveda morali priznati, da nam, kolikor more taka studija presegati okvir gole informacije, le-ta rešitev ne ugaja niti ustreza in mislimo s tem reči to, da pri takem historično-psihološko vertikalnem konceptu, ako zavzame vlogo v osnovah gledanja kot v tem primeru, nujno ostanejo vsi s horizontalnih leg izviraajoči vidiki neizrabljeni, le-tam nahajaajoči se momenti pa zunaj podobe. Prevladovanje historično-psihološko-analitičnega elementa v delu g. T. kaže na osnovni koncept avtorjevega gledanja, hkratu pa zanaša v delo neko ožino gole analitike, ki je žal ni oplodila tista sintetičnost pogleda in stališča, ki je pri vprašanjih, presegaajočih navadne formalno-predmetne probleme nujno potrebna in edino umestna, odnosno še več: ki je tudi edina logična forma takih nepozitivističnih problemov in vprašanj ter edini logični izvor in nosilec takega našega psihološkega razmerja. S tega vidika pa ne samo da smatram izvajanja g. T. na str. 244 o tedanjem uredniku Dis, Fr. Koblarju, zgrajena na podlagi njegove kritike Veronike Deseniške, za neokusnost in neumestnost, ki v knjigo informativnega namena ne spada, nego tudi za posledico nedoraslosti in nedospelosti avtorjeve metode, kajti dovolj svesti si veličin in vrlin Župančičevega dela, vendar sodimo — in z vsem poudarkom to izjavljamo — da se mu da uspešno bližati tudi in prav na ta način, ki ga žal g. T. zelo ozkosrčno imenuje konfesionalnega. Zato je potem še enkrat bolj neumestno drugo mesto na str. 367 te knjige, kjer avtor neposredno z navajanja Župančičevih izjav o katoliški kritiki pred vojsko, danih g. prof. Iz. Cankarju v »Obiskih« (str. 176), preide h Koblarjevi kritiki »Veronike Deseniške«, kakor da je 1. leto 1924 v »katoliški kritiki«

enako l. 1914 in kakor da 2. tedaj take »kato-
liške kritike« o Veroniki Deseniški ni gojil
tudi g. Josip Vidmar, ki mu g. T. na zelo
čuden način ob tej priliki popolnoma —
prizanese. (Zelo značilna so izvajanja g. T.
o J. Vidmarju na str. 245 zgoraj, prim. Fr.
Stelè, n. n. m. 337, kakor tudi to, da avtor iz-
rabi vsako priliko, ko more odlikovati sodbo
J. Vidmarja, njega, ki se je motil v presoji
Veronike. Prim. nepotrebni citat str. 368 in
passim.) Mi teh in takih metod ne moremo
imenovati lojalnih in najsi jih narekuje
najtoplejša ljubezen do našega Župančiča;
v svoji najmilejši formi so za naš tzv. »konfe-
sionalni« koncept samo posledica že zgoraj
omenjene nedospelosti v idejno-metodološ-
kem okvirju, saj kjer se linije v
delu g. T. že iztekajo, prav tam
in samo tam bi se morale po naši
sodbi šele pričenjati, ako bi bil
seveda avtor hotel podati resnično mono-
grafijo. Ker tega ni nameraval, bi bil seveda
moral opustiti napade na stvari, ki stoje
povsem zunaj njegovega zornega kota, to pa
zelo solidno in trdno.

Le zelo naravno je, ako se te nedospelosti
javljajo v kar najmočnejši obliki v onem po-
glavju, ki bi nam v nasprotnem primeru
podajalo najprikladnejše merilo za to, ko-
liko je celotna interpretacija utemeljena v
sintetični ideji in strukturi, namreč v po-
glavju o stilu Ž. umetnosti. G. Tesniere je
poleg poglavja o »Veroniki Deseniški« ter o
zbirki »V zarje Vidove« težko katerega na-
pisal s tolikšno ljubeznijo kot tega o stilu
in vendar moremo biti vprav ob teh nje-
govih izvajanjih, ki njih zaslužnost in vred-
nost cenimo in priznavamo, kar najmanj za-
dovoljni. Vzrok tega tiči v enostranosti, s ka-
tero obravnava avtor, ko bi moral govoriti
o stilu, druge stvari, v glavnem dve ali prav
za prav eno, ki po naši sodbi jemlje prostor
temu, česar v knjigi ni. Vprašanje o stilu
se je g. T. izmaličilo v glavnem v vprašanje
o stilu Ž. umetniškega ustvar-
janja, to je o nekaki psihologiji, kar pa
naravno ni še stil njegove umetnosti; dotična
razmotrivanja se opirajo večjidel na pri-
stojna več kot znana mesta »Obiskov« g.
prof. Iz. Cankarja. V drugi vrsti pa prihaja
v tem poglavju, čeprav zelo nejasno ločeno,
do besede stilistično-poetični moment, ki ga
pa avtor ni izdelal. Ker tudi sicer preki-
njajo ta izvajanja vpletki o položaju našega

umetništva, o pisunstvu itd., ki so gotovo
zanimivi, a ne bi smeli figurirati tu, je vred-
nost tega oddelka še toliko bolj dvomljiva.
In tako ostane g. T. svojim rojakom de-
janski na dolgu s končno sintetično podobo
Župančičeve umetnosti, ki bi jo sicer prič-
kovali v takem delu, kajti reči je treba, da
je zanjo okvir interpretacije pri posameznih
poglavjih v vsakem pogledu preozek in da
se potem avtorju niti ni posrečilo označiti
Ž. mesta v našem slovstvu. Kakor često dru-
god, ga namreč tudi v »Zaključku«, ki bi
moral o tem govoriti, preveč medejo razna
naša »kritična« mnenja o Ž. (364 sl.) in pri-
haja le do referiranja o vrednotenju Ž. dela
v zrcalu naših, med njimi celo nekaterih za
nas povsem neobveznih kritičkih sodb in
glav, namesto da bi poskusil sam določiti Ž.
mesto in stopnjo v našem slovstvu s presojo
našega ustvarjajočega slovstva samega. Za
to pa bi bila seveda potrebna kratka no-
tranja analiza našega slovstva ob in pred
nastopom moderne. Sicer je pa neglede na
te naše ugovore ta knjiga take vrste, da za-
služi ne samo vso hvalo, ki ji s samo prav
za prav ni dosti pomagano, nego tudi vso
pozornost in zanimanje. Za dopolnitev sle-
dečih opomb opozarjamo na že omenjeno
poročilo Fr. Steleta v »Času« (str. 336 sl.).

Zelo zaslužno pri celi knjigi se nam vidi
to, da g. T. navaja povsod izrečno slovenska
imena in opozarja na germanizirana in
nemška, česar v francoskih knjigah doslej
nismo bili vajeni (prim. Dechelette). Vendar
se nam glede transkripcije zde zelo umestne
opombe Fr. Steleta n. n. m. V poglavju o
zbirki »V Zarje Vidove« je podal g. T. tudi
kratko narodno-zgodovinsko ozadje in ne bi
radi pridržali njegovih odkritosrčnih besed
na str. 175 našim bralcem: »Za 60.000 Slo-
vencev v Dravski dolini in Celovski kot-
lini bodo napravili plebiscit, kjer se bo
Francija pokazala slabo (kakor vselej), kjer
se bo Anglija pokazala perfidno, kjer se bo
Italija pokazala nesramno in kjer se Ame-
rika sploh ne bo pokazala, plebiscit, kot
čigar edini rezultat bomo lahko zabeležili
uspeh germanizatorne politike stare Avstrije
in posvetitev njenih rezultatov s sankcijo
prava nasilja in krivic preteklih vekov.«
Tudi sicer zasluži to poglavje posebno omem-
bo. Pravilno poudarja g. T. Glonarjevo tol-
mačenje simbola »v zarje Vidove« (str. 373)
kot edino pravo in v zvezi s tem pametno

korigira Cronio (str. 166/7), da Vidov dan nima nikakega opravka z zarjami Vidovimi. Prav tako se upravičeno vprašuje, zakaj vidi Cronia v »Kovaški« »marseljezo, skomponirano v svitu ideje jugoslovanskega bratstva«, ko pa se čisto gotovo nanaša le na Slovence. V nasprotju s tem pa mi je nerazumljivo, kar govori g. T. v uvodu (str. X/XI), da se je namreč Župančič nekoliko tudi sam obsodil, če ga ne pozna nikdo zunaj meja njegove domovine, ker se je pač »odločno odrekel širši javnosti, ki bi mu jo zagotovilo uporabljanje enega izmed glavnih jezikov sodobne evropske civilizacije.« To naziranje nam ni samo nerazumljivo, nego je tudi čudno in to zlasti s stališča avtorja samega.

K podobi Župančičeve umetnosti le nekaj opomb. Na str. 76 pravi g. T., da nam pesem »Ljubljansko polje« kaže dobro, odkod je ž. dobil simbolni naziv in podobo »čez plan«. Ta domneva je gotovo zelo duhovita in najbrž manj točna, čeprav jo avtor razlaga z močno sugestivnostjo; podoba sama je nedvomno manj geografsko in slučajnostno, kolikor kozmično-psihološko mišljena. Sicer pa me v francoskem prevodu (na prevode g. T. se to poročilo ne more ozirati in moram to nalogo prepustiti drugim) te pesmi moti naslov »La plaine de Lioubliana«, kar pomeni vendar v prvi vrsti »ravnino«, dočim Župančičeva misel v tej pesmi stvarno ne obletava neke nejasne ravnine, nego opeva konkretno »Ljubljansko polje«, za kar najdem v svoji samouški francoščini besedo »champ«. To je tudi edino pravi geografski pojem, iz katerega ni v »čez plan« nikakega mostu. Nepravilno je navajanje pesmi »Ob Kvarneru« (str. 79) v zvezi s preporodom čuta za domačo zemljo v Župančiču v dobi druge zbirke kot dokaz česa takega, še bolj nepravilen seveda citat istotam; ta pesem je nastala čisto zunaj od vsega tega in ni govora o kaki renesansi »domačije« spričo nje. Pesem vendar sama dovolj jasno govori, kje je nastala. Zelo verbalna je po moji sodbi interpretacija »Zaprtega parka« in »Telesa naša« me po misli in ozadju prej navajajo k Nietzscheju nego k Whitmanu in Verhaerenu (str. 184). V gradivu pod črto je navedel g. T. ogromno vrsto primer iz Dehmla, Verlainea, Whitmana, Verhaerena, Maeterlincka in drugih, ki dajejo pač več prispevkov za tipologijo

moderne lirike, kot za genealogijo Župančičeve. Dober je zaključek o Cicibanu (str. 317) in poudarek realizma v Župančiču (str. 351), nasprotno pa porablja, kot že rečeno, avtor svoje vire drugje zelo nekritično in preobilno. Manj bi bilo več in zlasti bi uporabljane dveh strani dalo eno dobro, kar bi delu le koristilo. Tako je pa žal ta zasluzna in lepa knjiga spoštovanega prijatelja našega naroda slaba prav gotovo tam, kjer govori o stilu in mestu O. Župančiča v slovenskem slovstvu, dalje tam, kjer se je avtor brez potrebe pomešal in pomešati dal od naših domačih prerekanj in vrednotenj ž. dela in najbolj tam, kjer je celo zavzel napram izvestnemu delu naše kulture in delavcu slovenske kritike svoje z ničemer opravičljivo in utemeljeno stališče. Namesto da bi bil izmed dveh tretji, se je s svojimi nekritičnimi referati pomešal médnje in sedaj ne vemo, kateri je on.

R. Ložar

André Gide: Ozka vrata. Prevedel Božo Vodusek. Lepslovna knjižnica. Jugosl. knjigarna, Ljubljana, 1931. Str. 165.

Gideova dela tvorijo enoto z nenavadno potezo: okrog osrednjega napona, ki jih je ustvaril, so se razvrstila v mnogolično zbirko, ki ni nastala na podlagi linearne ustvariteljevega razvoja, marveč predstavljajo skoraj izolirane prodorne sunke v vedno nove smeri, tako da stojimo pred sleherno njegovo umetnino kakor na novo zapuščenih, pa tudi na novo presenečenih. Ta Gideova nestalnost ali skoraj nepreračunljivost izvira iz njegovega bogatega zanosa, ki se je z njim obrnil proti vladajočemu javnemu etosu, kajti Gideovo temeljno spoznanje pravi, da je potrebna nova svoboda nasprotij v svetu in človeku, nova rekonpozicija njegove biti. Dvignil je — neodvisno od Nietzscheja — zahtevo po svobodenem zadoščujočem si razmahu človekovih sil, rekoč: mir, srečo in notranjo moč najdeš, če uresničuješ svojo lastno naturo. V tem slepem skoku je iskati vzroka njegovi iracionalnosti in tu sovpadne njegova pomembna kretnja s sodobnim moralnim razvojem, tako da so njegova dela že tretje desetletje med najaktualnejšimi izpovedmi in je z njimi postal arbiter posebno mlade francoske generacije.

Pojavljajoči se novi etos pa ni v njem rodil zlasti ideologa, marveč umetnika. Sam

je zapisal, da je bil k umetnostnemu izrazu prisiljen, ker se je prepričal, da se življenjska nasprotja dado premostiti le v umetnosti. »Le z njo sem lahko izrazil ubranost različnih elementov.« Tako je Gide postal romanopisec, ki pa mu ni več svrha podajanje sintez pod vidikom otipljivih konkluzij, niti v obliki goste dramatičnosti, marveč v celotnem sozvočju nasprotij. Tu nam postane njegova miselnost še jasnejša, zlasti se pojavi zavestna relativnost njegovih idej. V nobenem primeru namreč Gide ni istoveten s posameznim svojim delom, umetnina je sama iz sebe del vesoljne življenjske resnice. Gide vidi smoter umetnine v čim večji njeni izvornosti, zato je prvi med pisatelji novejšega časa, ki so zavestno stopili na stran izrednih, samobitnih, izjemnih in nikamor se urejajočih pojavov. Zato skoraj z neko strastnostjo zaznamuje posebnosti življenja, jih hoče obseči z resnicoljubnostjo, a se pri tem varuje i artizma i moralizma in včasih vzbuja občutje skoraj znanstvene strogosti.

Med Gideovimi deli se značilno odražajo Ozka vrata. Njih osnova je med dotedanjimi umetninami z burnimi, drznimi nagnjenji in vitalnimi odkritji dobila presenetljivo novo smer, prikazuje namreč izrazito duhoven problem, ki ga je Gide razvil tako ostro in dosledno, kakor nobenega niti dotedaj niti pozneje. Alissa, tiha, zgodaj dozorela deklica »z vse drugačnimi očmi kakor enostavna lepota«, prevzame in prepoji že deško življenje svojega bratranca Jérôma s čistim ljubezenskim nagnjenjem. Ta preprosta ljubezen pa se začne omamno in tuje dvigati v tragičnost, ko stopi Alissa z nekim skoraj osrečujočim jo oklevanjem med Boga in Jérôma, ker vidi, da je v istega človeka zaljubljena tudi njena mlajša sestra Julietta. Položaj pelje Alisso neizbežno do strahotno žarke ekstaze žrtvovanja, do skoraj strastne odpovedi. Vse to dogajanje, ki se razvija neskončno tiho, razliva čar, ki je kakor blaženost božanske bližine. Toda na dnu umetnine leži nekaj temnega. Ozka vrata niso čista religiozna pesem, omamljajoče opevanje žrtve vzbuja simpatijo in tujstvo, ki ne more zakriti svojega vznemirljivega počela. Nekje so si vsa Gideova dela namreč enaka, v nepreračunljivi dejavnosti svojih likov. Vse njegove osebe nosijo sled panične groze pred realnostjo, tragične zmede pred

vsakdanjostjo, ki ji utekajo v neizbežno strast po razrušitvi samega sebe. Andreju Walterju, ki se je zatekel v blaznost in Nemoralnemu človeku, ki se je nevede znašel v zlem nastroju, se je v Ozkih vratih pridružila Alissa, ki gori z vedno strastnejšim plamenom religiozne samoodpovedi.

Zanimivo je, da je Alissina prodorna enostavnost nastala skoraj proti avtorjevi volji. Gideov prijatelj Henri Ghéon namreč poroča, da je Gide hotel v Ozkih vratih napisati prav za prav satiro na žrtvovanje samega sebe. In četudi je ta volja pustila sledove v nerodni in presramežljivi naravi obeh junakov, ki prevrtna naravno slast ljubezni v prefinjeno anaturno srečo, se je vendar morala ukloniti resni veličini problema. Pri tem se je Gideu v intimnosti žrtve posebno nujno razodela njena bohotna tragika, ki jo je ujel deloma v osebne spomine (Emanuela iz »Si le grain ne meurt«!), deloma v ostro hugenotsko okolje (Gide je francoski protestant!), večinoma pa jo radovedno pogнал do zadnjih človeških mejâ, kjer se svoboda dotika večne določenosti. Toda radovednost se je razvila v intimen poskus, v Alissi utripa Gideov nemir. Kar je v njej več od religioznega entuziazma, je prevzetost po neznani bajnosti, kakor tisto jutro na vrtu, ko je izrekla besede »Hic nemus«. Težko je torej reči, zakaj se Alissa odreče človeku, ki jo ljubi, ali iz čistega krepostnega spoznanja, ali iz temnega pračloveškega neskladja v duši, ki se od nezadoščenosti razvija do slastnega uničenja. »Bežim pred njim, ne da bi vedela, čemu bežim.« Alissa je bitje s precejšnjo notranjo kulturo, ki se v njenih mejah giblje s skoraj rafinirano zvočnostjo; v svoji samoti predokuša in sublimira vzroke, ki bi upropastili njeno skupno življenje z Jérômom. Odklon do zemeljskega sproščanja jo povživa vedno bolj in ustvarja iz nje silen, aktiven lik, dočim je Jérôme moten in težak. Pasivno se je prepustil Alissi, ki ga sprva zaplete v ljubezensko igro svoje rasti in mehča do tegobne zrelosti, potem pa mu s sugestijo svoje tajne urejenosti začne spreminjati ljubezen v metafizično simpatijo, v občudujoče zrenje. Od tedaj Jérôme ne ve več, kaj se z njim godi. Vedno bolj nastaja med njima neka skrivnostna nemožnost. Situacija postane za Alisso neverjetno patetična: na eni strani njena samotna borba, na drugi strani pa

njen užitek, ko vidi, da ji Jérôme nujno sledi, četudi pasivno. Zato se tudi zdi, kakor da Alissa dosega omamljivi vrh kreposti le zato, ker Jérôme sploh ne razvija protisile. Sama je zapisala v neskončno ganljivem dnevniku: »Ubogi Jérôme! Ko bi vendar vedel, da bi moral včasih napraviti samo kretanje, in da te kretanje včasih pričakujem...« In vse do zadnjega svetlika v njenih mislih in besedah sladka podoba drugega, ko ji končno zdrzne iz pretresljivo pričakovanega poslednjega objema in začne sama zadnje svoje zapiske z vzklikom: Ljubosumni Bog...

Toda četudi Ozka vrata niso krščanska izpoved v običajnem smislu, bo zgodovinar francoskega religioznega čuvstvovanja moral dati njihovem avtorju zanimivo mesto, — kajti podčrtavanje duhovnih neumljivosti ni le istovetno z zdravo in primitivno grozo človeka pred božanskimi silami, marveč predstavlja resnicoljuben napor v teženju po reviziji krščanskega spiritualizma.

Povest je vzorna mojstrovina, do vseh potankosti uravnotežena in združena v zrelo in mirno enoto, polno, odtehtano, tupatam skoraj minuciozno dovršeno. Konflikt ostaja nevzdržno napet tje do tihega in zgoščenega konca, do dramatske nasičenosti, kjer tragedija vibrira samo iz svoje polnosti. Človek se neprestano čudi enostavnosti, ki je za njo skrita subtilna zgradba enega najlepših francoskih del, ki pripadajo čisti tradiciji analitičnih romanov, znanih v francoski literaturi iz 17. stoletja. In ko ga človek bere v okusni izdaji slovenskega prevoda, doživi prav zares še večji užitek, kajti prevajalec Božo Vodusek se je Gideovi mirni in očarujoči stvarnosti izredno približal in jo slovensko prepesnil, poleg tega pa še o avtorju za uvod napisal dobro informativno sliko.

Edvard Kocbek

Franz Werfel: Mladostna krivda. Roman. Avtoriziran prevod iz nemščine. Ljubljana. Jugoslovanska knjigarna, 1932. (Leposlovna knjižnica, 7.) Str. 201.

Werflov roman »Mladostna krivda«, ki je zdaj izšel v nesigniranem prevodu v slovenščini, je zgodba znamenitega in po nardarjenosti v poštevh prihajajočih učencev izrednega razreda, ki pač lahko trdi o sebi, da je povsod, kamor je segel, utemeljil nove smeri. O tem ozadju, ali boljše ospredju ro-

mana se čitalec, kateremu figure povesti in njen prostor niso že kako drugače znani, zelo dobro pouči v uvodu, ki ga je napisal S. Škerl; Bland — to je nujno W. Haas, Schulhof Deutsch in Ernst Sebastian Werfel sam in čeprav se morda pri poslednjem osebnem izkazu in genealogija v romanu ne strinjata z resničnima. Roman nam prikazuje v zastrti avtobiografski metodi življenje ter duševni razvoj grupe studentov z gimnazije sv. Nikolaja v Pragi, »dečkov, ki doraščajo«, da porabim ta primerni izraz Iz. Cankarja, dalje ambijent, ki ga ustvarjajo okrog sebe s svojim revolucionarno-protestirajočim nehanjem ter onega, ki jih je stvoril, napravil take. To prikazovanje se vrši v obliki dnevnika, ki ga prične ob priliki petindvajsetletnice mature pisati glavni junak, preiskovalni sodnik Ernst Sebastian, kot izpoved in obtožbo svojega mladega življenja, k čemur ga je prisilil zagonetni primer Franza Adlerja, morilca, ki ga baš ob tem jubileju ima v preiskovalnem zaporu. Sebastianu se spričo Adlerja vrne pogled v mlada leta ter na zločinsko ravnanje z nekim sošolcem istega imena, vest mu v vsej potankosti predoči mladostno krivdo, ki jo je bil zagrešil nad tem človekom, sili ga, da bi to popravil, toda že v precepu se tako rekoč sname iz cele zadeve, »zakaj kdo ve, morda je vse drugače, nego...« (201) in zapre to povest »v stranski predal svoje velike sodniške pisalne mize« (201).

Werfel se imenuje med glavnimi nosilci nemške ekspresionistične literature in to zlasti zaradi svoje lirike. Sledovi tega gibanja pa so še močno občutni tudi v romanu »Mladostna krivda«, ki je, zgolj umetniško, šibek, sicer pa prepoln drugih vrednot in spoznanj. Bližina spomina in snovi tele avtobiografije ni pomaknila v objektivnejše ravnine, zato je roman večjidel le fabulistično in idejno močan. Važnost tiči zlasti v nazorskih formulacijah in priostrenostih problema ter etičnega konflikta (180: ti si preveč strahopeten za samomor; 181: tvoja volja, sam hotel itd.), ki jih moramo razumeti kot naravno reakcijo zoper naturalizem in ki pomikajo to prozo v bližino primenjenega slovstva s težnjo po propovedi. Značilna je v tej zvezi in nujna oblika avtobiografije, ki je v njej intenziteta misli in subjektivnega prepričanja za ta stilski tip ustvarjanja največja. A tudi stil pripo-

vedovanja sam ni povsem umetniško-predmetno, nego subjektivno-idejno, in kjer to ne, snovnostno strukturiran: ta stil zelo močno razodeva talent Werfla-esejista (61, 69 in dr.), mojstra izdelane besede in duhovite formulacije. V kesnejših delih se opazajo glede tega precejšne razlike.

Očituje pa že tudi ta roman kakor vse ostalo umetnikovo delo poleg odkritosrčnosti in gorečnosti, vneme učenca, čigar beseda te potegne za seboj, svojine, zelo značilne ne samo zanj, nego tudi za fizijognomijo avstrijske slovstvene umetnosti ter duhovne kulture sploh. V »Mladostni krivdi« misel ne stoji objektivno nad snovjo in njeno dialektiko, nego nastopa kot njena misel, kot njen pomen, skoraj tudi kot njena notranja struktura in nujnost. Odtod prihaja v Werflovu delo tendenca, ki je stvarno ne propoveduje noben stavek in ki je vendar notranji smisel vsakega. Snov se v W. svetu lomi, ulamlja, ljudje so tu polni skritih spreobrnjenj, ki prihajajo prav tako nujno kakor preteklost, v dušah živi pričakovanje kazni, ki je prerazumljiva; nevidni duh veje nad celoto in kar se nam je še pravkar zdelo obseženo le v snovi, vidimo nenadoma transcendirati in padati nazaj kot večni opomin trohnobi. »Kako prav, da se staramo in da nam vsakournna smrt spet in spet izbriše poteze!« (28). Konec tega romana še plačuje tribut manirizmu, v drugih delih pa vidimo W. že pri zadnjih konsekvencah.

S tem bi se bili doteknili ene izmed ločnic med avstrijsko in nemško literaturo. V rajhu cvete literatura zaradi literature, njena spoznanja in inventar vsebujejo sistematičnost, Avstrija z južnoalpsko Nemčijo pa je izdelala tip literature, ki ima v naglobljem pomenu besede politično vrednost in naravo. Praška generacija, kateri pripada Werfel, je morala labilnost avstrijskega državnega položaja sredi čisto slovanskega okolja nedvomno intenzivneje čutiti nego »mladi Dunaj« in paradoksnokomična državnostna hierarhija monarhističnih občutkov, katero W. večkrat persiflira, je morala biti tem Pražanom že izza mladih nog kaj sumljiva firma za naprave, ki so bile obsojene k poginu. Z razpadom monarhije in novo Avstrijo je ta rod prav za prav ostal brez vsake zemeljske domovine in s svojim najslavnejšim predstavnikom, F. Werflom, se rešuje v domovino nove, čiste duhovnosti.

Ravno ustvarjanje tega umetnika moremo smatrati kot čist izraz v duhovno-političnem položaju, ki je precej važen tudi za nas, a tak izraz je bilo tudi delo Hofmannsthalovo, o katerem trdi W. Haas (Gestalten der Zeit, str. 145) zelo dobro, da je z Avstrijo izgubil svojo najstarejšo mater.

Vendar bi bilo napačno, tolmačiti te stvari zgolj s vnanjepolitičnih vidikov državnosti in socijalnosti, ko veljajo prav tako močno in nedvomno primarno na čisto duhovnih poljih, to je kot labilnost duha samega, ki ima v gori omenjenih oblikah le svoj funkcionalni izraz. In če kaj, je bila baš zavest te in take labilnosti eden izmed motivov nagiba in nastoja ekspresionizma, ki je vendar umetnost labilnih položajev in zavesti, za katere je vse gotovo, razen današnjosti in gotovosti same (»večno včerajšnjemu, večno jutrišnjemu, nikoli današnjemu«, str. 45) in ki je bila poleg splošne lakote po človeku, po pravem človeku, pač najhujša muka rodu na začetku stoletja. Iz te zagate se je ta rod reševal, kamor in kakor se je vedel in znal, zanikal je vse in veroval v strahove, brez lastne človeškosti je ubijal človeškost drugih, ril je v vrtince življenja, oglušujoč svojo notranjost z nemirom sveta in zopet z bolno naslado poslušal samega sebe, si stopal za hrbet (»saj se zmerom rad poslušam«, str. 191), ne več verujoč niti sebi, odpadnik od lastnega jaza. Ta notranja razklanost je bila prava intelektualna demonija, katera se je uspešno in usodno družila z drugo, magično demonijo vere v iracionalstvo, v duhove in strahove in podobno. Etični konflikt romana »Mlad. krivda« nam gotovo daje pravico, da prištevamo W. ekspresionistom (sicer pa je bil ta rod pri Rusih zelo doma, čeprav kaže način krivde avstrijsko, dunajsko šolo), toda še bolj nam daje to pravico svet fantastičnega demonstva, kateremu se ti mladi ljudje predajajo in ki ga pač napajajo podtalni viri judovskega elementa. Tu pa ni dvoma, da je mogoče ta anarhični kaos nastati le na tleh, kot jih nudi Praga s svojim ghettom in s podzavestno ter podhistorično osnovo starega demonizma (prim. tudi M. Jarc, Franz Kafka, Dis 1931, str. 392). Taiste pojave bi mogli zasledovati tudi v modernem slikarstvu ekspresionizma, ki je kot socijološki izraz zelo judovsko. Ekspresionizem je v avstrijsko in pač tudi v nemško umetnost skoro moral

priti iz Prage, tam so bili zanj dani vsi pogoji kot kontinuiteta tradicije preko baroka, ki mu ni sledil nikak klasicizem kot na pr. na Dunaju, dalje bolj ali manj izključno duhovna usmerjenost nemško-judovskega elementa ter ostrina labilnega položaja. Kajti, — da za konec omenimo še to — barok je v Werflovem in avstrijskem umetnostnem delu sestavina, ki je ne smemo izločiti. Werfla je barok oplodil, bolj nego iz česarkoli, izvira ta umetnik iz teh podlag, katere je vendar doživljal ne samo na Dunaju in v Pragi, nego v celi Avstriji. »Barok, ta mesečinski slog«, piše zelo značilno na str. 57, »je praznoval poročno noč z mesecem«, in bilo bi zelo napačno, ako bi smatrali take stvari zgolj za poetična občutja, ko so dejanski del subjektne inventarja, kakor je ljubezen do staršev in podobno. In preko te pretekle faze se v umetnosti v Podonavju in na obronkih Vzhodnih Alp vzdržuje svetla tradicija z najglobljo davnino, s katero more večina nemštva v rajhu občevati le po ogromnem aparatu, ki ga je spravil na dan kot nadomestek za te pretrgane tradicije prosvitljeni klasicizem. Kajti razlikovati moramo tudi v klasicizmu zelo ostro med avstrijsko in nemško obliko, ako pa smo vse to razmislili, smo spoznali, da se stvari, kakršne obravnava W., tičejo v veliki meri tudi nas.

R. Ložar

Franc Terseglav: Med nebom in zemljo. — Velika žena in njen čas. (Sveta Terezija Avilska 1515—1582). Založila Družba sv. Mohorja. Celje, 1931. Str. 160.

Pričujoča knjižica nam odpira razgled na 16. stoletje, torej na dobo, ki je za nas izredno važna radi analogne usodnosti v razvoju zapadnoevropske duhovne kulture. Vsi, ki se te zveze zavedajo, so jo z veseljem pozdravili in z zadovoljstvom sprejeli. Terseglav je z njo zopet izpričal zmožnost, da nam napiše pomembno kulturno-zgodovinsko delo. Seveda zahteva tak spis daljše in mirne poglobitve, da more biti do konca dognan in izklesan. Sedanja avtorjeva zaposlitev je sicer pomagala v veliki meri, da je knjigo živo zasadil sredi časovnih problemov, njegova pronicava miselnost je našla splošno presenetljivo točne in globoke odgovore, pa tudi za nas nov način zasnove in izvedbe. Po drugi strani je pač avtor zakrivil iz istega razloga nekaj malenkostnih pogršk, ki pa

ne kvarijo celotnega dela, ker ne segajo v bistvo stavljenega problema. Imanentna ocena se mora poglobiti v tehtnost splošnega motrenja opisane dobe in šele potem upoštevati slučajne malenkostne napake. Ker pa se je neka kritika oprla prav na te skoraj nujne podrobnosti, da more celi knjigi odrekati pravo veljavo, zraven tega pa segla mnogo predaleč in jo neosnovano napadla, moramo ugotoviti Terseglavovi knjigi znova njeno pravo mesto.

Mislečemu človeku je takoj jasno, da Terseglav ni imel namena podajati zgodovinske snovi same na sebi, ampak duhovno borbo za spoznavanje, poglobitev in obrambo največjih življenjskih vprašanj 16. stol. Njegov vidik je boj človeštva tiste dobe za oživitev vseh vrednot in lepot v svojem božanskem jedru neomadeževane Cerkve, boj zoper njene vnanje in notranje ovire, torej zgodovina njenega trpljenja in zopetnega dviga v boju za večnostne cilje človeštva, za živo resnico pod vodstvom Duha, ki vse preraja, preobraža in razvija. Med nebom in zemljo se vrši borba, med človeškim in božjim elementom. Cilj niso zgodovinski podatki, ampak razgled misleca na nam sorodno dobo, njena analiza in zopetna sinteza. Osebnosti, ki v velikem številu tu nastopajo, stoje v odnosu do metafizičnega reda, dogodki so omenjeni glede na pomen v borbi za nov duhovni red v svetu, vse v živem razmerju s sodobno problematiko. Tako je ob zgodovinski snovi nastala študija, ki se odmika v kraljestvo duha.

Tudi snov sama ni nekaj slučajnega, saj je 16. stoletje pred našim razdobjem čas zadnje najusodnejše preosnove celotne zapadne kulture. Že gospodarstvo je poiskalo povsem novo podlago in težišče na zapadni evropski obali, ko se je odprla Indija in Amerika in je kapital začel odločati v politiki, država se tedaj okrepi v absolutistični smeri, znanost in umetnost stremita iz humanizma in renesanse v nov silen razmah. — Najgloblje pa je Evropa takrat pregledala temelje svojega duhovnega reda — zadnjič pred našo dobo. Po eni strani je dosegel višek boj krščanstva z islamom, po drugi strani je vprašanje reformacije pritiralo duhove v krščanstvu samem do tolikega razdora, da je orožje v naslednjem stoletju moralo odločiti za bistveno sedanjo konfesionalno razmejitev v Evropi. Versko vrenje se

je poslej poleglo in mi smo srečni — morda včasih preveč leni — dediči duhovnega bogastva, ki ga je katolištvo tiste dobe postavilo v življenjsko borbo in ga ogradilo na tridentskem zboru. Čas, ko so bile tako močno na delu notranje preporodilne sile Cerkve in ki je izkazal tako sveže in splošno človeško zajete osebnostne rešitve, kakor jo predstavlja Terezija Avilska, je še danes nam prepotrebno ogledalo.

Prav mlada katoliška Španija je v 16. stol. pod vlado Karla V. in Filipa II. bistveno soodločala evropsko usodo, v duhovnem vzponu katolištva pa pomeni osebnost sv. Terezije lep višek, postala je pravi »svetilnik med nebom in zemljo«. Vsa zakoreninjena je v svojem rodu, potomka hidalgov in sestra conquistadorjev, njena pisma še v poznih letih zgovorno pričajo o zanimanju za boj proti islamu. Svoje življenjsko delo je izrečno tudi zato posvetila verski in zlasti samostanski obnovi, da izpodbije opravičenost luteransko-kalvinske reformacije. Kot drzen raziskovalec je prodirala v neznane pokrajine mističnega sveta in njegovo bogastvo opisala v svojih znamenitih spisih. Pri tem je segla v največje duševne in verske globine in jih nam predstavila preprosto nazorno, psihološko točno, vestno realistično, brez vsake sanjivosti, vendar prožeto s toplim čuvstvom. Kljub pomanjkljivi redakciji je sredi svojega nadčloveškega dela ustvarila knjige, ki so prave zakladnice za človeštvo. (Njen slovstveni pomen je najbolje zarisal Ludwig Pfandl, *Gesch. d. span. Nationalliteratur in ihrer Blütezeit*, zl. 28 in 48 sl.; v ostalem glej še M. Schlüter-Hermkes, *Die heil. Theresa von Avila und der europäische Geist. Hochland 1928/29*, zv. 1. in 2., pa tudi Bertrandovo in Galzy-jino biografijo!)

Vse to so problemi, kot jih obravnava Terseglav. Dobro je čutil, da lik sv. Terezije dobi za njeno in našo dobo vso veljavo šele z vidika celotne časovne problematike. Če nam je hotel 16. stol. približati, je moral nujno raziskovati, kako je ona doba reševala splošne človeške probleme, ki jih mora rešiti vsak rod, če naj je živ. Zgodovina je njemu več kot prosto nizanje podatkov, je duhovna, življenjska veda in kot taka zahteva slično metodo, kot jo je poskusil avtor.

Kako je rešil Terseglav svojo nalogo? Posrečilo se mu je ohraniti enotnost v pripovedovanju in to kljub jako široki koncepciji.

Snov je podal strogo objektivno, jasno in pregledno. Potrudil se je za živahen, svež jezik in estetsko obliko. Kljub osebni zavzetosti in neposrednemu čuvstvom, ki preveva vse delo, se vendar razodeva v njem trezna in mirna razsodnost in stvarnost v filozofskih in teoloških problemih. Uspelo mu je dalje tudi, da je dosegel neko dramatično razgibanost, ko je vsa poglavja razporedil okrog dveh osišč, obrambno in obnovitveno stremljenje katoličanov z njihovimi uspehi in neuspehi na eni strani, na drugi pa temu nasprotno težnje. Kdo drugi bi si zamislil to ali ono širše in globlje, drugod zopet bi mogel zopet krajšati in zaostri vprašanja na bistvenejše poteze, vendar Terseglavova rešitev odgovarja stavljeni zahtevi in namenu.

Prezreti ne smemo pomanjkljivosti Terseglavove knjige. Nekatere izvirajo iz čisto vnanjih razlogov, prehitrega dela in pretesnega obsega, druge zopet se mi zde nujne pri vsaki zgodovinsko-filozofski študiji, kjer ima polno introspekcijo edinole avtor. K prvim je treba šteti nedoslednost v pisavi tujih imen, nekaj napak, ki so lapsus calami (Ribadaneira namesto Ribera, Insistoris za Institoris) in slične drobce. Resnejše težave nudijo nekatera lepo doneča gesla, ki naj bodo rezultat njegovih razmišljanj, pa so le preveč oprta na piščevo avtoriteto. Pri Luthru, Calvinu in Filipu II. se mi zdi, da je premalo utemeljil svojo sicer objektivno veljavno sodbo, vendar ne vem, kako bi se temu v tesnem obsegu mogel izogniti. Morda je dovolj opravičila že v tem, da spis sam drami k samostojnemu mišljenju. Posebej bi za Filipa II. želel milejše ocene, saj je bil največji zares plemeniti idealist med sodobnimi vladarji in je njegovo sliko izkvarila šele protestantska historiografija (cf. o njem n. pr. Pfandla, 7 in 67 sl.). Morda je rahlo novinarski slog zavedel Terseglava malce predalet, pač pa mu je zato pridobil tem več brancev. Poudariti moram, da so te pomanjkljivosti vse bolj oblikovnega kot stvarnega značaja in bi jih skrbnejši pregled po večini odstranil. Četudi jih upoštevamo, nam vendar ostane vtis pozitivnega dela, ki nam vzbuja upanje, da bo spis »Med nebom in zemljo« v celoti soliden, kulturno pomemben in dvakrat važen za naše male razmere.

V rahli zvezi z ostalo vsebino srečujemo v knjigi osebnost sv. Terezije, na koncu šele sledi kratek oris njenega življenja. Ta je

zopet originalno, sveže in zgodovinsko objektivno očrtan. Teh sedem strani tvori logičen zaključek knjige in njen višek, čeprav je to Terseglav za spoznanje premedlo poudaril. — Popolnoma samovoljno se je postavil v letošnjem Bogosl. vestniku Josip Turk na stališče, da je Terezijina biografija osrednja točka Terseglavove knjige in da ne bi smel vzeti za meritum razpravljanja cele njene dobe. V članku »Zgodovinska podoba sv. Terezije Jezusove (BV XII [1932] zv. II., str. 137 do 168) je hotel tako zavriniti vrednost vsega Terseglavovega spisa, zlasti pa to biografsko črtico korigirati z zgodovinskega stališča. Samozavestni nastop in piščeva avtoriteta bi utegnila koga zavesti v zmoto, da je »Zgodovinska podoba« edino prava ali vsaj boljša, Terseglavov oris in celotno delo pa čisto ponesrečen poskus. Zato Turk prinaša daljši Terezijin življenjepis, ves natrpan s citati, da more potem podati uničevalno sodbo o Terseglavovi publikaciji. Ker je izšel članek v tako resnem listu in ker tudi člankar gotovo stremi za resnico, moramo tudi njegove sodbe korigirati, kolikor je po zgornjih izvajanjih še potrebno.

Turk je očitno nameraval podati metodično vzorno hagiografsko črtico, vendar mu vsa metodičnost ni pripomogla do žive slike velike osebnosti, manjka ji duha, ki naj seže v globino življenja, poišče v podatkih živo in aktualno »podobo«. Prav poučna je primera obeh biografskih očrtov; Turkov ostaja papirnat in suhoparen, pravo nasprotje s Terseglavovim, ki v tej primeri še mnogo pridobi na globini in živosti. — Nerodno si je Turk vzela za osnovo Acta Sanctorum (VII. 1) iz l. 1869 in je tako zaveden zmešal kronološki red. Pravi (str. 156), da je »odločna Terezija zgodaj zjutraj na vernih duš dan, 2. novembra najbolj verjetno l. 1533 skupaj s svojim bratom Antonom pobegnila od doma« in vstopila v samostan. Dosledno zameta (str. 165) Terseglavovo poročilo, da je vstopila v Karmel l. 1535 v svojem 20. letu. Kaj je prav? Znan je točno dan in sicer 15. avgust (to ni vernih duš dan!), za leto velja kot najverjetnejše 1535, kot navaja Terseglav, Galzy, Schlüter-Hermkes in drugi. L. 1535 smatra karmeličanski red za gotovo. Louis Bertrand sodi, da se je vstop izvršil šele l. 1536, ker se je pogodil varčni oče naše svetnice za doto konec oktobra tega leta, 2. novem-

bra je bila Terezija preoblečena. Iz tega sledi, da ne veljajo tudi naslednji Turkovi kronološki podatki in da je bila ta korektura nepotrebna in premalo vestna.

Terseglavovo publikacijo pobija v metodičnem in stvarnem oziru. V metodičnih opombah se najprej vzvišeno norčuje iz naslova »Med nebom in zemljo«. Ali Turk ni hotel ali ni mogel doumeti njegovega pravega smisla? Če ni hotel, je vedoma pristranski, če ni mogel, naj bi rajši molčal in si ne pisal sumljivega izpričevala! Zdi se dalje, da je dobil povod za negativno oceno iz epiloga, kjer se Terseglav preskromno opravičuje, da je namesto Terezijine biografije podal samo »obsežnejšo sliko religioznega vrenja in stremljenj v 16. stoletju.« Odločujoča je menda vendar vrednost spisa, ki ga imamo v rokah, ne pa slučajni povod ali neposrečene namere! Vidi se, da je Turk iskal tudi samo formalnega (naslov in epilog!), čeprav ne stvarno osnovanega razloga, da je mogel izpodbijati zasnovo Terseglavovega spisa. — Drugi očitki, da je Terseglav premalo pazil na »mationes gratiae«, je sploh brez vsake oslombe. Človek se vpraša, kdaj, kje in kako je zaslužil Terseglav ta očitek! Pričakoval bi od teologa prej, da bo s priznanjem poudaril veliki apologetični pomen spisa, ne pa, da bo to prezrl in očital stvari, ki jih Terseglav še utegnil ni zagrešiti. — Še bolj preseneča zadnja »metodična napaka«, ki jo je Turk odkril in pri kateri med drugim žali čitatelje, da so iskali pri Terseglavu pozitivnih zgodovinskih podatkov in so samó za te podatke slučajno hvaležni avtorju. Takega podtikanja si človek na tem položaju ne bi smel privoščiti, še manj pa naukov, ki ga spremljajo! Če niti tega ni mislil čisto zares, zakaj neki potem stavi za zgled res vzorne in moderne biografije O. Karrerjevega »Der heilige Franz von Borja«? Mar njemu ni znano, da so to knjigo odstranili s knjižnega trga, pač zato, ker niso marali, da služi za vzor? Če je pisana za inteligenco in obravnava osebnost drugačnega značaja in pomena, potem seveda lahko tudi Karrer drugače zasnuje svoje hagiografsko delo, zato negiram opravičenost primerjave. Mislím dalje, da je Terseglav pravilno postavil v Terezijino dobo senčne strani, ker je s tem lepše poudaril njeno odliko, bil objektivnejši, Terezija sama je

napake svojega časa lahko dobro poznala iz pripovedovanja. — V celoti so torej Turkove metodične opombe neumestne.

Tudi pri stvarnih opombah (str. 164 sl.) je prav Turkova stvarnost zelo neznatna odlika. Tu namreč »napak in neresnic res kar mrgoli«, poleg tega še zavijanj, ki morajo nepoučenemu vzbujati neopravičen sum, da Terseglav napačno poroča. Le najmanjši drobec teh očitkov je osnovan. Da bi mu verjeli, drzno trdi apriori, da »o sv. Tereziji dobimo popolnoma napačno sliko, ... postavljeno v napačen zgodovinski okvir«. Objektivni zgodovinar bi postavil mirno nasprotno trditev in pristavil, da je Turk v polemiki zagrešil več stvarnih napak kot Terseglav v svoji knjigi. Kronološko stran sem označil že zgoraj in že ta nam Turka ne priporoča. Turk oporeka prikazovanju Alfonza de Sepeda, ne zdi se mu prav, da ga Terseglav smatra za strogega in varčnega človeka, kot je mogoče razbrati iz virov (zlasti pridejo v poštev pogajanja za Terezijino doto) in meni, da bi kot tak spadal — med janzeniste. Mislim, da še danes žive mrki in varčni ljudje, pa jim tudi Turk ne bo očital — janzenizma. Ko dalje brez potrebe brani samostane pred Terseglavom, se je hudo zaletel. Vsak popotnik se namreč še danes lahko prepriča, kako skrajno zanikarni so bili avilski samostani v higijenskem oziru. Sv. Tereziji sami se je vzbujal nekaj časa gnus pred temi zidovi, v njenem času je padal sneg sestram na brevir v koru, pri zastrtih oknih in zaprtih vratih je skozi špranje v zidu prihajalo toliko luči v sobo, da so videle nune brati. Preživljali so se samostani z največjo težavo in sv. Terezija je radi zavisti mendikantov veliko trpela. Glede snage je dovolj, če spomnim na nesnažnost na dvoru, ki je bila povod, da je Filip II. začel gniti ob živem telesu (bolezen so zanesle baje uši). Sv. Terezija je snago ljubila. Verjetna je torej Terseglavova razlaga, da je njena bolezen izvirala iz slabih higijenskih in prehranjevalnih razmer v samostanu. O teh razmerah naj bi se Turk informiral, potem ne bi očital, da Terseglav agitira zoper penzionate. Ali mar misli, da drugega nič ne boli krivica, ki jo mirno dopušča? — Čisto opravičeno trdi Terseglav, da je Terezija v mladih letih ljubila svet in bila častiželjna, kot je zapisala sama. Znano je,

da se je ličila in ljubila poleg lepih oblek drugo lepoticje, pozneje seveda je svoje veselje nad sijajem poduhovila, še na stara leta ji pogled na dragulje vzbuja živ spomin na dušno lepoto in Boga. Seveda je zgodaj izgubila vsako neredno posvetno nagnjenje in svojo otročjo zaljubljenost je sama morda preveč obsojala. Značilno je za njen značaj, da se je za svet ves čas zanimala z nadnaravno ljubeznijo, da je ljubila lepe pokrajine, umetnine, da je sama delala umetniške vezenine, da je sploh vse naravno in pozitivno znala prav ceniti. Tudi »strastnost« v moralno indiferentnem in pozitivnem pomenu ji ni bila tuja vse življenje, bila je zelo navezana na neke osebe, a vedno bolj v nadnaravnem prijateljstvu. Imela je močna čuvstva, trezno samostojno sodbo, poleg tega ljubeznivo družabno naravo, zdrav humor, kot nam nakazuje pravilno Terseglav, Turku pa je vse to dokaj neznano — in sumljivo. Za čisto enostavna dejstva se čudi, odkod jih pozna Terseglav... Že iz Pfandla in Bertranda (V. del) se lahko dalje prepriča, da je bila Terezijina bol radi protestantskega krivoverstva zanjo »individualno značilna« in res pobuda za njene reforme. Jasno je, da sv. Terezijo slabše pozna kot Terseglav. Kar govori Turk dalje o citiranju Dostojevskega in liberalnega R. Fülöp-Millerja, je nepotrebna zafrkacija, ki bi lahko izostala, ker je že Terseglav omejil svoje navedbe. Pri Savonaroli je med obema razlika v tem, da Turk rabi »svet« v smislu kanoničnih zahtev, Terseglav pa v navadnem, kjer se za svetost zahteva čistost in visokost namenov, heroična dela iz nadnaravne ljubezni in strogost življenja. Terseglav ob njem ugotavlja samo nesporna dejstva, dočim se zdi, da se Turk preveč opira na večkrat pristranskega Pastorja, s katerim stojijo v opreki dominikanci, Bayonne, Schnitzer in Markle. Če se dožene nesporno nadnaravni motiv profetizma pri Savonaroli, lahko doživimo nov primer Jeanne d'Arc. Terseglav je storil prav, da je pustil odprto eno ali drugo možnost.

Če pregledamo vse Turkove opombe vnovič, moremo ugotoviti, da tudi njegovo skrbno oko resničnih napak ni mnogo našlo in se je Terseglavovo delo izkazalo kot resno premišljeno, dovolj točno in trdno. Vsa razlika med obema avtorjema temelji

že v izhodišču in tako je napisal Terseglav kot človek sredi življenjske borbe svežo sodobno knjigo, ki je dobro prestala preskušnjo s Turkovo zumetničeno in mrtvo konstrukcijo, kakor tudi z bistveno zgrešeno polemiko. »Vsega prednjega bi ne bili zapisali, če bi« se Turk ne bil oglasil v imenu znanosti, ki »ima namen služiti resnici«. Bilo »je to v tem slučaju vsekakor potrebno«, da ne bi kdo potvarjal resnice in krivično napadal knjige, ki nam je po resnici in živi občutenosti odprla razgled na duhovna stremjenja v 16. stoletju.

Mimogrede naj še omenim, da Terseglavova knjiga izzveni v močan klic po notranji obnovi, čeprav tega avtor ni nameraval, ampak pisal svobodno in neposredno. Brez poudarjanja avtoritete in brez zavijanja oči je tako nudil marsikje uteho notranjemu nemiru s tem, da je ob človeški zmoti in slabosti kazal pot k nadčasovni živi resnici, je rešil mnogo težkoč pri bravcih, ki so žejni resnice in Boga. Cerkev je živa v vseh stoletjih, zlasti je mogočno razvila svojo božansko preporodilno silo v XVI. veku. Ista pot je odprta tudi v našem času. To je nevsiljiva in neiskana tendenca knjige, ki bi jo moral teolog pozdraviti, ne pa prezreti ali celo odkloniti. Če Turk ni znal doumeti kulturnega pomena Terseglavovega spisa, naj bi mu vsaj priznal to drugo veljavo!

Maks Miklavčič

Dr. Vaso Glušac: Dr. Jovan Skerlić. Književna studija. Drugo izdanje. Geca Kon, Beograd 1932, str. 88 (cirilica).

Ta književna studija senatorja Dr. V. Glušca je prvokrat izšla l. 1924., ob desetletnici Skerličeve smrti in ima zato nekako prigodno panegiričen značaj. Drugo izdanje je neizpremenjeno in je zato tak patos še v toliko bolj neupravičen, v kolikor bi se po 18 letih Skerličeve smrti dalo z vse večjo kritičnostjo poseči v samo osnovo njegovega kritičnega gledanja ter ga postaviti nasproti sedanjim metodam. Skerlić je bil, kot vemo, velik racionalist in materijalističen socialist, zastopnik psihološko-realistične kritične šole, ki je umetnostno delo tolmačil zlasti iz življenja pisatelja in ustroja miljeja, iz sodobne idejno-politične orientacije in včasih tudi iz sentimenta, ni pa imel izčiščenega estetsko-formalnega kriterija za delo samo. In to ga često postavlja v na-

sprotje z novejšo kritiko, ki ga popravlja (cf. Živojinović: St. M. Ljubiša i Skerlić, Misao 1929, sv. 217—218). Skerličeve sodbe so potrebne sodobne revizije kot je vsaka predhodna doba podvržena kritiki nastopne. Za tako v osnovi temeljito delo pa je treba filozofsko-estetske kritične obdelave, ki je pa v tej »književni studiji« ni. Ostane le na zunanji, deskriptivni površini in ima zato samo značaj in ceno skromne informativne studije o življenju in delu Jovana Skerlića. Je prigoden spis s karakteristiko del, a brez prave kritične ocenitve njih vrednot.

Tine Debeljak

Branimir Ćosić: Deset pisaca — deset razgovora. Crteži A. G. Balaža. — Geca Kon, Beograd, 1931. Str. 163 (cirilica).

Mladi srbski pisatelj romanov in novel ter »Pravdin« kritik Branimir Ćosić je izdal deset intervjujev, ki jih je imel z novejšimi pisatelji od l. 1926 dalje ter jih objavljaval v »Reči i slici« in drugod. So to »obiski«, pisani pod francoskim vplivom kakega Lefèvra, s skromno nalogo, da čitateljski publiki približajo pisatelja kot človeka v vsakdanjem življenju, obenem pa da posredujejo izmenjavo misli ob nekaterih problemih, ki vise v zraku. Tako je Ćosić brez kakega namena klasificiranja rekonstruiral razgovore z Borisom Stankovićem, Veljkom Petrovićem, Sibom Miličićem, Dušanom Nikolajevićem, Milošem Crnjanskim, Grigorijem Božovićem, Gustavom Krklecem, Milanom Rakićem in Stanislavom Vinaverjem. Obenem pa tudi poroča, kako ni uspel z obiski pri Bogdanu Popoviću, Jovanu Dučiću, Ivu Andriću, Luju Vojnoviću in Milici Janković. To je bil torej kader književnikov, ki bi bili za to razdobje najbolj karakteristični. Vendar pa razgovori niso bog ve kaj značilni: povečini govore o načinu ustvarjanja, o reagiranju na kritike, o početkih lit. dela, o novih načrtih, o rasnosti v srbski literaturi, jugoslovanskem edinstvu itd. Ne mislim referirati o vsebini knjige, ki je sestavljena iz vprašanj in odgovorov, čeprav bi bilo zanimivo vedeti kaj o Nikolajevićem idealu rase, o Božovićevi veri v tradicijo, nacionalizem in premoč literature, v katero se boste morali preliti hrvatska in slovenska, ako nečeta ostati provincionalni književnosti« (105); o Crnjanskega potrebi po religioznem romantizmu, o Rakićevem naporu za nove stilske vrednote,

ali kako se Hrvatje z veseljem aklimatizirajo Beogradu in prevzemajo njega dijalekt (Miličić, Krleža, Krklec). Posebej o Krklecu, ki je vzljubil cirilico in popolnoma prešel v tipično srbski religiozni nihilizem, potem ko je v dveh cerkvah slučajno doživel dve »avanturi«: katoliški krst in pravoslavno ženitev ter gleda na ubogo Slovenijo kakor vsi onkraj Save kot »na eno naših najlepših pokrajin, ki jo je skoraj upropastil katolicizem, večje izrabljan in negovan od klerikalizma« (116).

»Deset pisateljev — deset razgovorov« je po vsem tem zbirka snovi za bodoče literarne zgodovinarje, sicer pa navadna »književna reportaža, ozko vezana na čas, v katerem je napisana«, kakor Čosić sam dobro in skromno označuje ceno svojih zapiskov. Pisane pa so z veliko pisateljsko rutino, s francosko lahkoto in ostrim opazovanjem realnega miljeja, v katerem se obiskani literat giblje, kar izdaja Čosića kot dobrega pisatelja, tudi ko piše kot žurnalist.

Tine Debeljak

† DR. STANKO VURNIK

Na veliko sredo zjutraj, dne 23. marca t. l., je podlegel težki bolezni, ki ga je za zadnje mesece prikovala na postelj, dr. Stanko Vurnik, vnet in plodovit sotrudenik Doma in sveta. Jeseni lanskega leta si je pokojnik nakopal nevarno prehlajenje, ki je postalo povod težkega in mučnega hiranja; v popolnoma oslavljenem organizmu so se razvile kali sušice, katero je Vurnik kot toliko naših mladih ljudi dobil v svetovni vojski; okrog božiča lanskega leta je legel, da ne vstane več — in na veliki četrtek popoldne smo ga spremili k večnemu počitku. Na poslednji poti ga je spremljalo veliko število ljudi, ki je pričalo, kako znan in upošteván je bil pokojnik; glasbeno društvo »Ljubljana« mu je zapelo dve žalostinki, na grobu pa so se poslovili od njega ravnatelj dr. Niko Županič za Etnografski muzej, čigar duša je bil rajni Vurnik, konservator dr. Fran Stele v imenu Slov. kat. starešinstva in podpisani v imenu Doma in sveta. Stanko Vurnik zapušča ženo in dva otroka.

Stanko Vurnik je bil rojen dne 11. aprila 1898 v št. Vidu pri Stični na Dolenjskem,

kjer je bil njegov oče organist in »že kot otrok je vsrkal vase ljubezen do glasbe, ki se je v zrelih letih le še stopnjevala do strastnega, z vsem razumevanjem gojenega trajnega znanstva« (Fr. Stele v »Slovincu«, dne 24. marca 1932.) Gimnazijo je V. dovršil v Ljubljani ter odšel po položeni maturi na fronto v Kanalsko dolino. Po končani vojni je študiral filozofijo in pravo na univerzah v Zagrebu in Ljubljani, a je leta 1920/1 prekinil študij ter stopil v službo k poročevalskemu oddelku pokrajinske vlade v Ljubljani. L. 1921 je vstopil v kulturni referat pri »Jutru«, kjer je objavil l. 1922 svoja prva poročila o ljubljanskih umetnostnih razstavah ter o umetnostnem gibanju inozemstva. V »Almanahu kat. dijaštva« iz l. 1922 je objavil studijo o novi arhitekturi. Tedaj se je ponovno vpisal na vseučilišče, kjer se je odločil za studij umetnostne zgodovine ter je iz tega predmeta l. 1925 pri prof. Iz. Cankarju promoviral. Pri umetnostni zgodovini je našel pravo polje za svoje zanimanje, v sistemu prof. Cankarja pa trdno bazo za svoje nadaljnje znanstveno delo, ki je bil z njim koj po končanih studijah, ko je še istega leta 1925 nastopil službo asistenta na Etnografskem muzeju v Ljubljani, postavljen pred zanj novo, dotlej še povsem neobdelano tvarino: etnografijo. Na Etnogr. muzeju je zadnja leta deloval kot kustos ter odpiral naši znanstveni kulturi nova prostorja, vidike in probleme, zlasti še, ko se je jel zadnji čas prav organično nujno čedalje bolj posvečati tudi strokovnemu studiju glasbe.

Že zunanja črta Vurnikovega dela, ponazorjena zgolj z nepopolnim bibliografskim pregledom, kaže razgibanega duha, ki ni samo opazljiv po svoji izredni delavnosti in energiji, nego pravtako po pomembnosti dela samega. Renesansa zanimanja za slovensko umetnost, njeno preteklost in sedanjost, ki je započela o. l. 1920 z novimi silami obujati v nas dotlej nekam inertno zanimanje in ki je izhajala v prvi vrsti iz um. zgod. instituta naše univerze (ustanovitev Narodne galerije, Umetnostno zgodovinskega društva, Zbornika za umetn. zgodovino, prireditvev »Zgodovinske razstave slov. slikarstva itd.), je zajela Vurnika v prvih, zelo razboritih publicističnih letih, ki pa nosijo že močan pečat akademskega studija in smotrnosti. Poleg različnih poročil v

dnevnikih je Vurnik tedaj objavil v Ljubljanskem Zvonu, 1923, 193 razpravo »Pozgodovinski razstavi slovenskega slikarstva« (priređitelji razstave so ga tudi sicer pritegnili k delu), v Zborniku za umetnostno zgodovino pa avtobiografsko gradivo naših novejših mojstrov (1923, 32: Spomini Ivana Franketa; 100: Spomini Ivane Kobilce; 1924, 57: Spomini Ferda Vesela). V letih 1924/25 ga je absorbiralo delo za disertacijo, ki jo je predložil v pol. semestru 1925 in ki je obravnavala glavnega mojstra našega baročnega slikarstva, Val. Metzingerja. V tem doktorskem delu je Vurnik poleg izredno sistematičnega, morda preschematičnega pregleda stila našega baročnega slikarstva ugotovil tudi važne stvari glede provenijence tega mojstra; delo samo je jel objavljati v Zborniku za um. zgodov. l. 1928 (str. 1, 95) ter 1929 (65).

Nato pa se je Vurniku miselni delokrog razširil zlasti v dvojnem pogledu: 1. je kot praktični umetnostni kritik in publicist začutil nujnost idejnih in socialnih osnov takšnega dela (v tem času je Vurnik pričel pisati v Dom in svet), 2. pa je kot asistent Etnogr. muz. pri novem gradivu trčil tudi ob novo ledino naše znanstvene kulture, naše narodopisje.

Spisi, ki so obravnavali v sledečih letih probleme sub 1, bi bili nekako tile: V Domu in svetu 1926 je objavil članke »Kritika kot družabna vrednota« (89), »K sodobni upodabljaóči umetnosti« (278) ter »K spoznavnim in družabnim vrednotam subjektivno-individualne metode« (212), V Ljubljanskem Zvonu 1926 pa članek »Umetnost in družba ter umetnostna politika« (241). V približno sliónih smereh se giblje tudi članek v Domu in svetu 1927, 278: »K poglavju o pojmovno-spekulativnem in historičnem spoznavanju umetnosti.« Ta usmerjenost pokojnega Vurnika pa se v sledeóih letih ni več omejevala samo na ožja kulturno-idejna področja, nego se je prenesla kot zahteva nujnosti takih osnov tudi na celotno žitje óloveka in družbe in v tem zmislu je napisal v Domu in svetu, 1930, 129 idejno-plameneóí članek: »K problemu sodobne kulturnosti«. Dvoma ni in ga ne more biti, da je Vurnik prešel k takemu gledanju šele po težkih notranjih borbah in doživetjih ter tudi po težkih izkustvih. Ta njegova nova

spiritualistióno - racionalistióna usmerjenost pa je sicer zdaj podslikavala struktivno tudi vse ostalo njegovo delo, kakor ga je na pr. okrog l. 1922 aktivistióno-racionalistióna ideologija.

Drugo polje Vurnikovega dela v tej dobi je bilo slovensko narodopisje. L. 1926 je pričel Etnografski muzej v Ljubljani izdajati svoje glasilo »Etnolog« in med njegovimi prvimi prispevki sreóamo tudi Vurnikovo studijo »Drobec k studiju slovenske ljudske plastike« (1926/27, str. 84). V sledeóih letih pa so izšle vse važnejše V. razprave s področja slovenske etnografije. Na pr. 1928, 1: »Slovenska peóa; 1929, 157: »Slovenske panjske konónice«; 1930, 30: »Kmeóka hiša Slovencev na južnovzhodnem poboóju Alp«; 165: »Studija o glasbeni folklori na Belokranjskem«. S takimi in podobnimi razpravami pa je Vurnik tedaj sodeloval tudi v tujih izdanjih, recimo v veliki monumentalni belgrajski izdaji »Naše selo« in drugod. Njegovo delo v etnografiji oznaóuje zlasti prenos umetnostno-zgodovinske stilske kritike in tipologije na tvarino ljudske umetnosti in kulture.

Deloma od etnografije (glasbeni folklor), deloma pa od starega, nadvse živega smisla in aktivnega razmerja do glasbe imamo razumeti zdaj tudi Vurnikov markantni prodor v glasbeno kritiko, vedo in publicistiko, s katerim si je postavil paó svoj najnesmrtnejši spomenik. To novo njegovo udejestvo vanje je zvezano najtesneje z njegovim kulturnim referatom pri »Slovincu«, kolikor zadeva to delo sodobno slovensko glasbeno ustvarjanje in življenje, kolikor pa teoretióne in historične osnove in rezultate, pa z Domom in svetom. Tu je l. 1927. objavil svoj prvi referat, »O slovenskem glasbenem življenju v l. 1926« (47, 125), referat, ki ga je potem nadaljeval v l. 1928, 1929, 1930 in 1931. Posebno važno pa je l. 1928, ko je na spodbudo tedanjega urednika, Fr. Steleta, jel pisati sistematski del »Uvoda v glasbo«, ki je izšel v knjigi l. 1929. Po presledku dveh let je v l. 1931 pričel nadaljevanje »Uvoda«, njegov historični del; sredi dela, ko je že v glavnem zaključil óisto antióno glasbo in ko bi bilo prišlo na vrsto nadvse zanimivo obdobje pozne antike, pa je Vurnik umrl in ta globoko in široko zasnovana monumentalna razprava je ostala to zo. Razen teh študij pa je objavil V. v Domu in

svetu še zlasti dve: 1929. »O novi slovenski operi«, 1930. pa »Studijo o stilu slovenske glasbe« ter »H krizi naše glasbe«. (Mnogo njegovega muzikološkega in muzikalno-kritičnega dela so objavili poleg Doma in sveta zlasti »Slovenec« in »Zbori«.)

Vendar pa je tudi sredi novega zanimanja V. še vedno obdržal stik z ožjo, likovno umetnostjo in to bodisi v samostojnih člankih bodisi v referatih in kritikah, predavanjih in podobnem. V Domu in svetu je objavil med drugim l. 1927 članke: »Ivana Kobilca in njena umetnost« (83), »Osamosvojitve slovenske keramike« (213), l. 1930 »Problemi Cankarjevega spomenika (32) in drugo. Svoje kritike in poročila je objavljaval v »Slovincu«, v prejšnji dobi tudi v »Narodnem dnevniku«, ter v »Zborniku za umetnostno zgodovino.« S predavanji iz tega področja je sodeloval pri ljubljanski radijski postaji, kakor tudi pri zimskih ciklih, katere je pred nekaj leti prirejalo »Umetnostno-zgodovinsko društvo«, čigar delaven tajnik je bil Vurnik zadnja leta. Bil pa je V. tudi sicer aktiven sodelavec pri vseh umetnostno-zgodovinskih in umetnostnih prireditvah in ga bode ta stroka težko pogrešala. Zadnji čas je pripravljaval gradivo za večjo monografijo iz našega umetniškega življenja.

To bi bila v grobih črtah slika Vurnikovega akademsko-publicističnega dela, ki pa Vurnika — javnega delavca ne podaja celotno, kajti med drugim se je udeleževal tudi v prevajanju, v originalnem feljtonu in kratkem eseju, v katerem je često razmotrival važna vprašanja sodobnega življenja. Toda to gradivo je večjidel anonimno in težko pregledno, kaže pa v dobri luči ne samo plodovitost, nego tudi nemirno, jasnosti in boja željno stremenje pokojnika, ki je bil vselej poln stvarnega, a globoko osebnostno utemeljenega odnosa in pogleda na naše kulturno in narodno življenje. Strastnost, s katero je zagovarjal svoje teze, ni pri njem nikdar iskala potrdila lastnega stališča, nego vselej le koristi celote.

Vendar — zgolj te in take besede so najlažje, kar moremo zapisati Vurniku v spomin. Značaj in obseg njegovega dela sta tako evidentna in sta bila že ob njegovem nastanku takšne vrste, da ni moglo biti niti za hip dvoma o historični pomembnosti in mestu Vurnikovega dejstvovanja v zgodovini našega kulturnega in duhovnega življenja.

Vurnik sam je imel neverjetno izbrušen historični čut in neverjetno izdelan historični koncept in kar je v mojih očeh ravno zanj toliko važno in značilno, je dejstvo, da do faktičnega historičnega dela ni prišel, dočim je mogel že vso sodobnost obravnavati kot popoln historičen kompleks in je bila ta zavest odločilna zlasti tudi za njegovo razmerje do lastnega subjektivnega doživljanja in ustvarjanja. V stilu naivnega realizma Vurnik ni doživljal in ustvarjal, prav tako ne v stilu psihološkega subjektivism, o tem vsaj v njegovem delu ni nobene sledi in upam, da trdim, kar trdim, pravilno. Pač pa nosi njegov oevre drugačen način gledanja in doživljanja — historizem, in vprav po tem ga bo morala zgodovina našega duhovnega gibanja v 20. stol. vedno imenovati kot najznačilnejšega predstavnika. Ko se je od njega po letih le nekoliko mlajša slovenska mladina borila za novo podstatnost in novo, pristno subjektivno ter duhovno-kulturno doživljanje in ko je bilo v tej borbi in v tem iskanju mlademu rodu z izjemo lastne nejasnosti prav vse nejasno, negotovo in neurejeno, je bilo pokojnemu Vurniku nasprotno vse določno, jasno in popolnoma drugačno, bilo je preračunljivo in ugotovljivo, izvedljivo ter prisotno v historični zavesti, v katero se je razširila problematika sodobnosti, ležeč pred njim kot izdelan zgodovinski umotvor. A bojim se, da mu je kesneje baš zaradi tega ta »urejena iracionalnost« postala temeljito nedoločna in labilna. Vera v to formo in ta izraz — to je bila njegova znanstvena in zlasti publicistična delavnost, a naj nič ne trdim preveč, ako rečem, da mu je enako bila leta v prvem času tudi edina vera. V teh in takih stvareh pa se je izražala razvodnica med generacijama in nemara je tudi del Vurnikove življenjske drame izviral prav odtod.

Spoštljivo delo, ki ga je V. zapustil — ali stoji v kakem razmerju z življenjem, ki ga je živel? Ali je nosilo oboje upanje ali obup? Optimizem ali pesimizem? Samota ali osamelost? Kaj? Ali je bilo eno deležno tega, drugo drugega? Kako? — Kdo bi vedel na to odgovora? Ali gotovo je, vesel in srečen človek Vurnik ni bil, ni mogel biti, a kako bi bil mogel biti, tega tudi sam ni vedel. — Dom in svet bo ohranil S. Vurnika v trajnem spominu.

Z A P I S K I

Alfred Tennyson: Henoh Arden. Iz angleščine prevel J. Debevec. Izdala in založila Vigred. Ljubljana, 1931, str. 45.

Prav je, da se je poslovenila ta lepa pesnitev angleškega klasika Alfreda Tennysona (1809—1892), ki je postala že dolžnostno čtivo v vseh zapadnoevropskih šolah in jo predpisuje tudi naše prosvetno ministrstvo, ter se je tako omogočilo nje poznanje tudi našim dijakom. Pa ni treba samo s tega pedagoško-literarnega stališča slovenitve pozdraviti, ampak bo tudi vsem, ki se zanimajo za stalne vrednote svetovnih literatur, prišla prav. Saj imamo tako malo prevedenega v vezani besedi iz angleške poezije. Ta pretresljivo lepa tragedija mornarja, ki gre v svet iz ljubezni do družine, se po desetih letih vrne in dobi ženo poročeno in srečno ter se ji iz ljubezni ne izda, da ji ne uniči sreče, ni samo velika umetnina, nego tudi prelep zgled poromantičnega poetičnega realizma. Vsebuje mnogo idealizma, žrtve, herojstva, toplega človeškega čuvstvovanja, boli, robinzonske eksotičnosti, same lepe in dobre ljudi, pa vse v lahnem epičnem pripovedovanju, v plastičnosti pokrajine in življenja. Je odraz dobe, ki se je iz krikov byronovskih idejnih protestov zagledala v tiho bol malega življenja, ko se je prej vsemogočna, edino etična osebna sprostitev podredila vrednosti višje vrste — kolektivu, sreča enega človeka sreči družine. Torej: romantično individualno herojstvo žrtve in realistični objektivni altruizem v idili in tragiki življenja.

V Debečevem prevodu, pisanem v nekoliko starinskem jeziku z vidnimi slovanskimi vplivi (kar bi navsezadnje odgovarjalo letu postanka pesnitve, 1864), moti najbolj končavanje stavkov v sredini verza, kar razbija lahkoto ritma, nujnega pri taki preprosti poeziji, in pa številna mašila, ki imajo za posledico nezgoščeno pa točno izražanje situacije in s tem oslabelost poetične sile. To je tudi vzrok, da je prevod pri 910 verzih v originalu narastel za 43 stihov, kar ob poznano kratkem izražanju angleškega jezika ne bi bil nikak greh. Vendar pa ima prevod dovolj posrečenih mest (Henoh na otoku!) in v celoti pride do popolne veljave. Prevajavec je dodal tudi potreben uvod.

Tine Debeljak

Camilla Lucerna: I. Protheus-Goethe. II. Studie zur Goethes Rätseldichtung »Das Märchen«, Zagreb 1932. Prigodom Goetheove proslave.

Zagrebska sekcija Udruženja univerzitet-sko obrazovanih žena v Jugoslaviji je počastila stoletnico Goethejeve smrti z drobno lično publikacijo dveh krajših razprav že poznane literarne zgodovinarke in raziskovalke Goethejevih pesniških del, C. Lucerne. Povod, ob katerem je nastala brošura, je silil s svojim jubilejnim obiležjem, da se je avtorica omejila le bolj na splošni prikaz.

Najmanj umevna Goethejeva pesnitev je pač njegova tretja pravljica, nazvana enostavno »Das Märchen«. Vsa je prepletena s simboliko nelogičnih, protirazumskih sanjskih slik. Kopica oseb se vozlja in spet razpleta v njej. Vsaka oseba nosi s seboj nekaj skrivnega pomena. Stojte pa edino pomeni treh oseb zlatega, srebrnega in bronastega kralja: modrost, videz, sila. Okrog njih se vrti življenje vseh ostalih prikazov, ki se vrtinčijo v svetlih arabeskah, v fantazmagorijah barvno impresijonistično podane pravljичne osnove, ki je vsakdanja ter poznana iz motivnega kroga »Tovariš«. Začarana kraljična, kraljevič, ki jo skuša doseči, ter jo doseže navsezadnje s požrtvovalnostjo svojega tovariša. Splošno poznan pravljичni motiv, v književnost zapadno evropskih narodov ga je uvedel že Straparola. Odkod je bil Goetheju poznan, morda iz otroške pravljice, morda iz literature, doslej še nisem izsledil v literarnih historijah. Osnova, katero je Goethe prevzel, ga je opravičila pri izbiri naslova, vse okrožje pa, s katerim je oživil in izličil pramotiv, je nepravljično, samo razumsko skonstruirano, nejasno simbolizirano ter alegorična sceničnost, ki je bila Goetheju domača iz rokokojskega miljeja na Weimarskem dvoru, kjer je živel. Zato Goethejeva »Das Märchen« ni pravljica, najmanj pa pravljica za otroke, ker je le nejasna gmota posameznih, morda kozmičnih simbolov. Sicer so nekateri simboli, kakor rečeno, razrešeni v pesnitvi sami in bi se na njihovi osnovi dalo rešiti tudi ostalo, vendar pa so vezi med posameznimi figurinami tako zabrisane in so njihovi odnosi med seboj tako »skrivnostni«, da je pač precej odvečno iskanje končoveljavnega odkritja idej, katerih nosilci naj bi bile posamezne osebe. Plimajoča razteg-

ljivost simbolov, ki jih postavlja Goethe v »Das Märchen«, je nujno vabila veliko čredo literarnih historikov, da so jih skušali razložiti. Vsak jim je mogel podtekniti svoja gledanja. Vsak je imel za svoje oči prav. Ako išče torej C. Lucerna nove rešitve in razrešitve zmršeni kodulji »Das Märchen«, moremo v tem pač spoznati njeno subjektivno mnenje in njeno duhovito razboritost, nikakor pa ne kakega končno-veljavnega dognanja, za katerim ne bi moglo priti nič več novega. Edino kritika njenega osebnega mnenja in čutenja z ozirom na mojo osebno gledanje bi mi bila možna. Taka kritika pa mi ni mogoča že iz prej navedenih razlogov.

Bogo Pregelj

Janko Orožen: Zgodovina Celja, III. del. Novoveško Celje (1456—1848). Celje, Goričar & Leskovšek, 1930.

S tem zvezkom je zaključena Orožnova Zgodovina Celja. Orisana je vloga Celja v provincijalni upravi, organizacija mestne uprave, obrt in industrija, trgovina in obrt, cerkev in vera, šolstvo, društveno življenje, socialna skrb, zunanja slika mesta in zunanja zgodovina. Nas zlasti zanima poglavje o zunanji sliki, žal, da se tu ponavlja na str. 134- že drugod popravljena zmota o tem, kakor bi bili kapelo sv. Treh kraljev pri opatijski cerkvi l. 1613 popolnoma predelali v novo M. B. sedem žalosti posvečeno. Ta biser gotske arhitekture v Sloveniji je namreč nele neprezidan, ampak celo izredno dobro ohranjen v svoji prvotni obliki.

Frst

PREJELISMO V OCENO

Frana Levstika Zbrano delo. IV. Dramatični spisi. Uredil dr. Anton Slodnjak. Ljubljana, Jugoslovanska knjigarna, 1932. Str. 470.

Dr. Franc Detela, Zbrani spisi. Uredil Jakob Šolar. I. zvezek. Založila Družba Sv. Mohorja v Celju, 1932. Natisnila Mohorjeva tiskarna. Izdano kot tretja knjiga Slovstvene knjižnice. Str. XL in 452.

Cvetko Golar, Dve nevesti. Vesela igra v 3 dejanjih. V Ljubljani, 1932. Natisnila in založila Učiteljska tiskarna v Ljubljani. Str. 96.

Damir Feigel, Kolumb. Trst, 1932. Književna družina »Luč«, Str. 131.

»Luč«. Poljudno znanstveni zbornik. VIII. Zbral France Bevk, Trst, 1932. Književna družina »Luč«. Tiskala, izdala in založila Tipografia consorziale v Trstu. Str. 70.

Tolminske narodne pravljice. Zapisali Jožef Kenda, Ciril Drekonja in Andrej šavli. Uredil in uvod napisal Ciril Drekonja. Trst, 1932. Književna družina »Luč«. Str. 85.

Camilla Lucerna. I. Protheus - Goethe. II. Studien zu Goethes Rätseldichtung »Das Märchen. Zagreb 1932. Prigodom Goetheove proslave. Str. 26. Izdanje Udruženja univerzitetki obrazovanih žena u Jugoslaviji, sekcija Zagreb.

Boško Tokin, Terazije. Roman posleratnog Beograda. Beograd. Izdavačka knjižarnica Gece Kona, 1932. Str. 153. (Cir.)

J. V. Gete, Lirske pesme. U prevodu Velimira Živojinovića. S predgovorom D. A. Šmausa, Beograd, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, 1932. Str. 156. (Cir.)

Dr. A. Smiljanić, Poreklo genija. Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd 1932. Str. 201. (Cir.)

Radovan Košutić, Ide mladi maji... Beograd. Knjižara C. B. Cvijanovića. 1932. Str. 90. (Cir.)

Stjepan Mihalić, Novele. Karlovac, Knjigotiskarna M. Fogina, 1932. Str. 45.

Petelinčkova ženitev. šaljiv zbor. šolam in prosvetnim društvom za javne nastope priredil Anton Kosi. Ljubljana, 1932. Založila Učiteljska tiskarna.

Emil Ludwig, Napoleon. Prevedel Josip Vidmar. Založba Modra ptica v Ljubljani, 1931. Str. 510. Platnice Ivo Spinčič.

Sigrid Undset, Jenny. Roman. Poslovenil Fran Albrecht. Založba Modra ptica v Ljubljani, 1932. Str. 376. Platnice Ivo Spinčič.

S. Deodata Kump, Naši gostje. Kako jim strežemo. Jugoslovanska knjigarna. Ljubljana, 1932. Natisnila Jug. tiskarna v Ljubljani.

Ivan Cankar, Zbrani spisi, 13. zvezek. Uvod in opombe napisal Izidor Cankar. V Ljubljani. Založila Nova založba, 1932. Str. XX in 360.

France Bevk, Vedomec. Roman. Gorica, 1931. Izdala in založila knjiž. zadruga »Goriška Matica«. Ovitek je narisal Julče Božič. Str. 230.

Nikola Karanović, Na žuru i druge humoreske. Beograd. Izdanje književne grupe Jato. Naslovnu stranu slikao Mih. S. Petrov. 1932. Str. 63. (Cir.)